

Nr 2 (34) - Maj 2003

ISSN 1234-5725

Wież i Doradztwo

Pismo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego

Numer specjalny:

Efekty i doświadczenia

z wdrażania Programu SAPARD

Efekty i doświadczenia z wdrażania Programu SAPARD

małopolskie
śląskie
opolskie
lubuskie

dolnośląskie
podkarpackie
kujawsko-pomorskie
wielkopolskie

zachodnio-pomorskie
pomorskie
podlaskie
warmińsko-mazurskie

łódzkie
świętokrzyskie
lubelskie
mazowieckie

Projekt SAPARD PL-07-03/01 „Cykl konferencji nt. wdrażania Programu SAPARD”
współfinansowany jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu SAPARD,
przeznaczonych na działanie 7 obejmujące Pomoc Techniczną, wdrażany przez
Fundację Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA)
w imieniu i na rzecz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW)

maj - czerwiec 2003

konsorcjum realizujące projekt:

Lider
Małopolskie Stowarzyszenie
Doradztwa Rolniczego
zs. w Akademii Rolniczej w Krakowie
ul. Czysta 21, 31-121 Kraków
tel.: (+48 12) 662 43 28, 662 43 31,
fax: (+48 12) 663 15 61
e-mail: zdr@ar.krakow.pl
<http://www.msdr.edu.pl>

**MIĘDZYNARODOWA
SZKOŁA
BANKOWOŚCI
I FINANSÓW**

Partner

Międzynarodowa Szkoła
Bankowości i Finansów Sp. z o.o.
ul. Ks. bpa St. Adamskiego 7
40-069 Katowice, Polska
tel./fax: (+48 32) 251 05 88
tel./fax: (+48 12) 251 33 38
e-mail: marketing@isbf.katowice.pl
<http://www.isbf.katowice.pl>

**Partner
SOFRECO**

92-98 Bd Victor Hugo
92115 Clichy Cedex (France)
Phone: (+33) 1 41 27 95 95
Fax: (+33) 1 41 27 95 96
e-mail: agro@sofreco.com
<http://www.sofreco.com>

Wieś i Doradztwo

Doradztwo i Edukacja

- Mirosław Drygas
Możliwości wsparcia polskiej wsi i rolnictwa w ramach wspólnych funduszy strukturalnych Unii Europejskiej 2
- Krzysztof Kosiński
Program Operacyjny „SAPARD” – Działanie 4 szansą dla operatywnych 14

Wkładka Edukacyjna „Z doradcami doradzamy rolnikom”

- Od Redakcji* 21
- Wpływ członkostwa w Unii Europejskiej na rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce* 23
- Leszek Leśniak
Przekonywać skutecznie mogą przekonani 32
- Chcieliby bez „ale...”*
Rozmowa z Andrzejem Mikołajewiczem 34

Wielofunkcyjny Rozwój Obszarów Wiejskich

- Bronisław Brzozowski
Dokąd zmierza współczesna spółdzielczość 36
- Ryszard Kata, Teresa Miś
Zróżnicowanie popytu na kredyty inwestycyjne w rolnictwie regionu podkarpackiego 40

Ekologia i Ochrona Krajobrazu

- Ryszard Kostuch
Synantropizacja 45
- Andrzej Żurek
Rozwój rolnictwa ekologicznego na przykładzie Niemiec 48
- Edward Piorunek
Chemizm wody pochodzącej ze studni w rejonie Borku Fałęckiego w Krakowie 53

Technologia Produkcji

- Elżbieta Pisulewska, Halina Puchalska
Wykorzystanie i uprawa tymianku właściwego (Thymus vulgaris L) 55

Od Redakcji

Nr 2(34)/2003

Drodzy Czytelnicy

Pomimo podejmowanych przez różne jednostki i organizacje działań informacyjnych o Unii Europejskiej, w środowisku rolniczym i wiejskim obserwujemy ciągle jej niedosyt.

Poziom uświadomienia społeczności wiejskiej i rolniczej o UE spoczywa (o czym na szczęście ostatnio dużo się mówi) na barkach służb doradczych ODR. Chodzi tu głównie o pomoc rolnikom i mieszkańcom wsi w korzystaniu z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej i Polityki Strukturalnej.

Z dotychczasowego przebiegu wdrażania w Polsce Programu SAPARD oraz Zintegrowanego Systemu Zarządzania i Kontroli IACS wynika, że jest to zadanie skomplikowane i bardzo trudne do realizacji. Wygodzimy temu naprzeciw. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego prowadzi w tym zakresie bardzo różnorodną działalność informacyjną i szkoleniową dla służb doradczych, nauczycieli szkół rolniczych i rolników. Aktualnie w całej Polsce realizujemy szkolenia w ramach cyklu konferencji pt. „Efekty i doświadczenia z wdrażania Programu SAPARD”¹.

Sygnalizujemy Szanownym Czytelnikom, że od bieżącego numeru czasopisma *Wieś i Doradztwo* rozpoczynamy cykl publikacji w ramach projektu „Z doradcami doradzamy rolnikom” dofinansowanego ze środków Programu Agro-Info 2003. Zachęcamy Państwa do szerokiej współpracy w realizacji wymienionego projektu, więcej informacji zamieszczamy w artykule wstępnym Zespołu Redakcyjnego².

Zarząd i Rada MSDR

REDAGUJE ZARZĄD
MAŁOPOLSKIEGO STOWARZYSZENIA
DORADZTWA ROLNICZEGO
oraz ZAKŁAD DORADZTWA ROLNICZEGO
AKADEMII ROLNICZEJ W KRAKOWIE

31-121 Kraków, ul. Czysza 21

PREZES ZARZĄDU I KIEROWNIK ZDR
dr inż. Józef Kania

REDAKTOR ODPOWIEDZIALNY
dr inż. Stanisław Legutko

tel. (012) 662-43-28, fax (012) 633-15-61
e-mail: zdr@ar.krakow.pl www.msdr.edu.pl

Zdjęcie na okładce: prof. dr hab. Kazimierz Wiech

Nakład 1800 egz.

¹ Projekt SAPARD PL-07-03/01 „Cykl konferencji nt. wdrażania Programu SAPARD” współfinansowany ze środków Unii Europejskiej.

² Projekt pt. „Z doradcami doradzamy rolnikom” dofinansowany ze środków Programu Agro-Info 2003.

Dr Mirosław Drygas

Możliwości wsparcia polskiej wsi i rolnictwa w ramach wspólnych funduszy strukturalnych Unii Europejskiej

Polska wieś i rolnictwo będą po akcesji znaczącymi beneficjentami instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i polityki strukturalnej Unii Europejskiej (UE). Polityka rozwoju obszarów wiejskich będzie finansowana przy pomocy dwóch strumieni środków (tab. 1). Głównym źródłem wsparcia dla wsi i rolnictwa będzie Europejski Fundusz Gwarancji i Orientacji w Rolnictwie, składający się z Sekcji Gwarancji i Orientacji. Z Sekcji Gwarancji współfinansowane będą działania w ramach tzw. I filaru WPR, tj. płatności bezpośrednie, płatności rynkowe (interwencja rynkowa, dopłaty eksportowe i przechowalnictwo) oraz instrumenty wspierające rozwój obszarów wiejskich w ramach tzw. Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Z Sekcji Orientacji wspierane będą natomiast działania strukturalne WPR. Dokumentem programowym, na mocy którego będzie realizowane wsparcie jest Sektorowy Program Operacyjny (SOP) – „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich dla wsi i rolnictwa”.

- **Narodowy Plan Rozwoju (NPR) – strategia korzystania ze środków strukturalnych Unii Europejskiej**

Chcąc korzystać ze wsparcia z Funduszy Strukturalnych (FS) każdy kraj członkowski jest zobowiązany do opracowania Narodowego Planu Rozwoju¹, stanowiącego strategię rozwoju społeczno-gospodarczego na dany okres programowania. Zgodnie z prawodawstwem unijnym, dotychczasowe kraje członkowskie przygotowały takie programy na lata 2000–2006. Kraje kandydujące, zgodnie z wynegocjowanym terminem wejścia do UE, są zobowiązane do przygotowania takiego dokumentu na lata 2004–2006. Rząd polski przekazał taki dokument Komisji Europejskiej w końcu stycznia 2003 roku. NPR będzie

podstawą do negocjowania z Komisją Europejską tzw. Podstaw Wsparcia Wspólnoty, tj. dokumentu określającego obszary i wielkość wsparcia dla Polski ze środków strukturalnych.

Za przygotowanie NPR odpowiedzialne jest Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej (MGPiPS). W skład NPR wchodzi siedem programów operacyjnych, za których opracowanie odpowiadają różne resorty (tab.2).

Programy te zostały przekazane Komisji Europejskiej w końcu lutego 2003 roku. W chwili obecnej najważniejszym zadaniem dla każdego resortu jest opracowanie dodatkowych dokumentów uzupełniających w formie tzw. uzupełnień programów, dla każdego z programów operacyjnych.

- **Rozwój sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich w okresie realizacji NPR**

Przekształcenia strukturalne w rolnictwie, gospodarce żywnościowej i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich to jedne z najważniejszych wyzwań, jakie stoją przed gospodarką polską po akcesji. Polski sektor rolno-żywnościowy stoi także wobec konieczności dostosowania producentów do zmiennych i stale rosnących wymagań rynku.

Wieś i rolnictwo będą znaczącymi beneficjentami instrumentów stosowanych w krajach członkowskich, w ramach polityki strukturalnej Unii Europejskiej.

Podstawą negocjacji z Komisją Europejską poziomu i zakresu pomocy strukturalnej będzie Narodowy Plan Rozwoju (NPR). Częścią składową Narodowego Planu Rozwoju, opisującą strategię i sposób wykorzystania środków strukturalnych w ramach Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (EAGGF) – Sekcja Orientacji, jest Sektorowy

¹ Polska jako kraj o poziomie PKB poniżej 75% średniej dla UE z 1999 roku zaliczana jest do tzw. Celu 1. W związku z tym zobligowana jest do przygotowania strategicznego dokumentu programowego w formie Narodowego Planu Rozwoju.

Program Operacyjny (SOP) *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*.

Program będzie współfinansowany z europejskiego funduszu orientacji i gwarancji w rolnictwie – sekcja orientacji oraz z budżetowych i prywatnych środków krajowych. W pierwotnej wersji w ramach SOP polska miała otrzymać ponad 1,6 mld euro, jednakże po negocjacjach z UE, część środków finansowych została przesunięta na inne cele, obejmujące przede wszystkim możliwość współfinansowania inwestycji infrastrukturalnych na obszarach wiejskich w ramach zintegrowanego programu operacyjnego rozwoju regionalnego (ZPORR).

Po zakończeniu prac nad projektem sektorowego programu operacyjnego MRiRW będzie musiało przygotować tzw. uzupełnienie programu. Będzie to dokument precyzujący szczegółowe warunki realizacji działań w ramach SOP. Odbiorcami pomocy programu operacyjnego będą podmioty prowadzące działalność rolniczą – rolnicy, prowadzący gospodarstwo rolne (osoby fizyczne i prawne), producenci rolni reprezentowani przez zrzeszenia/stowarzyszenia lub władze samorządowe, przedsiębiorcy prowadzący działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych, spółki wodne, których statutowy cel jest związany z działalnością rolniczą, Lasy Państwowe oraz prywatni właściciele lasów.

1. Sektorowy Program Operacyjny (SOP) – *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich*

1.1. Cele Sektorowego Programu Operacyjnego

Akcesja Polski do Unii Europejskiej i włączenie sektora rolno-żywnościowego do jednolitego rynku rozszerzy możliwości zbytu polskich produktów, lecz jednocześnie wzmocni konkurencję. W celu sprostania konkurencji na rynku wewnętrznym należy wykorzystać istniejące rezerwy konkurencyjności leżące po stronie poprawy efektywności ekonomicznej (wykorzystanie istniejących zasobów produkcyjnych) i nowych technologii (innowacyjność). Inwestycje na obszarach wiejskich muszą również pozytywnie wpływać na tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju tych obszarów jako miejsca życia i pracy. W związku z powyższym dla SOP *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* wyznaczono następujące cele:

• Cel 1.

Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej

Cel ten został zidentyfikowany jako najważniejszy cel strategiczny rozwoju polskiego rolnictwa oraz przetwórstwa żywności w pierwszych latach integracji z UE.

Lata 2004–2006 będą decydujące dla gospodarstw rolnych i zakładów przetwórczych, które będą musiały sprostać wzmożonej presji konkurencyjnej ze strony producentów unijnych przy równoczesnym wdrażaniu niezbędnych dostosowań do wymogów *acquis*. Dodatkowym utrudnieniem będzie niedoinwestowanie rolnictwa i przetwórstwa. Niewystarczające wsparcie tego sektora w pierwszych latach akcesji, stwarza zagrożenie wypadnięcia z rynku słabszych i niedostosowanych podmiotów, co w krótkim czasie może spowodować zwiększenie skali bezrobocia jawnego i ukrytego na terenach wiejskich.

• Cel 2.

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Z uwagi na zakres i przeznaczenie dostępnych instrumentów będzie realizowany zarówno poprzez Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), jak i Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ROP), SOP – Wzrost konkurencyjności gospodarki oraz SOP – Rozwój zasobów ludzkich, SOP – Środowisko.

1.2. Priorytety Sektorowego Programu Operacyjnego

W ramach programu operacyjnego – *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* realizowane będą trzy priorytety.

• Priorytet 1.

Wspieranie obszarów wiejskich poprzez wzrost konkurencyjności rolnictwa

Jego celem jest stworzenie silnego, żywotnego sektora gospodarstw rolnych, które stanowić będą źródło dochodów dla znaczącej części ludności na obszarach wiejskich. Procesy modernizacji gospodarstw prowadzić będą do poprawy warunków życia i pracy rolników. Priorytet ten będzie realizowany poprzez bezpośrednie wsparcie inwestycyjne, a także szkolenia i doradztwo. W ramach niniejszego Priorytetu będą realizowane następujące działania:

1. Inwestycje w gospodarstwach rolnych

W ramach tego działania wspierane będą inwestycje związane z modernizacją gospodarstw rolnych, mające na celu poprawę dochodu rolniczego lub warunków produkcji, redukcję kosztów, zmianę kierunku produkcji w związku z sytuacją rynkową, wzrost jakości, ochronę środowiska naturalnego.

Pomoc ta może być przyznana gospodarstwom, które można określić jako żywotnie ekonomicznie, spełniającym minimalne standardy w zakresie ochrony środowiska, higieny i utrzymania zwierząt, których właściciel posiada odpowiednie kwalifikacje rolnicze.

Pomoc nie może być przeznaczona na inwestycję, która spowoduje wzrost produkcji, dla której brak normalnego zbytu rynkowego. W dziedzinach produkcji, dla których istnieją ograniczenia, co do wielkości produkcji ustanowione na poziomie gospodarstwa, pomoc może być przyznana na inwestycję, która odpowiada limitowi produkcji, jakim dysponuje to gospodarstwo.

Poziom pomocy: 50%² kosztów kwalifikowanych lub 60% dla gospodarstw położonych na obszarach LFA i odpowiednio 55 i 65%, gdy beneficjentem jest młody rolnik. Zasadniczo pomoc płacona jest ex-post jako zwrot poniesionych kosztów; w niektórych krajach istnieje forma dopłaty do oprocentowania kredytu.

Beneficjentami pomocy będą prowadzący gospodarstwo rolne właściciele (lub posiadacze zależni) tego gospodarstwa oraz osoby prawne, których statutowym celem jest działalność w rolnictwie i które prowadzą gospodarstwo rolne (np. spółdzielnie).

2. Ułatwianie startu młodym rolnikom

Pomoc przeznaczona dla rolników, poniżej 40 roku życia, posiadających przygotowanie zawodowe, którzy po raz pierwszy podejmują samodzielne prowadzenie gospodarstwa. Gospodarstwo musi spełniać wymogi żywotności ekonomicznej i produkcji zgodnej z wymogami ochrony środowiska, higieny i warunków utrzymania zwierząt lub osiągnąć wymogi w tym zakresie w czasie 3 lat od wypłaty pomocy.

Pomoc może być udzielana w formie:

- premii w wysokości maksymalnie 25 tys. euro (w niektórych krajach przyznawana „automatycznie”, nie ma związku z planowanymi inwestycjami i jest wypłacana pod warunkiem spełnienia wymogów wymienionych wyżej);

- dopłaty do odsetek kredytu zaciągniętego na pokrycie kosztów związanych z przejściem gospodarstwa; kwota dopłat nie może przekraczać limitu wymienionego powyżej.

Poziom udziału UE: maksymalnie 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

3. Szkolenia

Szkolenia mogą objąć rolników i prywatnych właścicieli lasów. Mają na celu pogłębienie ich wiedzy zawodowej. W szczególności dotyczyć mogą:

- aspektów ekonomicznych i zarządzania gospodarstwem lub produkcją leśną, marketingu, podejmowania nowych, rynkowo zorientowanych rodzajów produkcji rolnej, leśnej i towarzyszącej (dywersyfikacja);
- zagadnień ochrony środowiska i krajobrazu, higieny, jakości produkcji i warunków utrzymania zwierząt.

Finansowaniu podlegają koszty związane z: przygotowaniem i przeprowadzeniem szkoleń, zakupem sprzętu i pomocy naukowych niezbędnych do realizacji projektu (np. sprzęt komputerowy, mobilne jednostki szkoleniowe) oraz koszty ogólne (maksymalnie do 10% całkowitych kosztów kwalifikowanych projektu).

Typ i wysokość pomocy: pokrycie całkowitych kosztów kwalifikowanych szkolenia.

Poziom udziału UE: maksymalnie do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

Beneficjentami pomocy mogą być instytucje szkoleniowe: jednostki doradztwa rolniczego, szkoły rolnicze, związki/stowarzyszenia ochrony środowiska i rolnicze, instytucje i centra rozwoju przedsiębiorczości typu non-profit, szkoły wyższe i jednostki badawczo-rozwojowe oraz placówki im podległe, prywatne firmy szkoleniowe.

Wybór instytucji szkoleniowych odbywać się będzie się na podstawie kryteriów ustalonych przez Instytucję Zarządzającą (MRiRW). Pomoc na działalność szkoleniową nie może być przyznawana na organizację zajęć edukacyjnych stanowiących realizację programu nauczania w szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach ponadpodstawowych i szkołach ponadgimnazjalnych oraz w szkołach wyższych.

² Poziom pomocy został podwyższony dla nowych krajów członkowskich, ponieważ wg Rozporządzenia Rady (WE) 1257/1999 poziom ten wynosi odpowiednio: 40–50% i 45–55%.

4. Wsparcie doradztwa rolniczego

Wsparcie instytucji doradztwa rolniczego o publicznym i prywatnym statusie w zakresie przygotowania projektów przedsięwzięć w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, SOP *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich* oraz upowszechniania wiedzy na temat respektowania dobrych praktyk rolniczych) przyczyni się do zwiększenia efektywności absorpcji środków finansowych w ramach instrumentów finansowych wdrażanych w Polsce po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej. Instytucja Zarządzająca określi zasady wyłaniania instytucji doradczych, a także działania Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Sektorowego Programu Operacyjnego, dla których wnioskodawcy mogą uzyskać wsparcie ze strony wyłonionych instytucji doradczych.

Pomoc może zostać przyznana na pokrycie kosztów związanych z: przygotowaniem projektów przedsięwzięć w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich, zakupem niezbędnego sprzętu (maksymalnie do 10% kosztów kwalifikowanych) oraz kosztów ogólnych (maksymalnie do 10% kosztów kwalifikowanych) poniesionych przez firmy doradcze pomagające odbiorcom pomocy w przygotowaniu wniosków składanych dla działań Sektorowego Programu Operacyjnego oraz I i II filaru Wspólnej Polityki Rolnej.

Poziom udziału UE: maksymalnie do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

Beneficjentami pomocy będą publiczne i prywatne instytucje i firmy doradcze.

5. Scalanie gruntów rolnych

Scalanie i wymiana działek, poprawa rozłogu gruntów, prace poscaleniowe. Celem jest obniżenie kosztów transportu i innych, ułatwienie gospodarowania rolniczego.

W ramach tego działania wspierane będzie opracowywanie i realizacja projektów scalenia, obejmujących sporządzenie odpowiedniej dokumentacji geodezyjno-prawnej, a ponadto wykonywane będzie zagospodarowanie poscaleniowe, w tym urządzenie dróg transportu rolnego, porządkowanie terenu umożliwiające objęcie w posiadanie nowo wydzielonych działek, korekta przebiegu rowów melioracyjnych, urządzenie przepustów itp.

Beneficjentami pomocy będą starostwa powiatowe reprezentujące właścicieli gospodarstw rolnych.

Pomoc udzielana będzie w przypadku wystąpienie o podjęcie scalenia gruntów złożonego, przez co najmniej 50% właścicieli gospodarstw rolnych, położo-

nych na projektowanym obszarze lub właścicieli nieruchomości, których łączny obszar przekracza połowę powierzchni projektowanego obszaru.

Typ i wysokość pomocy: pokrycie całkowitych kosztów kwalifikowanych szkolenia

Poziom udziału UE: maksymalnie do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

6. Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi

W ramach niniejszego działania będą wspierane inwestycje z zakresu melioracji szczegółowych. Warunkiem realizacji melioracji szczegółowych jest jednak wykonanie inwestycji z zakresu melioracji podstawowych, które zapewniają odpływ wody z urządzeń szczegółowych oraz magazynowanie i doprowadzenie wody do nawodnień, a także ochronę terenów rolnych przed powodzią.

Pomocą objęte będą koszty: opracowania dokumentacji technicznych przedsięwzięć i zadań inwestycyjnych, a także wykonania prac związanych z budową i modernizacją urządzeń melioracji szczegółowych.

Beneficjentem pomocy będzie Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych, występujący jako inwestor zastępczy, reprezentujący właścicieli gruntów objętych projektem.

Typ i wysokość pomocy: pokrycie całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia.

Poziom udziału UE: Maksymalnie do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

• Priorytet II

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Działania realizowane w zakresie tego Priorytetu będą miały wpływ na tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich m.in. poprzez poprawę konkurencyjności obszarów wiejskich jako miejsca zamieszkania oraz prowadzenia działalności gospodarczej. Wsparcie inwestycji związanych z podejmowaniem dodatkowej działalności gospodarczej zwiększy możliwości zatrudnienia i uzyskiwania dochodów przez rolników i mieszkańców obszarów wiejskich oraz sprzyjać będzie ograniczeniu bezrobocia.

Dodatkowo w ramach omawianego priorytetu finansowane będą działania związane z przywracaniem funkcji terenów leśnych zniszczonych w wyniku naturalnych katastrof.

Działania związane ze stymulowaniem rozwoju obszarów wiejskich będą również realizowane w ramach pozostałych Sektorowych Programów Opera-

cyjnych, Regionalnego Programu Operacyjnego oraz Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. W ramach niniejszego Priorytetu realizowane będą następujące działania:

1. Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego

Działania związane z ochroną i zachowaniem tradycyjnego budownictwa wiejskiego i zabytków, rozwój wsi z zachowaniem charakterystycznych dla regionu cech architektonicznych i układu przestrzennego.

Działanie postrzegane jako jeden z ważniejszych elementów uatrakcyjnienia terenów wiejskich, kształtowania ich tożsamości i tworzenia sprzyjających warunków dla rozwoju ekonomicznego, m.in. poprzez turystykę.

Istotny element tego działania stanowi pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy na rzecz rozwoju i promocji wartości związanych z miejscową specyfiką społeczną, kulturową i przyrodniczą. W ten sposób wdrożenie niniejszego działania wpłynie na stworzenie potencjału dla przyszłej realizacji w Polsce inicjatywy Wspólnotowej LEADER+.

Pomocą finansową mogą zostać objęte koszty: przygotowania lokalnych strategii rozwoju terenów wiejskich (w tym przeprowadzenia prac studialnych, inwentaryzacji zasobów, ekspertyz), modernizacji przestrzeni publicznej, budowy lub modernizacji publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe, odnowy obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu oraz ich adaptacji na cele kulturalne i społeczne, opracowania i publikacji materiałów informacyjnych oraz promocyjnych, współpracy i wymiany doświadczeń z lokalnymi grupami działania (LAG) uczestniczącymi w inicjatywie LEADER+ na terenie innych państw członkowskich UE.

Finansowaniu podlegają projekty obejmujące swym zasięgiem miejscowości, należące do gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich, liczące nie więcej niż 5 tys. mieszkańców. Projekty dotyczyć mogą opracowania lokalnej strategii rozwoju oraz realizacji wynikających z tej strategii zadań inwestycyjnych i towarzyszących (w zakresie promocji lub wymiany doświadczeń i współpracy z lokalnymi grupami działania z terenu UE). Projekty opracowywane są przez stowarzyszenia lokalne (lokalne grupy działania) i podlegają opiniowaniu przez samorząd lokalny

(radę sołectwa). Projekty zgłaszane są za pośrednictwem samorządu szczebla gminnego. Zadania inwestycyjne, wchodzące w zakres projektu, mogą być przyjęte do realizacji pod warunkiem, że są zgodne z przyjętą dla danego obszaru strategią rozwoju.

Typ i wysokość pomocy: pokrycie do 80% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia. Poziom udziału UE: maksymalnie do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

Beneficjentami pomocy będą samorzady gmin wiejskich.

W przypadku tego działania pomoc swym zasięgiem obejmie miejscowości (wsie i małe miasteczka) liczące do 5 tysięcy mieszkańców na terytorium całego kraju.

2. Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów

Działanie zorientowane jest na poprawę sytuacji dochodowej rodzin rolniczych oraz ograniczenie bezrobocia ukrytego w rolnictwie poprzez wsparcie tworzenia i rozwoju alternatywnych źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych.

W ramach niniejszego działania wspierane będą projekty związane z realizacją inwestycji służących podjęciu przez rolników i domowników dodatkowej działalności zbliżonej do rolnictwa, wykorzystujące istniejące zasoby gospodarstwa i regionu oraz uwzględniającej potrzeby rynku.

Pomocą będą objęte wydatki na: budowę i remonty budynków, zakup i instalację wyposażenia, maszyn, urządzeń i sprzętu, w tym oprogramowania, zakup zwierząt służących rozwojowi funkcji rekreacyjnych gospodarstwa, a także koszty ogólne.

Poziom pomocy wynosi 50% kosztów kwalifikowanych inwestycji. Poziom udziału UE: do 45% całkowitego kwalifikującego kosztu.

Beneficjentami pomocy będą: prowadzący gospodarstwo rolne właściciele lub posiadacze zależni tego gospodarstwa oraz osoby prawne, których statutowym celem jest działalność w rolnictwie i które prowadzą gospodarstwo rolne (np. spółdzielnie) oraz domownicy (wyłącznie w przypadku następujących inwestycji: rzemiosła i rękodzielnictwa, drobnych usług na rzecz mieszkańców wsi).

3. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem

Działanie to często stanowi wstępny warunek dla rozwoju i dostosowań produkcji rolniczej, dywersy-

fikacji gospodarki i wzrostu ich atrakcyjności wsi. Działania finansowane przez EAGGF nie dotyczą inwestycji prowadzonych w skali gminy lub większej, a raczej ograniczają się do pojedynczych gospodarstw lub grup gospodarstw.

Działania to przyczyni się do poprawy warunków życia i prowadzenia działalności gospodarczej (w tym rolniczej) na terenach wiejskich, co sprzyjać będzie wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich. Realizowane w ramach tego działania indywidualne projekty będą miały charakter uzupełniający w stosunku do inwestycji większej skali, przeprowadzanych w oparciu o współfinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (ERDF), w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

Pomocą finansową mogą zostać objęte koszty: budowy lub modernizacji: dróg wewnętrznych, indywidualnych systemów zaopatrzenia w wodę wraz z uzdatnianiem, lokalnych lub indywidualnych systemów kanalizacyjnych, urządzeń zaopatrzenia w energię, a także instalacji indywidualnych stałych łącz internetowych.

W ramach działania wspierane będą inwestycje zlokalizowane w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich, poza miejscowościami liczącymi więcej niż 5 tysięcy mieszkańców. Poziom pomocy wynosi do 50% kosztów kwalifikowanych. Poziom udziału UE: do 45% całkowitego kwalifikującego kosztu.

Beneficjenci pomocy to osoby fizyczne, które zamieszkuje bądź prowadzą działalność gospodarczą lub rolniczą na terenach wiejskich lub osoby prawne prowadzące działalność gospodarczą lub rolniczą na terenach wiejskich.

4. Przywracanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą i/lub pożarem oraz wprowadzenie odpowiednich instrumentów zapobiegawczych

Powyższe działanie ma przyczynić się do stopniowego przywrócenia potencjału produkcji leśnej, wprowadzania niezbędnych instrumentów zapobiegawczych oraz ochrony i poprawy stanu środowiska naturalnego na terenach zniszczonych w wyniku huraganu z dnia 4 lipca 2002 r. lasów będących w zarządzie nadleśnictw: Pisz, Drygały, Borki, Nowogród, Czerwony Dwór i Giżycko oraz należących do prywatnych właścicieli.

W ramach niniejszego działania wspierane będą projekty związane z odnawianiem lasów, pielęgnacją drzewostanu, wzmocnieniem systemu ochrony przeciwpożarowej.

Pomoc będzie udzielana w formie całkowitego zwrotu 100% kosztów kwalifikowanych. Poziom udziału UE: do 80% całkowitego kwalifikującego się kosztu. Beneficjenci pomocy to Lasy Państwowe, a także właściciele lasów prywatnych. Zasięgiem geograficznym działanie obejmie lasy w zarządzie nadleśnictw: Pisz, Drygały, Borki, Nowogród, Czerwony Dwór i Giżycko.

• Priorytet III

Rozwój i dostosowanie do norm UE przetwórstwa artykułów rolnych

Realizacja niniejszego priorytetu sprzyjać będzie przygotowaniu zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego do funkcjonowania na Jednolitym Rynku oraz zwiększeniu konkurencyjności wyrobów polskiego przemysłu spożywczego na rynku krajowym i rynkach zagranicznych. Bardzo istotnym kierunkiem pomocy na rzecz przetwórstwa rolno-spożywczego w pierwszych latach po akcesji będzie zakończenie procesów jego dostosowania do standardów UE. W ramach niniejszego priorytetu realizowane będzie działanie:

1. Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych

W ramach tego działania przewidziana jest pomoc inwestycyjna mająca na celu rozwój i racjonalizację przetwórstwa i marketingu produktów rolnych w celu poprawy konkurencyjności i wzrostu wartości dodanej. Inwestycje powinny prowadzić do: rynkowego ukierunkowania produkcji i wykorzystania istniejących „nisz rynkowych”, tworzenia nowych kanałów zbytu, unowocześniania produkcji: stosowania nowych technologii, poprawy bezpieczeństwa i jakości żywności, ochrony środowiska.

Pomoc może być przyznana przedsiębiorstwom, które są żywotne ekonomicznie, spełniają minimalne wymogi higieny, ochrony środowiska i zwierząt. Rolnicy powinni mieć odpowiedni udział w ostatecznych zyskach w związku z przeprowadzoną inwestycją (w praktyce oznacza to, że podmiot starający się o dotację musi prowadzić kontraktację surowca).

Wyklucza się pomoc dla inwestycji w handlu detalicznym oraz inwestycje związane z przetwórstwem surowców pochodzących spoza UE. Pomoc nie może być przeznaczona na inwestycję, która spowoduje wzrost produkcji, dla której brak normalnego zbytu rynkowego.

W przypadku inwestycji zakładających wzrost mocy produkcyjnych, projekty będą kwalifikowane do wsparcia na podstawie analizy rynkowej w danym sektorze przetwórstwa. Celem analizy będzie unik-

nięcie nadmiernej rozbudowy mocy produkcyjnych, ponad normalny rynek zbytu.

Warunkiem udzielenia pomocy jest spełnianie przez zakład standardów higieniczno-sanitarnych, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. W przypadku zakładów branży przetwórstwa mleka i mięsa, które wystąpiły o okres na dostosowanie się i przygotowały indywidualne harmonogramy działań naprawczych, standardy te muszą być spełnione po zakończeniu realizacji przedsięwzięcia.

Poziom pomocy: maksymalnie 50% kwalifikowanych kosztów inwestycji. Poziom udziału UE: do 45% całkowitego kwalifikującego się kosztu.

Zasadniczo inwestycje wspiera się poprzez granty refinansujące poniesione koszty, ale możliwe jest także stosowanie dopłat do oprocentowania kredytu.

Pomoc może być przyznana na inwestycje związane z przetwórstwem produktów rolnych objętych Załącznikiem I do Traktatu z wyłączeniem produktów rybnych, leśnych i produktów pochodzących z krajów trzecich.

W ramach omawianego działania beneficjentami pomocy będą przedsiębiorstwa rolno-przemysłowe oraz inne przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego i/lub marketingu odpowiedzialne za inwestycje.

2. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi jest odpowiedzialne za przygotowanie dokumentu programowego, zwanego Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW, ang. *Rural Development Plan*). Na jego podstawie finansowane będą działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, z grupy tzw. środków towarzyszących WPR, a ponadto kilka instrumentów dodatkowych zaproponowanych w czasie negocjacji akcesyjnych przez Komisję Europejską.

Podstawą prawną jest Rozporządzenie Rady UE nr 1257/99 o wsparciu rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (EFOiGR³) oraz rozporządzenie KE nr 445/2002.

Program będzie współfinansowany ze środków Sekcji Gwarancji EFOiGR. Jest to tzw. II filar Wspólnej Polityki Rolnej, na który wydzielona jest część środków Sekcji Gwarancji. Stąd, mimo, że ta

sekcja finansuje pozostałe instrumenty WPR, stanowiące tzw. Filar I (płatności bezpośrednie i instrumenty rynkowe), kwestia przesunięcia środków Filaru II do Filaru I wymagała negocjacji akcesyjnych. Wynikiem zakończonych w Kopenhadze negocjacji, jest zgoda krajów członkowskich UE na podniesienia poziomu płatności bezpośrednich, w 3 pierwszych latach naszego członkostwa w UE (średnio 20% rocznie), kosztem budżetu PROW.

Instrumentarium, zaproponowane w PROW, ma na celu wspieranie wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i jest podstawą budowania europejskiego modelu rolnictwa w oparciu o instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Szczegółowa struktura PROW będzie ustalona w najbliższym czasie, a jego treść będzie szeroko konsultowana na wszystkich szczeblach.

Instrumentarium PROW obejmuje dwie grupy działań. Do pierwszej należą działania zaliczone do grupy środków towarzyszących WPR, precyzyjnie określone w rozporządzeniu 1257/99. Są one składowymi Planów Rozwoju Obszarów Wiejskich w państwach członkowskich UE.

Należą do nich:

- a) renty strukturalne,
- b) programy rolnośrodowiskowe,
- c) zalesianie gruntów rolnych,
- d) wsparcie dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW⁴).

Do drugiej grupy należą instrumenty, zaproponowane przez Wspólnotę Europejską w Stanowisku Negocjacyjnym. Ideą tej propozycji jest chęć rozwiązania podstawowych problemów, z jakimi borykają się kraje kandydujące, dążące do integracji z UE. Zadania związane z przygotowaniem i realizacją tych działań jest utrudnione ze względu na brak legislacji UE w tym zakresie. Jest to tym bardziej skomplikowane, że część z nich to instrumenty zupełnie nowe, które pojawiły się po raz pierwszy w historii UE. Ich przyszły kształt będzie w dużej mierze zależał od wyników uzgodnień technicznych z Komisją Europejską.

Są to:

- a) wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych,
- b) wsparcie dla grup producentów rolnych, które nie są objęte regulacjami rynkowymi,
- c) podniesienie standardów,
- d) pomoc techniczna.

³ EFOiGR – Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie (ang. EAGGF – *European Agriculture Guidance and Guarantee Fund*; fr. FEOGA – *Fund Europeen de Orientation et Guidance en Agriculture*).

⁴ Angielska nazwa – *Less-Favoured Areas* – LFA.

Komisja Europejska, uwzględniając trudną sytuację ekonomiczną sektora rolnego w większości krajów kandydujących, zaproponowała wyższy o 5 punktów procentowych poziom współfinansowania tych działań dla nowych państw członkowskich, w porównaniu do poziomu 75% obowiązującego w krajach „15” (na obszarach Celu 1). W pierwszych trzech latach członkostwa Polska będzie miała możliwość wykorzystania na PROW około 2,5 mld EUR⁵ (około 10 mld PLN) łącznie z dofinansowaniem krajowym (20% tej sumy).

Z punktu widzenia beneficjenta Program ten jest niezwykle atrakcyjny, bowiem nie jest wymagany udział środków własnych rolników.

2.1. Instrumenty towarzyszące Wspólnej Polityki Rolnej

• *Renty strukturalne*

Renta strukturalna ma zapewnić wystarczające źródło utrzymania rolnikowi, a także stanowić zachętę do zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej w wieku przedemerytalnym oraz przekazania posiadanego gospodarstwa rolnego młodszemu rolnikom.

Program rent strukturalnych skierowany jest do rolników, będących w wieku przedemerytalnym, posiadających gospodarstwa rolne o powierzchni, co najmniej 3 ha UR (hektary fizyczne), którzy zdecydują się na przekazanie gospodarstwa:

- na powiększenie innego gospodarstwa rolnego;
- do wykorzystania dla celów naukowych lub doświadczalnych;
- do zalesienia przez Lasy Państwowe;
- w celach innych niż rolnicze, na rzecz jednostek samorządu terytorialnego;
- do zagospodarowania przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Proponowana obecnie podstawowa (minimalna) wysokość renty strukturalnej/osobę – wyniesie 210% kwoty najniższej emerytury (od 01.06.2002 r. najniższa emerytura wynosi 532,91 zł). Renta strukturalna będzie wypłacana, co miesiąc, w terminie określonym w decyzji, ale nie dłużej niż przez okres 10 lat. Wpłata renty strukturalnej ulega zawieszeniu w całości, jeżeli uprawniony podejmie zatrudnienie.

Beneficjentem programu będzie rolnik, który ukończył 55 lat i nie jest jeszcze w wieku emerytal-

nym; prowadzi działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym, od co najmniej 10 lat i działalność ta była w tym czasie jego jedynym lub głównym źródłem utrzymania oraz podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy w dacie złożenia wniosku o rentę strukturalną.

Rolnik – beneficjent programu rent strukturalnych może zatrzymać działkę o powierzchni do 1 ha (wraz z siedliskiem).

Ponadto wymagane jest, aby w wyniku przekazania gruntów wchodzących w skład gospodarstwa rolnego powiększone zostało jedno lub kilka gospodarstw rolnych już istniejących do powierzchni UR przekraczającej obszar UR średniego gospodarstwa w danym województwie, ale nie mniejszej niż 75% obszaru UR średniego gospodarstwa rolnego w kraju oraz aby przejmujący posiadał odpowiednie doświadczenie lub umiejętności zawodowe.

• *Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)*

Dopłaty wyrównawcze dla gospodarstw rolnych, położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) – na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki naturalne, rekompensują wyższe koszty lub gorsze wyniki produkcji tych gospodarstw, w stosunku do gospodarstw położonych poza strefami ONW.

W ramach obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyróżniono:

- obszary górskie, do których zalicza się miejscowości, w których ponad połowa użytków rolnych znajduje się na wysokości:
 - 350–500 m n.p.m. (strefa górską I);
 - powyżej 500 m n.p.m. (strefa górską II).
- obszary nizinne – gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi, wodnymi, niesprzyjającą rzeźbą terenu oraz niskie zaludnienie, przy jednoczesnym dużym udziale ludności utrzymującej się z rolnictwa.

Wsparcie będzie udzielane w postaci corocznych dotacji wyrównawczych, przyznawanych do hektara gruntów położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Płatnością objęte mogą być: grunty orne, sady, łąki trwałe oraz pastwiska trwałe.

⁵ Po odjęciu środków, jakie będą wykorzystane na podwyższenie płatności bezpośrednich.

Tabela 1. Proponowane stawki dopłat wyrównawczych z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW).

Typ ONW	Strefy	Dopłata EUR/ha (60%) ⁶	Dopłata EUR/ha (100%)
Nizinne	strefa nizinna I	34	56
	strefa nizinna II	52	87
Górskie	strefa górską I	55	92
	strefa górską II	68	113

Dopłata wyrównawcza może być przyznana rolnikowi (właścicielowi albo dzierżawcy) gospodarstwa rolnego, jeśli:

- gospodarstwo w całości lub częściowo jest zlokalizowane w granicach ONW;
- powierzchnia użytków rolnych należących do danego gospodarstwa, wynosi co najmniej 2 ha;
- wnioskodawca przestrzega zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej;
- wnioskodawca zobowiąże się do prowadzenia produkcji rolnej na swoich gruntach przez okres co najmniej 5 lat od otrzymania pierwszej premii z tytułu gospodarowania na terenie ONW;
- wnioskodawca przestrzega zakazów odnośnie stosowania substancji o działaniu hormonalnym, tyreostatycznym i beta-agonistycznym w żywieniu zwierząt.

Zaproponowany przez Polskę zasięg geograficzny obszarów uprawnionych do otrzymywania płatności wyrównawczych z tytułu ONW, został wyznaczony zgodnie z ww. zasadami. Obszar ten obejmuje obecnie ok. 54% powierzchni Użytków Rolnych. Należy tu zaznaczyć, że powierzchnia ta, jak i wysokość płatności ONW, będą przedmiotem negocjacji z Komisją Europejską.

• Program rolnośrodowiskowy

Programy rolnośrodowiskowe to przedsięwzięcia, dobrowolnie realizowane przez rolnika, związane z gospodarowaniem rolniczym, służące ochronie środowiska oraz zachowaniu krajobrazu i dziedzictwa przyrodniczego wsi.

Obszar całego gospodarstwa rolnego będzie objęty planem działalności rolnośrodowiskowej, w którym zostaną określone pakiety rolnośrodowiskowe

i działki rolne, na których będą realizowane określone w planie zadania. Plany takie muszą być realizowane przez 5 lat. Systemem pomocy finansowej będą objęte grunty użytkowane rolniczo i tereny nierolne, na których prowadzone będą specjalne zabiegi. Wykluczone z pomocy będą grunty rolne zabudowane, grunty pod wodami powierzchniowymi, płynącymi i stojącymi, grunty leśne (powyżej 0,1 ha) oraz grunty odłogowane.

Krajowy Program Rolnośrodowiskowy (KPR) składa się z czterech schematów (podprogramów):

Schemat I: Ochrona różnorodności biologicznej obszarów rolnych – będzie wdrażany na terenie geograficznie wydzielonych stref, tzw. *Obszarów Przyrodniczo Wrażliwych* (OPW), które obejmują obszary rolnicze o wybitnych walorach przyrodniczych. Wstępnie wydzielono na terenie kraju 4 OPW, tj. Biebrzańsko-Narwiański, Ujście Warty, Doliny Baryczy i wschodnio-karpacki, pełniące kluczową rolę w tworzonego systemu sieci NATURA 2000. Celem Schematu jest ochrona półnaturalnych siedlisk łąk i pastwisk, zagrożonych degradacją w wyniku zaniechania użytkowania bądź ich intensyfikacji. Dla każdego OPW będzie dokonany wybór pakietów działań, odpowiednio do jego specyfiki przyrodniczej i potrzeb działań ochronnych.

Schemat II – Ochrona środowiska przyrodniczego i krajobrazu – o zasięgu horyzontalnym, ze wskazaniem obszarów priorytetowych w każdym województwie. Został on ukierunkowany na promocję rolnictwa zrównoważonego oraz rozwiązywanie problemów środowiskowych o zasięgu regionalnym, jak np.: przeciwdziałanie erozji i zanieczyszczeniu wód azotanami, ochronę i kształtowanie struktury

⁶ Należy zaznaczyć, że konieczne jest uniknięcie zbyt wysokiej kompensacji. Może to oznaczać, że skoro w latach 2004–2006 płatności bezpośrednie dla rolnictwa osiągną średnio poziom 60%, to taka redukcja będzie zastosowana w przypadku ONW.

krajobrazu w celu zachowania walorów przyrodniczych, np. poprzez wprowadzanie zadrzewień i stref buforowych, itd.

Schemat III – Rolnictwo ekologiczne – schemat ogólnokrajowy, którego celem będzie promocja rolnictwa ekologicznego. Schemat będzie wdrażany bez ograniczeń przestrzennych.

Schemat IV – Ochrona zasobów genetycznych w rolnictwie – schemat ogólnokrajowy, którego celem jest ochrona zasobów genetycznych zgromadzonych w tradycyjnych odmianach roślin uprawnych i sadowniczych oraz rasach zwierząt gospodarskich.

Płatności za poszczególne pakiety zostały ustalone, przy uwzględnieniu następujących elementów:

- utracony dochód rolnika z tytułu ekstensyfikacji bądź zaniechania intensyfikacji;
- dodatkowy koszt wynikający z realizacji danego pakietu;
- potrzeba motywacji finansowej dla producenta rolnego, nie wyższej niż 20% sumy utraconych dochodów i poniesionych kosztów.

Pomoc finansowa będzie wypłacana corocznie jako suma płatności za pakiety działań wdrażanych w gospodarstwie. Średnia stawka pomocy finansowej w programie wyniesie około 500 PLN (125 EUR) / ha / rok.

Beneficjentem programu rolnośrodowiskowego może zostać rolnik, który prowadzi działalność rolniczą na powierzchni, co najmniej 2 hektarów użyt-

ków rolnych, a w przypadku ekologicznego gospodarstwa rolnego – na powierzchni 1 ha. Przewidziane jest również uwzględnianie wniosków grupowych. Rolnik (grupa rolników) musi przygotować i złożyć 5-letni plan działalności rolnośrodowiskowej.

• *Zalesianie gruntów rolnych*

Potrzeby zalesieniowe kraju zostały oszacowane w Krajowym Programie Zwiększania Lesistości. Biorąc pod uwagę planowany wzrost lesistości kraju, celem tego instrumentu jest wsparcie procesu zalesiania gruntów rolnych, nie należących do Skarbu Państwa, a następnie zapewnienie właściwej pielęgnacji nowych nasadzeń we wczesnych etapach jej rozwoju. Rolnik może także otrzymać pomoc finansową przez 20 lat od założenia uprawy, za utracony dochód z tytułu wyłączenia gruntów spod uprawy.

Działanie to obejmuje następujące płatności:

- 1) **dotacja na zalesienie**, która pokrywa koszty założenia uprawy oraz, jeśli jest to uzasadnione – ochrony przed zwierzyną;
- 2) **premię pielęgnacyjną** za utrzymanie nowej uprawy leśnej przez pierwszych 5 lat po nasadzeniu;
- 3) **premię zalesieniową**, stanowiącą ekwiwalent za wyłączenie gruntu z upraw rolnych, wypłacaną przez 20 lat.

Warunkiem uzyskania wsparcia będzie spełnienie następujących wymogów:

- zalesienia mogą być wykonywane na gruntach ornych, trwałych użytkach zielonych, sadach i plantacjach owocowych;

Tabela 2. Proponowana wielkość płatności za zalesianie gruntów rolnych

Schematy		PLN/ha	
		iglaste	liściaste
1	Dopłata do zalesienia		
	Zalesianie na terenach o korzystnej konfiguracji	3400	4200
	Zalesianie na terenach o niekorzystnej konfiguracji	5200	6200
	Grodzenie siatką 2-metrową	1800	
	Inne metody osłony przed zwierzyną	570	
2	Premia pielęgnacyjna		
	Na terenach o korzystnej konfiguracji	400	
	Na terenach o niekorzystnej konfiguracji	520	
3	Premia zalesieniowa	600 (może ulec zmianie przy uwzględnieniu utraty płatności bezpośredniej na powierzchni zalesianej)	

- do zalesienia powinny być przeznaczane grunty, które są w stałym użytkowaniu rolniczym, zaliczane są głównie do V–VI klasy bonitacyjnej oraz stanowią grunty niekorzystnie położone na skłonach o spadku powyżej 9°. Udział gruntów wyższych klas bonitacyjnych (I–IV) nie może przekraczać 15% powierzchni zalesianej;
- minimalna łączna powierzchnia zalesienia wynosi 0,5 ha, przy minimalnej szerokości zalesionej działki – 20 m;
- do nowych zalesień wykorzystywane będą jedynie rodzime gatunki drzew i krzewów, z uwzględnieniem rolniczej klasyfikacji gruntów rolnych oraz regionalizacji przyrodniczo-leśnej;
- materiał sadzeniowy musi spełniać wymagania jakościowe zgodne z Polską Normą i pochodzić z uznanej bazy nasiennej;
- plantacje choinek świątecznych oraz drzew szybko rosnących nie będą objęte systemem dotacji.

Beneficjentem tego instrumentu może być:

- a) pełnoletni rolnik (osoba fizyczna) prowadzący działalność rolniczą w gospodarstwie rolnym, który posiada (samoistnie lub zależnie) gospodarstwo rolne⁷ i uzyskuje co najmniej 20% dochodów z tytułu prowadzenia tego gospodarstwa;
- b) grupa rolników, tj. co najmniej 3 rolników spełniających warunki beneficjenta, którzy chcą wspólnie zalesić co najmniej 5 ha gruntów rolnych, przylegających do siebie.

2. Instrumenty zaproponowane w Stanowisku negocjacyjnym

• *Wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych*

Wsparcie dla indywidualnych gospodarstw niskotowarowych jest instrumentem zachęcającym do modernizacji niewielkich gospodarstw rolnych, czego efektem może być zwiększenie dochodów. Instrument ten ma umożliwić podejmowanie przez rolników nowej lub rozszerzanie prowadzonej działalności, inwestowanie w swoje gospodarstwo, poprawę płynności finansowej gospodarstw i złagodzenie kosztów okresu przejściowego, po wejściu Polski do UE. Działanie polega na udzieleniu wsparcia finansowego rolnikowi, który realizuje lub planuje przedsięwzięcia (ujęte w planie rozwoju gospodarstwa)

prowadzące, w określonej perspektywie czasowej, do osiągnięcia żywotności ekonomicznej.

Kraj członkowski (w tym przypadku Polska) musi zdefiniować gospodarstwo niskotowarowe. Prace nad zdefiniowaniem tej kategorii są w toku i będą podlegały uzgodnieniom z komisją Europejską.

Planuje się, że pomoc finansowa dla gospodarstw niskotowarowych, bez konieczności udowadniania poniesionych wydatków, może wspierać realizację m.in. następujących przedsięwzięć:

- dzierżawa dodatkowych gruntów lub zakup gruntów;
- modernizacja lub przebudowa istniejących pomieszczeń gospodarczych, służące oszczędności nakładów, poprawie dobrostanu zwierząt i/lub poprawie jakości produkcji;
- zakup maszyn, urządzeń i instalacji, które pozwolą zaoszczędzić nakłady na nośniki energii i poprawiające jakość produkcji;
- zakup stada podstawowego;
- uruchomienie lub poszerzenie produkcji, na którą istnieje popyt na rynku;
- zakup maszyn i urządzeń (ewentualnie we współpracy z sąsiadami) ułatwiających czyszczenie, sortowanie i pakowanie produktów.

Wsparcie będzie przyznawane w postaci corocznej płatności przez 3 lata, z możliwością przedłużenia wypłat o kolejne 2 lata, jeśli rolnik wykaże, że plan rozwoju został zrealizowany. Dotacja ta wyniesie ok. 5000 PLN⁸ (1250 EUR) na gospodarstwo rocznie. Płatności przyznawane z tytułu wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych nie będą podlegały zwrotowi, nawet w przypadku gdy rolnik nie zrealizował w okresie trzyletnim zakładanego planu rozwoju.

Beneficjentem tego instrumentu może zostać rolnik, który:

- jest pełnoletnim posiadaczem gospodarstwa rolnego, odpowiadającego definicji gospodarstwa niskotowarowego;
- osobiście prowadził gospodarstwo rolne co najmniej przez ostatnie 5 lat⁹, lub
- w przypadku młodego rolnika, który prowadził gospodarstwo krócej niż 5 lat, musi posiadać odpowiednie kwalifikacje zawodowe.

Warunkiem otrzymania dotacji jest:

- posiadanie dokumentów zaświadczających prawo

⁷ W rozumieniu Ustawy kodeks cywilny.

⁸ Przy założeniu, że 1 EUR = 4 PLN.

⁹ Do dotacji nie będą mieli prawa właściciele nieruchomości, którzy je wydzierżawili innym użytkownikom.

rolnika do nieruchomości (akt własności, umowa dzierżawy);

- przedstawienie planu rozwoju gospodarstwa.

• Grupy producenckie

Celem działania jest wsparcie, w okresie przejściowym, powstawania i funkcjonowania grup producenckich w sektorach nie objętych wsparciem rynkowym. Mogłyby to być np. grupy rolników ekologicznych, producentów miodu, orzechów, mleka, itp. (np. grupy producentów owoców i warzyw nie kwalifikują się).

Wsparcie będzie mogło być udzielane na założenie i działalność operacyjną grupy, przez okres pierwszych 5 lat od jej zgłoszenia.

Grupy producenckie, uprawnione do otrzymywania wsparcia, powinny być powołane dla celów wspólnego dostosowywania się do wymogów rynku, organizowania sprzedaży, dystrybucji, rynku hurtowego, przygotowania sprzedaży, itp. Warunkiem uznania uprawnień grupy jest też uregulowanie jej statusu wg zasad prawa krajowego (tzn. rejestracja, itp.).

Wsparcie powinno zostać określone indywidualnie dla każdej grupy producenckiej na podstawie wartości jej produkcji rocznej, lecz nie powinno przekraczać:

- a) w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym, piątym roku odpowiednio – 5%, 5%, 4%, 3% i 2% wartości produkcji do 1 000 000 EUR;
- b) w latach 1–5 odpowiednio – 2,5%, 2,5%, 2%, 1,5%, 1,5% wartości produkcji rocznej przekraczającej 1 000 000 EUR.

Dotacja, płatna corocznie w formie płatności zryczałtowanej, będzie posiadać maksymalny limit wysokości wsparcia dla każdej grupy producenckiej:

- 100 000 EUR w pierwszym roku;
- 100 000 EUR w drugim roku;
- 80 000 EUR w trzecim roku;
- 60 000 EUR w czwartym roku;
- 50 000 EUR w piątym roku.

Dane te pochodzą ze Stanowiska Negocyjnego UE, natomiast mogą one ulec zmianom w trakcie przygotowywania i konsultowania tego instrumentu z partnerami krajowymi oraz Komisją Europejską.

• Wsparcie na rzecz osiągnięcia standardów

Instrument ten wymaga jeszcze prowadzenie intensywnych prac, w tym konsultacji z Komisją Europejską, jako że został zaproponowany przez KE w końcowej fazie negocjacji i wiele kwestii wymaga jeszcze rozstrzygnięcia. Instrument ten będzie wspierał przedsięwzięcia ukierunkowane na osiągnięcie

unijnych standardów, które wymagają znacznie wyższych nakładów niż poprzednio obowiązujące standardy krajowe. Nakłady te mogą być związane z koniecznością dokonania dodatkowych inwestycji, wkładu pracy, czy też dochodu, utraconego w wyniku zmian w sposobie hodowli zwierząt.

Wsparcie będzie miało formę przejściowej, malejącej płatności rocznej, przyznanej na okres niezbędny do uzyskania wymaganego standardu, lecz nie dłużej niż przez 5 lat. Płatność maksymalna w pierwszym roku może wynosić 200 EUR/ha albo odpowiednio inaczej skalkulowaną sumę w przeliczeniu np. na Duże Jednostki Przeliczeniowe (DJP), w przypadku osiągania standardów dobrostanu zwierząt, czy też na gospodarstwo, w przypadku standardów bhp, itp. Płatność ta będzie zmniejszana w kolejnych latach.

Zakłada się, że aby uzyskać wsparcie z tytułu tego instrumentu, rolnik będzie musiał:

- złożyć wniosek o wsparcie z tytułu inwestycji w gospodarstwie (Działanie nr 1 SOP „Restrukturyzacja i modernizacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich”), albo
- przedstawić plan poprawy i/lub zmian w sposobie hodowli zwierząt, wymaganych do osiągnięcia wymaganych standardów, przygotowany lub zatwierdzony przez specjalistę (np. doradcę rolniczego).

Wsparcie z tytułu osiągnięcia standardów będzie przyznawane tylko tym rolnikom, którzy zademonstrują żywotność ekonomiczną swego gospodarstwa, lub też wykażą, że zostanie ona osiągnięta po skorzystaniu z tego wsparcia.

• Pomoc techniczna

W celu zapewnienia pełnej zgodności innych działań Planu z założeniami prawodawstwa UE, niezbędne jest ich wsparcie przez Pomoc Techniczną. Wypełnienie tego priorytetu przyczyni się również do osiągnięcia celów postawionych w PROW.

Celem tego działania jest:

- zwiększenie skuteczności przebiegu wdrożenia PROW;
- poprawa efektywności absorpcji środków finansowych;
- ułatwienie przejścia z wdrażania programów przedakcesyjnych do PROW.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Departament Pomocy Przedakcesyjnej
i Funduszy Strukturalnych
Warszawa

Dr Krzysztof Kosiński

Program Operacyjny „SAPARD” – Działanie 4 szansą dla operatywnych

Minął pierwszy okres funkcjonowania Programu „Sapard”. W ramach realizacji 3 działań ze środków funduszu skorzystało wiele gmin, firm oraz rolników indywidualnych. Realizowane są inwestycje związane z infrastrukturą gminną, oraz restrukturyzacją firm sektora żywnościowego i poprawą gospodarowania rolników indywidualnych.

Pierwsze wypłaty z funduszu „Sapard” dla rolników indywidualnych spowodowały wzrost zainteresowania możliwościami pozyskiwania środków i wpływ znacznej ilości wniosków o finansowanie inwestycji.

Z dużym zainteresowaniem spotkały się liczne szkolenia prowadzone przez OR ARiMR i ODR w zakresie działania 4 funduszu „Sapard”. Działanie to umożliwi skorzystanie ze środków unijnych na działalność pozarolniczą i tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolniczych. Działanie 4

jest o tyle ważne, że z funduszy mogą korzystać nie tylko rolnicy, ale również członkowie ich rodzin oraz firmy działające, czy inwestujące w obszarach wiejskich prowadzące działalność pozarolniczą.

Zakres finansowanych inwestycji i wielkość możliwych do otrzymania środków przedstawiony został poniżej w formie skrótowej.

Wszelkich informacji szczegółowych udzielają pracownicy Biur Sapard Oddziałów Regionalnych.

Adresy oraz telefony można odnaleźć na stronach internetowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa www.arimr.gov.pl, e-mail: info@arimr.gov.pl.

Realizacja Działania 4 rozpocznie się prawdopodobnie w II półroczu 2003 r. Informacje o rozpoczęciu przyjmowania wniosków i terminie zakończenia będzie podane w środkach masowego przekazu, a także na stronach internetowych ARiMR.

Zakres i zasady udzielania pomocy w Działaniu 4

1. Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych Schemat 4.1.

1.1. Rodzaje działalności objęte pomocą finansową

Pomoc finansowa może być przeznaczona na wspieranie następujących rodzajów działalności:

- usługi dla gospodarstw rolnych,
- drobna wytwórczość, usługi dla ludności, rzemiosło i rękodzielnictwo,
- roboty i usługi budowlane oraz instalacyjne,
- usługi turystyczne (w tym agroturystyka),
- usługi transportowe (w tym przewóz osób lub towarów),
- magazynowanie i przechowywanie towarów,
- usługi komunalne,

- rachunkowość, doradztwo oraz usługi informatyczne.

Szczegółowy wykaz działalności według klasyfikacji PKD znajduje się na stronach internetowych Agencji.

1.2. Zakres przedsięwzięć objętych pomocą finansową

Pomoc finansowa może być przeznaczona na wspieranie przedsięwzięć obejmujących następujące inwestycje:

- budowa lub remont obiektów budowlanych,
- zakup maszyn, urządzeń, narzędzi i wyposażenia
- zakup sprzętu komputerowego i oprogramowania,

- zakup wyposażenia i sprzętu turystycznego lub rekreacyjnego niezbędnego do świadczenia usług turystycznych, a także zwierząt służących do celów terapeutycznych, sportowych i rekreacyjnych,
- zakup środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- zagospodarowanie terenu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- adaptacja środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej.

1.3. Podmioty uprawnione do ubiegania się o pomoc finansową

Beneficjentem pomocy mogą być osoby fizyczne: rolnik lub domownik, objęci systemem ubezpieczenia społecznego rolników w rozumieniu ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników.

1.4. Koszty kwalifikowane

Pojęcie kosztów kwalifikowanych obejmuje określone rodzaje kosztów przedsięwzięcia podlegających zwrotowi ze środków Programu SAPARD. Są to:

- koszty budowy lub remontu obiektów budowlanych,
- koszty zakupu maszyn, urządzeń, narzędzi i wyposażenia,
- koszty zakupu sprzętu komputerowego i oprogramowania,
- koszty zakupu wyposażenia i sprzętu turystycznego lub rekreacyjnego niezbędnego do świadczenia usług turystycznych, a także zwierząt służących do celów terapeutycznych, sportowych i rekreacyjnych,
- koszty zakupu środków transportu, tj. pojazdów lądowych lub wodnych, samobieżnych lub ciągnionych przeznaczonych do przewozu towarów lub osób, na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej;
- w przypadku gdy wniosek o pomoc dotyczy działalności polegającej wyłącznie na świadczeniu usług transportowych kwalifikowany koszt zakupu środków transportu może stanowić do 100% kosztów kwalifikowanych.

Pomocą nie jest objęty zakup samochodów osobowych przeznaczonych do przewozu mniej niż 8 osób wraz z kierowcą.

- koszty zagospodarowania terenu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- koszty adaptacji środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,

- koszty robót budowlanych, koszty transportu i koszty instalacji, materiałów i wyposażenia, które związane są z kosztami wymienionymi w pkt. a) – g), niezbędne do osiągnięcia celu przedsięwzięcia,
- koszty ogólne: opracowanie dokumentacji technicznej i planów przedsięwzięć, opłaty za usługi (honoraria architektów, inżynierów oraz konsultantów, studia wykonalności), opłaty sądowe, patenty oraz licencje – koszty te nie mogą przekroczyć 12% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

Zakup maszyn i urządzeń dotyczy sprzętu nowego.

1.5. Procedura przyznawania pomocy finansowej

1. Złożenie w określonym terminie w oddziale regionalnym ARiMR wniosku o pomoc finansową wraz z wymaganymi dokumentami. Wniosek składa się z następujących części:

- identyfikacja wnioskodawcy (m.in. imię i nazwisko, adres zamieszkania i adres gospodarstwa rolnego),
- charakterystyka prowadzonej działalności (m.in. opis gospodarstwa rolnego),
- opis planowanego przedsięwzięcia,
- finansowanie przedsięwzięcia,
- wysokość wnioskowanej pomocy,
- wykaz załączników.

Do wniosku dołącza się w szczególności:

- plan przedsięwzięcia zawierający m.in.:
- opis dotychczasowej działalności gospodarstwa rolnego,
- opis planowanego przedsięwzięcia,
- plan marketingowy,
- analizę finansową,
- zgodę małżonka na zaciągnięcie zobowiązań materialnych,
- zaświadczenie z KRUS o niezaleganiu z płaceniem składek na ubezpieczenie społeczne,
- zaświadczenie z Urzędu Gminy o wielkości gospodarstwa rolnego,
- zaświadczenie z Urzędu Gminy o niezaleganiu z płatnością z tytułu podatku rolnego.

2. Weryfikacja formalna wniosku o pomoc finansową.
3. Ocena punktowa i wybór projektów kwalifikujących się do finansowania na podstawie kryteriów wyboru projektu.
4. Wizytacja terenowa w miejscu realizacji przedsięwzięcia.
5. Ocena ekonomiczno-techniczna wniosku o pomoc finansową.

6. Podpisanie – w miarę dostępności środków finansowych – umowy określającej prawa i obowiązki rolnika/domownika i Agencji.

1.6. Forma pomocy finansowej

Pomoc jest realizowana w formie zwrotu części poniesionych przez rolnika/domownika – nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową – kosztów kwalifikowanych, do wysokości określonej w umowie. Rozliczenie kosztów nastąpi po zrealizowaniu przedsięwzięcia, na podstawie dowodów poniesionych kosztów (rachunki, faktury). Zwrot zostanie dokonany w formie przelewu na wydzielony rachunek bankowy rolnika/domownika.

Refundowane koszty dotyczą wydatków poniesionych nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową – z wyjątkiem kosztów ogólnych poniesionych po dacie określonej we właściwym Rozporządzeniu Rady Ministra.

1.7. Poziom pomocy

Do 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia, lecz nie więcej niż 40 000 PLN na jednego Beneficjenta.

2. Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich Schemat 4.2

2.1. Rodzaje działalności objęte pomocą finansową

- usługi dla gospodarstw rolnych,
- drobna wytwórczość, usługi dla ludności, rzemiosło i rękodzielnictwo,
- roboty i usługi budowlane oraz instalacyjne,
- usługi turystyczne,
- usługi transportowe (przewóz osób lub towarów),
- magazynowanie i przechowywanie towarów,
- usługi komunalne,
- rachunkowość, doradztwo lub usługi informacyjne.

Przedsięwzięcie może zostać zrealizowane w dwóch wyodrębnionych etapach, które zostaną opisane w harmonogramie rzeczowo-finansowym, co wiąże się z koniecznością złożenia dwóch wniosków o płatność (płatność częściowa, płatność końcowa).

2.2. Zakres przedsięwzięć

- budowa lub remont obiektów budowlanych,
- zakup maszyn, urządzeń, narzędzi i wyposażenia,
- zakup sprzętu komputerowego i oprogramowania,
- zakup wyposażenia i sprzętu turystycznego lub rekreacyjnego niezbędnego do świadczenia usług turystycznych, a także zwierząt służących do celów terapeutycznych, sportowych i rekreacyjnych,
- zagospodarowanie terenu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- adaptacja środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej.
- zakup środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej:
 - w przypadku gdy wniosek o pomoc nie dotyczy działalności polegającej wyłącznie na świadczeniu usług transportowych, kwalifikowany koszt zakupu środków transportu nie może stanowić więcej niż 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia;
 - w przypadku gdy wniosek o pomoc dotyczy działalności polegającej wyłącznie na świadczeniu usług transportowych kwalifikowany koszt zakupu środków transportu może stanowić do 100% kosztów kwalifikowanych.

2.3. Beneficjenci

Podmioty – przedsiębiorcy w rozumieniu ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. z dnia 17 grudnia 1999 r. Nr 101, poz. 1178 z późn. zm.).

2.4. Koszty kwalifikowane

Pojęcie kosztów kwalifikowanych obejmuje określone rodzaje kosztów przedsięwzięcia podlegających zwrotowi ze środków Programu SAPARD. Są to:

- koszty budowy lub remontu obiektów budowlanych,
- koszty zakupu maszyn, urządzeń, narzędzi i wyposażenia,
- koszty zakupu sprzętu komputerowego i oprogramowania,
- koszty zakupu wyposażenia i sprzętu turystycznego lub rekreacyjnego niezbędnego do świadczenia usług turystycznych, a także zwierząt służących do celów terapeutycznych, sportowych i rekreacyjnych,
- koszty zakupu środków transportu, tj. pojazdów lądowych lub wodnych, samobieżnych lub ciągnionych przeznaczonych do przewozu towarów

lub osób, na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej;

- w przypadku gdy wniosek o pomoc dotyczy działalności polegającej wyłącznie na świadczeniu usług transportowych kwalifikowany koszt zakupu środków transportu może stanowić do 100% kosztów kwalifikowanych.

Pomocą nie jest objęty zakup samochodów osobowych przeznaczonych do przewozu mniej niż 8 osób wraz z kierowcą.

- koszty zagospodarowania terenu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- koszty adaptacji środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- koszty robót budowlanych, koszty transportu i koszty instalacji, materiałów i wyposażenia, które związane są z kosztami wymienionymi w pkt. a) - g), niezbędne do osiągnięcia celu przedsięwzięcia,
- koszty ogólne: opracowanie dokumentacji technicznej i planów przedsięwzięć, opłaty za usługi (honoraria architektów, inżynierów oraz konsultantów, studia wykonalności), opłaty sądowe, patenty oraz licencje - koszty te nie mogą przekroczyć 12% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

Zakup maszyn i urządzeń dotyczy sprzętu nowego.

2.5. Procedura przyznawania pomocy finansowej

1. Złożenie w określonym terminie w oddziale regionalnym ARiMR wniosku o pomoc finansową wraz z wymaganymi dokumentami. Wniosek składa się z następujących części:
 - identyfikacja wnioskodawcy (m.in. imię i nazwisko lub nazwa podmiotu, adres zamieszkania lub prowadzenia działalności),
 - charakterystyka prowadzonej działalności,
 - opis planowanego przedsięwzięcia,
 - finansowanie przedsięwzięcia,
 - wysokość wnioskowanej pomocy,
 - wykaz załączników.

Do wniosku dołącza się w szczególności:

- plan przedsięwzięcia zawierający m.in.:
- charakterystykę dotychczasowej działalności firmy/przedsiębiorstwa,
- opis planowanego przedsięwzięcia,
- plan marketingowy,
- analizę finansową,
- zaświadczenie REGON,

- zaświadczenie z Urzędu Skarbowego i ZUS o uregulowaniu zobowiązań wobec Skarbu Państwa,
 - zaświadczenie z banku stwierdzające, że wnioskodawca posiada rachunek bankowy,
 - zaświadczenie o liczbie zatrudnionych osób w przedsiębiorstwie w chwili ubiegania się o pomoc,
 - wypis z księgi wieczystej.
2. Weryfikacja formalna wniosku o pomoc finansową.
 3. Ocena punktowa i wybór projektów kwalifikujących się do finansowania na podstawie kryteriów wyboru projektu.
 4. Wizytacja terenowa w miejscu realizacji przedsięwzięcia.
 5. Ocena ekonomiczno-techniczna wniosku o pomoc finansową.
 6. Podpisanie - w miarę dostępności środków finansowych - umowy określającej prawa i obowiązki rolnika/domownika i Agencji.

2.6. Forma pomocy finansowej

Pomoc jest realizowana w formie zwrotu części poniesionych przez przedsiębiorcę - nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową - kosztów kwalifikowanych, do wysokości określonej w umowie. Rozliczenie kosztów nastąpi po zrealizowaniu przedsięwzięcia, na podstawie dowodów poniesionych kosztów (rachunki, faktury). Zwrot zostanie dokonany w formie przelewu na wydzielony rachunek bankowy przedsiębiorcy.

Refundowane koszty dotyczą wydatków poniesionych nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową - z wyjątkiem kosztów ogólnych poniesionych po dacie określonej we właściwym Rozporządzeniu Rady Ministra.

2.7. Poziom pomocy finansowej

Pomoc finansowa stanowić będzie do 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia, lecz nie więcej niż 35 000 PLN na jedno utworzone miejsce pracy.

Maksymalny poziom pomocy dla jednego Beneficjenta - 210 000 PLN.

2.8. Warunki uzyskania pomocy

- przedsięwzięcie, którego dotyczy wniosek będzie związane z podjęciem lub rozwojem działalności gospodarczej, objętej zakresem działalności wspieranych w ramach niniejszego schematu,

- przedsięwzięcie znajduje uzasadnienie ekonomiczne, odzwierciedlone w przedłożonym planie przedsięwzięcia,
- przedsięwzięcie ze względu na swe założenia techniczne, w powiązaniu z istniejącymi zasobami wnioskodawcy, umożliwi prowadzenie działalności w zakresie i charakterze wskazanym we wniosku,
- wnioskodawca posiada wymagane przez prawo zezwolenia lub koncesje na prowadzenie działalności gospodarczej,
- zostanie złożony wniosek o udzielenie pomocy finansowej wraz z koniecznymi dokumentami, w szczególności z planem przedsięwzięcia,
- podmiot posiada uregulowane zobowiązania wynikające z prowadzenia działalności gospodarczej,
- przedsiębiorca, który w chwili ubiegania się o pomoc finansową nie zatrudnia więcej niż 50 osób,
- planowanym miejscem prowadzenia działalności gospodarczej, której dotyczyć ma przedsięwzięcie, jest obszar wiejski:
 - w przypadku, gdy przedsięwzięcie związane jest z nieruchomością, nieruchomość ta musi być położona na obszarze wiejskim,
 - w pozostałych przypadkach decyduje adres (gdy przedsiębiorca jest osobą fizyczną) lub siedziba przedsiębiorcy,
- planowane przedsięwzięcie związane jest z utworzeniem co najmniej 1 miejsca pracy,
- przedsięwzięcia mogą być realizowane wyłącznie na obszarach wiejskich i w miastach do 7 tys. mieszkańców,
- w przypadku usług, dostaw lub robót o wartości przewyższającej równowartość 10 000 EUR w złotych polskich, konieczne jest przedstawienie ofert od co najmniej trzech dostawców do wniosku o płatność,
- w ramach jednego przedsięwzięcia pomoc z Programu SAPARD nie może być łączona z inną pomocą finansową z krajowych środków publicznych (w szczególności z kredytami preferencyjnymi ARiMR), jak również z innymi środkami pochodzącymi z UE (PHARE, ISPA, EBI itp.) oraz międzynarodowych instytucji finansowych,
- wnioski o płatność nie mogą być złożone później, niż do dnia określonego w ogłoszeniu Prezesa ARiMR o rozpoczęciu przyjmowania wniosków o pomoc finansową,
- wniosek o płatność musi być złożony do dnia określonego w umowie Wnioskodawcy z Agencją, lecz nie później niż do dnia określonego w ogłoszeniu Prezesa ARiMR o rozpoczęciu przyjmowania wniosków o pomoc finansową,
- we wszystkich przypadkach, gdzie konieczne będzie przeliczanie EUR na PLN stosowany będzie kurs podany w Rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań ARiMR w ramach Specjalnego Akcesyjnego Programu na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- usługi, roboty lub dostawy realizowane w ramach refinansowania objętego Programem SAPARD winny pochodzić z państwa UE i/lub państw objętych wsparciem finansowym Programu SAPARD (Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry, Cypr, Malta, Turcja) w odniesieniu do 100% całkowitych kwalifikujących się kosztów dla każdego przedsięwzięcia. To samo dotyczy dostaw i wyposażenia zakupywanego przez wykonawcę w ramach kontraktów wykonawczych lub usługowych, jeśli dostawy lub wyposażenie stanowią część przedsięwzięcia.

3. Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich Schemat 4.3.

3.1. Zakres przedsięwzięć

- budowa lub remont elementów publicznej infrastruktury turystycznej:
 - ścieżek rowerowych,
 - szlaków pieszych,
 - parkingów,
 - urządzeń sanitarnych ogólnego użytku,
 - urządzeń służących bezpieczeństwu ruchu turystycznego (w tym: zabezpieczenie szlaków i obiektów turystycznych) oraz urządzeń sanitarnych i związanych ze zbiórką odpadów i zachowaniem czystości obiektów i szlaków turystycznych,
 - wiat, ogrodzeń,
 - terenów zielonych.
- organizacja i tworzenie infrastruktury komunikacji lokalnej na potrzeby ruchu turystycznego:
 - zakup i montaż urządzeń rekreacyjno-sportowych ogólnego użytku,
 - remont lub konserwacja obiektów kultury i dziedzictwa narodowego,
 - budowa lub remont obiektów kultury fizycznej, turystyki i wypoczynku,
 - budowa lub remont pomostów i mol, tarasów widokowych lub innych elementów małej infrastruktury turystycznej,
 - wykonanie i instalacja tablic dydaktycznych, informacyjnych lub regulaminowych związa-

- nych z oznakowaniem terenów atrakcyjnych turystycznie, szlaków, ścieżek dydaktycznych lub linii komunalnych,
- przygotowanie systemów informacji turystycznej w gminach lub związkach międzygminnych oraz promocja walorów gmin w celu zwiększenia ich atrakcyjności turystycznej.

Przedsięwzięcie może zostać zrealizowane w dwóch wyodrębnionych etapach, które zostaną opisane w harmonogramie rzeczowo-finansowym, co wiąże się z koniecznością złożenia dwóch wniosków o płatność (płatność częściowa, płatność końcowa).

3.2. Beneficjenci

- gminy i związki międzygminne,
- organizacje pozarządowe w tym:
 - stowarzyszenia rejestrowane,
 - izby rolnicze,
 - izby gospodarcze,
 - społeczno-zawodowe organizacje rolników,
 - związki zawodowe,
 - fundacje z wyłączeniem fundacji utworzonych przez partie polityczne lub Skarb Państwa.

3.3. Koszty kwalifikowane

Pojęcie kosztów kwalifikowanych obejmuje określone rodzaje kosztów przedsięwzięcia podlegających zwrotowi ze środków Programu SAPARD. Są to:

- koszty budowy lub remontu elementów publicznej infrastruktury turystycznej,
- koszty zagospodarowania terenu; w tym koszty prac budowlanych, montażowych, wykończeniowych i porządkowych oraz zakup materiałów i urządzeń związanych z budową lub modernizacją:
 - ścieżek rowerowych,
 - szlaków pieszych,
 - parkingów,
 - urządzeń sanitarnych ogólnego użytku,
 - urządzeń służących bezpieczeństwu ruchu turystycznego (w tym: zabezpieczenie szlaków i obiektów turystycznych) oraz urządzeń sanitarnych i związanych ze zbiórką odpadów i zachowaniem czystości obiektów i szlaków turystycznych,
 - wiat, ogrodzeń,
 - terenów zielonych,
- koszty zakupu i montażu urządzeń rekreacyjno-sportowych ogólnego użytku,
- koszty remontu lub konserwacji obiektów kultury i dziedzictwa narodowego,

- koszty budowy lub remontu obiektów kultury fizycznej, turystyki i wypoczynku,
- koszty budowy lub remontu pomostów i mol, tarasów widokowych lub innych elementów małej infrastruktury turystycznej,
- koszty wykonania i instalacji tablic dydaktycznych, informacyjnych lub regulaminowych związanych z oznakowaniem terenów atrakcyjnych turystycznie, szlaków, ścieżek dydaktycznych lub linii komunalnych,
- koszty przygotowania i druku materiałów informacyjnych lub promocyjnych na rzecz interesu zbiorowego. Materiały te mogą zawierać informacje o podmiotach gospodarczych prowadzących działalność związaną z turystyką na terenie gminy pod warunkiem, że wymienione zostaną wszystkie podmioty prowadzące dany rodzaj działalności i żaden z nich nie będzie w szczególny sposób eksponowany; materiały te nie mogą zawierać reklam.
- koszty robót budowlanych, koszty transportu koszty instalacji, materiałów i wyposażenia, które związane są kosztami wymienionymi w pkt. a) – h), niezbędne do osiągnięcia celu przedsięwzięcia.
- koszty ogólne: opracowanie dokumentacji technicznej i planów przedsięwzięć, opłaty za usługi (honoraria architektów, inżynierów oraz konsultantów, studia wykonalności), opłaty sądowe, patenty, licencje – koszty nie mogą przekroczyć 12% całkowitych kosztów kwalifikowanych,
- koszty podatku VAT – w przypadku braku systemowej możliwości odzyskania podatku przez zainteresowany podmiot.

Zakup maszyn i urządzeń dotyczy sprzętu nowego.

3.4. Procedura przyznawania pomocy finansowej

1. Złożenie w określonym terminie w oddziale regionalnym ARiMR wniosku o pomoc finansową wraz z wymaganymi dokumentami. Wniosek składa się z następujących części:
 - identyfikacja wnioskodawcy (m.in. nazwa wnioskodawcy, adres siedziby),
 - charakterystyka prowadzonej działalności,
 - opis planowanego przedsięwzięcia,
 - finansowanie przedsięwzięcia,
 - wysokość wnioskowanej pomocy,
 - wykaz załączników.

Do wniosku dołącza się w szczególności:

- plan przedsięwzięcia zawierający m.in.:

- kopię statutu,
 - kosztorys (w przypadku przedsięwzięć budowlanych),
 - zaświadczenie z banku, stwierdzające że wnioskodawca posiada rachunek bankowy,
 - harmonogram rzeczowo-finansowy robót do wykonania w poszczególnych etapach,
 - dokumenty finansowe dotyczące obecnie prowadzonej działalności – sprawozdanie finansowe.
2. Weryfikacja formalna wniosku o pomoc finansową.
 3. Ocena punktowa i wybór projektów kwalifikujących się do finansowania na podstawie kryteriów wyboru projektu.
 4. Wizytacja terenowa w miejscu realizacji przedsięwzięcia.
 5. Ocena ekonomiczno-techniczna wniosku o pomoc finansową.
 6. Udzielenie na piśmie przyrzeczenia pomocy (tzw. Promesy), co umożliwi przeprowadzenie procedury przetargowej na realizację inwestycji – obowiązek przeprowadzenia procedury przetargowej dotyczy wnioskodawców podlegających *Ustawie o zamówieniach publicznych*.
 7. Sprawdzenie przez uprawnione służby Agencji prawidłowości przeprowadzonego przetargu.
 8. Podpisanie umowy określającej prawa i obowiązki wnioskodawcy i Agencji.

3.5. Forma pomocy finansowej

Pomoc jest realizowana w formie zwrotu części poniesionych przez podmiot – nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową – kosztów kwalifikowanych, do wysokości określonej w umowie. Rozliczenie kosztów nastąpi po zrealizowaniu przedsięwzięcia, na podstawie dowodów poniesionych kosztów (rachunki, faktury). Zwrot zostanie dokonany w formie przelewu na wydzielony rachunek bankowy podmiotu.

Refundowane koszty dotyczą wydatków poniesionych nie wcześniej niż w dniu, w którym zawarta została umowa o pomoc finansową – z wyjątkiem kosztów ogólnych poniesionych po dacie określonej we właściwym Rozporządzeniu Rady Ministra.

3.6. Poziom pomocy finansowej

Maksymalny poziom pomocy nie może przekroczyć 50% całkowitych kwalifikowanych kosztów, lecz nie więcej niż 130 000 PLN.

Maksymalny poziom pomocy dla związków międzygminnych: liczba gmin × 130 000 PLN.

3.7. Warunki uzyskania pomocy finansowej:

- zwiększenie atrakcyjności turystycznej obszarów wiejskich,
- kompletny wniosek o udzielenie pomocy finansowej,
- przedsięwzięcia mogą być realizowane wyłącznie na obszarach wiejskich i w miastach do 7 tys. mieszkańców,
- w ramach jednego przedsięwzięcia pomoc z Programu SAPARD nie może być łączona z inną pomocą finansową z krajowych środków publicznych (w szczególności z kredytami preferencyjnymi ARiMR), jak również z innymi środkami pochodzącymi z UE (PHARE, ISPA, EBI itp.) oraz międzynarodowych instytucji finansowych.
- wnioski o płatność nie mogą być złożone później, niż do dnia określonego w ogłoszeniu Prezesa ARiMR o rozpoczęciu przyjmowania wniosków o pomoc finansową.
- we wszystkich przypadkach, gdzie konieczne będzie przeliczenie EUR na PLN stosowany będzie kurs podany w Rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań ARiMR w ramach Specjalnego Akcesyjnego Programu na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- usługi, roboty lub dostawy realizowane w ramach refinansowania objętego Programem SAPARD winny pochodzić z państwa UE i/lub państw objętych wsparciem finansowym Programu SAPARD (Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Węgry, Cypr, Malta, Turcja) w odniesieniu do 100% całkowitych kwalifikujących się kosztów dla każdego przedsięwzięcia. To samo dotyczy dostaw i wyposażenia zakupywanego przez wykonawcę w ramach kontraktów wykonawczych lub usługowych, jeśli dostawy lub wyposażenie stanowiąc będą część przedsięwzięcia.

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji
Rolnictwa

Oddział Regionalny w Krakowie

Literatura:

1. „Sapard – Program Operacyjny dla Polski“, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – wersja z 12.09.2002 r.

2. Książka procedur dla Działania 4 – Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich – materiały ARiMR wersja robocza 1.

Od Redakcji

„Z doradcami doradzamy rolnikom”

Szanowni Czytelnicy!!!

Przez kolejne trzy wydania czasopisma „Wieś i Doradztwo” będziemy publikować cykl wkładek w ramach projektu zatytułowanego „Z doradcami doradzamy rolnikom”.

Zasadniczym celem projektu jest przekazanie rolnikom wiedzy o możliwościach wsparcia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, jakie daje integracja Polski z Unią Europejską oraz przekazanie konkretnej wiedzy z zakresu rozwiązywania problemów występujących przy opracowywaniu wniosków o dotację z Programu SAPARD.

Projekt jest adresowany do rolników, którzy współpracują z doradcami rolnymi, w regionie Polski południowo-wschodniej. Doradcy rolni pracujący w jednostkach doradztwa rolniczego (Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego, ich Oddziały, Biura i Zespoły powiatowe), dzięki wieloletniemu doświadczeniu, a także pewnej ukształtowanej już tradycji współpracy z rolnikami, posiadają znaczny autorytet wśród rolników i cieszą się ich zaufaniem. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego w 2002 roku organizowało projekt pod tytułem „Więcej wiesz chętniej oszczędzasz” (z zakresu edukacji ekonomicznej) adresowany do rolników. Ośrodki Doradztwa Rolniczego aktywnie uczestniczyły w realizacji tego projektu. Dzięki doradcom rolnym założone cele udało się osiągnąć, co potwierdza naszą tezę, że doradcy posiadają realny wpływ na postawy i zachowania rolników. Projekt pt. „Z doradcami doradzamy rolnikom” jest w założeniu formą stworzenia dodatkowej platformy współpracy doradców z rolnikami, którzy przejawiają aktywną postawę wobec procesu integracji Polski z Unią Europejską. Pomimo wielu działań informacyjnych adresowanych do środowisk rolniczych nadal brak jest przekonania, że są realne możliwości uzyskiwania środków finansowych z Unii Europejskiej na realizację przedsięwzięć w gospodarstwach rolnych i w środowisku wiejskim.

Beneficjenci projektu to rolnicy, którzy współpracują z doradcami rolnymi. Organizatorzy zakładają, że dodatek do czasopisma „Wieś i Doradztwo” zatytułowany „Na co mogą liczyć rolnicy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej – pytania i odpowiedzi”, dotrze za pośrednictwem doradców rolnych, do około 3.000 rolników. Drugą grupę beneficjentów stanowią doradcy rolni (około 400 osób), do których będą adresowane trzy kolejne wkładki pt. „Doradzamy rolnikom” do czasopisma „Wieś i Doradztwo”, a także zaproszenie do współredagowania tych wkładek i dodatku.

Planujemy zredagowanie i przygotowanie do druku trzech wkładek pt. „Doradzamy rolnikom”. Każda wkładka będzie przygotowana jako integralna część czasopisma „Wieś i Doradztwo. Zawartość merytoryczna:

Pierwsza wkładka pt. „Doradzamy rolnikom” zamieszczona została w niniejszym wydaniu czasopisma „Wieś i Doradztwo” na drugi kwartał 2003 roku. Wkładka zawiera:

- Artykuł wstępny *Od Redakcji*, adresowany do doradców rolnych, a także rolników czytelników czasopisma „Wieś i Doradztwo”, wyjaśniający założenia i cele projektu,
- Artykuł publicystyczny omawiający najistotniejsze problemy wsi i rolnictwa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, pod tytułem „Wpływ członkostwa na rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce”.
- Artykuł publicystyczny prezentujący poglądy redakcji czasopisma „Wieś i Doradztwo” na temat roli doradców rolnych w promowaniu wiedzy o Unii Europejskiej, pod tytułem „Przekonywać skutecznie mogą przekonani”.
- Wywiad z Andrzejem Mikołajewiczem doradcą z Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego pod tytułem „Chcieliby bez *ale...*”.

Druga wkładka pt. „Doradzamy rolnikom” do czasopisma „Wieś i Doradztwo” wydanie na trzeci kwartał 2003 roku:

- Artykuł wstępny adresowany do doradców rolnych, a także rolników czytelników czasopisma „Wieś i Doradztwo”, omawiający nadesłaną korespondencję i artykułujący dalsze oczekiwania organizatorów projektu,
- Artykuł publicystyczny przedstawiający perspektywę rozwoju obszarów wiejskich po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej,
- Wybór artykułów napisanych przez doradców prezentujących przykłady inwestycji zrealizowanych w gospodarstwach rolnych dzięki dofinansowaniu ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu SAPARD,
- Wywiad z przedstawicielem kierownictwa jednego z Ośrodków Doradztwa Rolniczego z terenu Polski południowo-wschodniej na temat problemów na jakie napotykają doradcy współpracujący z rolnikami przy opracowaniu wniosków o dofinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych, z Programu SAPARD.

Trzecia wkładka pt. „Doradzamy rolnikom” do czasopisma „Wieś i Doradztwo” wydanie na czwarty kwartał 2003 roku:

- Artykuł wstępny adresowany do doradców rolnych, a także rolników czytelników czasopisma „Wieś i Doradztwo”, omawiający dotychczasowy dorobek projektu a także sygnalizujący publikacje dodatku pt. „Na co mogą liczyć rolnicy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej – pytania i odpowiedzi”,
- Artykuł publicystyczny poświęcony specyfice pracy doradców z rolnikami w zakresie promocji unijnych programów wspierających rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich,
- Wybór wypowiedzi nadesłanych przez doradców prezentujących ich osobiste doświadczenia w pracy z rolnikami w zakresie promocji unijnych programów wspierających rozwój rolnictwa a także w zakresie przygotowania wniosków o dofinansowanie konkretnych inwestycji w gospodarstwach rolnych, ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu SAPARD,
- Wywiad z przedstawicielem kierownictwa Oddziału Regionalnego w Krakowie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na temat problemów na jakie napotykają rolnicy przy opracowaniu wniosków o dofinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych, z Programu SAPARD.

Finalnym rezultatem projektu będzie opracowanie, zredagowanie i wydanie dodatku pt. „Na co mogą liczyć rolnicy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej – pytania i odpowiedzi”. Dodatek będzie przygotowany jako samodzielna publikacja kolportowana wspólnie z czasopismem „Wieś i Doradztwo”. Dodatek zostanie wydrukowany w formacie A5 i objętości 24 kolumny. Zawartość merytoryczna:

- Artykuł wstępny adresowany do rolników, rekomendujący zawartość dodatku pt. „Na co mogą liczyć rolnicy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej – pytania i odpowiedzi”,
- Artykuł publicystyczny omawiający wpływ procesu integracji Polski z Unią Europejską na procesy społeczne i gospodarcze w zakresie przemian w polskim rolnictwie i wsparcia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce,
- Zestaw pytań i odpowiedzi opracowany na podstawie przesłanych do redakcji, przez doradców problemów, zgłaszanych przez rolników, w zakresie ich obaw i oczekiwań po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej.
- Zwięzła prezentacja Ośrodków Doradztwa Rolniczego współpracujących w realizacji projektu, od których rolnicy mogą uzyskiwać dodatkowe informacje i porady.

W związku z powyższym zwracamy się z uprzejmą prośbą do Czytelników – doradców, nauczycieli, rolników o aktywne włączenie się w realizację naszego wspólnego Projektu.

Oczekujemy na wypowiedzi dotyczące wdrażania unijnych programów wspierających rozwój rolnictwa, a także w zakresie przygotowania wniosków o dofinansowanie konkretnych inwestycji w gospodarstwach rolnych, ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu SAPARD. Liczymy na wypowiedzi opisujące przykłady już zrealizowanych inwestycji w gospodarstwach rolnych dzięki dofinansowaniu ze środków UE w ramach Programu SAPARD. Oczekujemy również na pytania, jakie nurtują rolników, a także wszystkich zainteresowanych rozwojem wsi i rolnictwa w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Na pytania te odpowiadzą, na łamach dodatku – eksperci, specjaliści, uczeni i praktycy.

Prosimy również o uwagi i sugestie dotyczące zawartości następnych wkładek i dodatku, realizowanych w ramach Projektu.

Serdecznie zapraszamy, piszcie do nas!

Zespół Redakcyjny

Wybór informacji z serwisów internetowych

Wpływ członkostwa w Unii Europejskiej na rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce

Po pierwsze, transformacja gospodarki polskiej nie została jeszcze zakończona. Konieczne są dalsze zmiany strukturalne umożliwiające podniesienie jej konkurencyjności i stworzenie podstaw do trwałego, szybkiego rozwoju gospodarczego także wtedy, gdy wyczerpią się obecne przewagi konkurencyjne oparte o niższe koszty pracy. Innymi słowy, na członkostwo Polski w Unii i związane z nim koszty i korzyści trzeba patrzeć poprzez konieczność sprostania wyzwaniom rozwojowym, przed którymi stoi nasz kraj, niezależnie od tego czy Polska wejdzie do Unii czy pozostanie poza jej obszarem. Podstawowa różnica między scenariuszami członkostwa i izolacji polega na tym, że dzięki członkostwu w Unii proces modernizacji i niwelowania luki rozwojowej dzielącej nas od obecnych krajów członkowskich będzie przebiegał znacznie szybciej. Członkostwo umożliwi Polsce przyspieszony rozwój i odrobienie wieloletnich zaniedbań rozwojowych, co nie byłoby możliwe w jakichkolwiek innych warunkach.

Po drugie, członkostwo w Unii otwiera nowe szanse i potencjalne korzyści, ale to, czy i w jakim stopniu zostaną one wykorzystane zależy od prowadzonej w kraju polityki gospodarczej. Wymagać to będzie polityki makroekonomicznej tworzącej stabilne ramy dla działalności gospodarczej, zachęt do zwiększania oszczędności krajowych i inwestycji, zmniejszenia roli państwa w gospodarce oraz zapewnienia efektywności funkcjonowania administracji publicznej na szczeblu centralnym i samorządowym, zwłaszcza w odniesieniu do realizacji inwestycji publicznych. Wreszcie, nakładów finansowych skierowanych na modernizację gospodarki, poprawę stanu środowiska naturalnego, większe bezpieczeństwo konsumentów czy rozbudowę infrastruktury transportowej nie można traktować jako kosztów integracji. Wszystkie te działania są podejmowane w interesie Polski i powinny być traktowane jako korzyści płynące z członkostwa. Nie oznacza to, że niektóre rodzaje działalności gospodarczej nie zostaną skon-

frontowane – poprzez presję konkurencyjną – z koniecznością dokonania większego wysiłku dostosowawczego i poniesienia związanych z tym nakładów. Dzięki wynegocjowanym przez Polskę okresom przejściowym, zostaną one jednak rozłożone w czasie. Trzeba przy tym podkreślić, że członkostwo w Unii – poprzez ułatwienia w dostępie do innowacji i technologii, większy napływ inwestycji zagranicznych czy możliwości stwarzane przez unijne środki finansowe – w znacznym stopniu ułatwi proces dostosowawczy i złagodzi jego konsekwencje. Jednocześnie należy pamiętać, że wzrost konkurencyjności i modernizacja gospodarki przyniosą korzyści konsumentom, czyli wszystkim obywatelom, którzy będą mieli dostęp do tańszych i nowocześniejszych produktów i usług.

Sytuacja rolnictwa i wsi w Polsce

Polskie rolnictwo, wytwarzając zaledwie 3% PKB, zatrudnia jednocześnie 18% siły roboczej. Świadczy to o jego niskiej wydajności, znacznie niższej niż w państwach UE. Łączna powierzchnia użytków rolnych (UR) w Polsce wynosi ok. 15,3 mln ha, co stanowi 43% ogólnej powierzchni kraju. Pod względem powierzchni użytków rolnych Polska jest się na trzecim miejscu w Europie, po Francji i Hiszpanii. W Polsce znajduje się około 1 880 tys. gospodarstw rolnych, z których zdecydowana większość, tj. 80,4%, ma mniej niż 10 ha UR. Gospodarstwa duże, o powierzchni UR powyżej 20 ha, stanowiły w roku 2000 tylko 5,4% ogólnej liczby gospodarstw¹.

Poza znacznym rozdrobnieniem, rolnictwo polskie cechuje silne zróżnicowanie regionalne. Najmniejsze gospodarstwa rolne występują na południu Polski, gdzie ich średnia powierzchnia wynosi ok. 3,25 ha. Natomiast największe położone są w województwach północnych i zachodnich, o średniej powierzchni wynoszącej 14,7 ha. Struktura agrarna polskiego rolnic-

¹ Sektorowy Program Operacyjny, Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2003.

twa niekorzystnie wpływa na efektywność produkcji rolnej. Konieczny jest przyrost średniej powierzchni gospodarstwa rolnego (obecnie ok. 9,5 ha), tak aby zbliżyć się do średniej unijnej wynoszącej ok. 18,4 ha. Pochodną opisaną powyżej struktury agrarnej polskiego rolnictwa jest niski udział dochodu rolniczego w dochodach całkowitych gospodarstw.

Obecnie ponad połowa gospodarstw nie uczestniczy w wymianie rynkowej i wytwarza produkty rolne tylko na własne potrzeby. Ich właściciele często muszą finansować produkcję rolną z dochodów pozarolniczych, toteż dochód rolniczy w tej grupie gospodarstw jest ujemny. Dopiero gospodarstwa o powierzchni UR powyżej 10 ha uzyskują z produkcji rolnej ponad połowę swoich dochodów.

Dla 75% gospodarstw rolnych działalność rolnicza stanowi zajęcie dodatkowe w stosunku do zajęć pozarolniczych, dających rzeczywiste dochody. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się gospodarstwa o powierzchni od 2 do 10 ha, które absorbują znaczne zasoby siły roboczej, nie dając w zamian wystarczających dochodów. Gospodarstwa małe, o powierzchni poniżej 2 ha, należy uznać za działki rolnicze, które w żadnych okolicznościach nie staną się realnym źródłem utrzymania dla mieszkających tam rodzin. Bezrobocie oraz nadmiar siły roboczej na wsi stanowią jeden z głównych problemów polskich obszarów wiejskich. Z dotychczasowych szacunków wynika, że ogólna liczba bezrobotnych na wsi, tj. zarejestrowanych i ukrytych, wynosi ok. 2 mln. Większość z nich to ludność bezrolna, niewykształcona i z niską kulturą pracy, która nie umie odnaleźć się w nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Za przyczyną wyżu demograficznego do wspomnianej wcześniej dwumilionowej rzeszy bezrobotnych co roku dołączają kolejne roczniki młodzieży wchodzącej na rynek pracy. Pojawienie się młodych ludzi szukających pracy nie jest równoważone zwiększoną liczbą ludzi starszych odchodzących na emerytury, w wyniku czego obserwuje się dramatycznie wysoki wzrost netto ludności w wieku produkcyjnym. Przy obecnej strukturze demograficznej można przypuszczać, że przyrost ten wyniesie ok. 450 tys. osób do 2010 r. Dodając do tego osoby odchodzące od produkcji rolnej w wyniku restrukturyzacji rolnictwa, należy się spodziewać dalszego wzrostu liczby osób poszukujących pracy na wsi.

Bez rozwiązania tego problemu, a więc utworzenia znacznej liczby pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, restrukturyzacja rolnictwa stanie się niewykonalna. Przewyciężenie barier rozwojowych rolnictwa obejmujących m.in. obecną, niekorzystną strukturę agrarną wsi, samowystarczalny charakter większości gospodarstw jak też dramatyczny pro-

blem bezrobocia i zapóźnienie edukacyjne, wymaga głębokich przemian strukturalnych. Wejście Polski do Unii i objęcie rolnictwa i obszarów wiejskich mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) stwarza szansę poprawy efektywności ekonomicznej rolnictwa i sytuacji mieszkańców wsi na rynku pracy. Jednocześnie, obecne kierunki zmian WPR umożliwiają rozwój rolnictwa polskiego przy respektowaniu wymogów ochrony środowiska i uniknięcie nadmiernej intensyfikacji produkcji, co jest problemem krajów członkowskich UE. Będzie to możliwe dzięki uzyskaniu dostępu do środków i instrumentów, których wprowadzenie przez Polskę o własnych siłach byłoby, ze względu na wysokie koszty, niemożliwe jeszcze przez wiele lat. Koszty integracji rolnictwa, choć wynikają z konieczności dostosowania się do wymogów unijnych, musiałyby być i tak w długim okresie poniesione ze względu na stan sektora rolnego. Uzasadnionym jest więc traktowanie części kosztów dostosowawczych, np. podjętych działań w celu poprawy warunków higienicznych produkcji mleka, jako inwestycji, a nie *sensu stricte* kosztu.

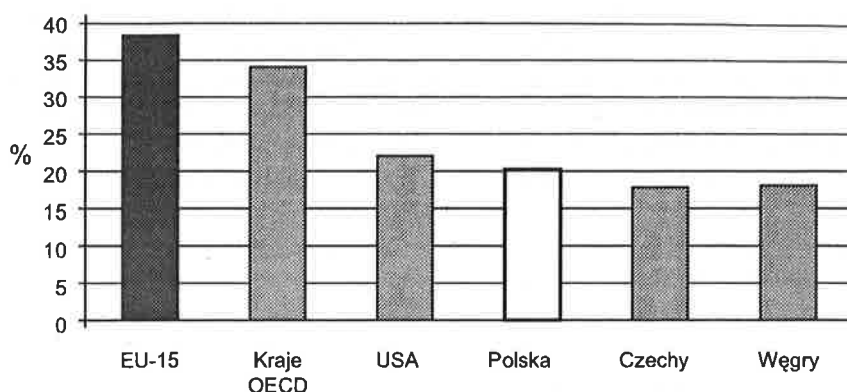
Mechanizmy Wspólnej Polityki Rolnej wpływające na rolnictwo i wieś

Polskie gospodarstwa rolne oraz obszary wiejskie otrzymają niemal połowę wszystkich środków pomocowych płynących z Unii Europejskiej do Polski w pierwszych latach członkostwa. Transfery te będą rosły w kolejnych latach wraz z upływem okresu przejściowego w dostępie do dopłat bezpośrednich. Korzyści dla sektora rolnego i obszarów wiejskich nie powinny być jednak rozpatrywane tylko przez pryzmat transferów finansowych, dopłat bezpośrednich itp. Istotne jest to, że Wspólna Polityka Rolna ma na uwadze nie tylko *sensu stricte* wsparcie rolnictwa (tzw. pierwszy filar), ale jej zadaniem jest też promowanie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w ramach instrumentów z II filaru Wspólnej Polityki Rolnej.

Tereny wiejskie dotknięte problemem wysokiego bezrobocia, nadmiaru siły roboczej, jak też cechujące się niskim poziomem kapitału ludzkiego i społeczne potrzebują działań opisanych w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) i Sektorowym Programie Operacyjnym (SOP).

Pierwszą namacalną korzyścią z integracji dla polskiej wsi było otwarcie debaty nad rzeczywistymi problemami obszarów wiejskich i wyjście poza obowiązującą dotychczas perspektywę branżową. Przybliżając do Unii Europejskiej, Polska wchodzi do grupy państw, w których poziom wsparcia rolnictwa

Wykres 4. Wsparcie dla rolnictwa w wybranych krajach, jako procent wartości produkcji sektora rolnego.

Źródło: *Agricultural Policy in OECD countries*, OECD 2000

jest jednym z najwyższych na świecie. W roku 2000 wsparcie dla rolnictwa w państwach Unii Europejskiej wyniosło 90,2 mld USD, podczas gdy w Polsce 2,2 mld USD. Poziom wsparcia rolnictwa w Unii Europejskiej stanowił w 2000 r. 38% wartości produkcji tego sektora, w tym samym okresie analogiczny wskaźnik dla Polski wynosił 20%. Subsydia i dotacje dla rolnictwa unijnego są realnie dwukrotnie większe niż wsparcie dla rolnictwa w Polsce. Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie.

Warto zauważyć, że nawet w kraju cechującym się relatywnie liberalną polityką względem sektora rolnego, a więc w Stanach Zjednoczonych, poziom wsparcia dla rolnictwa jest wyższy niż w Polsce. Reasumując, Polska wchodzi do grupy państw, w której rolnictwo traktowane jest w sposób priorytetowy². Stwarza to realną szansę na sfinansowanie niezbędnych przekształceń na wsi i uczynienie rolnictwa efektywnym sektorem polskiej gospodarki.

Udział Polski we Wspólnej Polityce Rolnej będzie oznaczać zasadniczą zmianę skali transferów finansowych na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich oraz zmianę formy wspierania przemian. W latach 2004–2006 Polska dostanie tylko z budżetu Unii Europejskiej 7,2 mld euro, czyli średniorocznie ok. 2,4 mld euro. Wydatki budżetowe (bez KRUS) w roku 2002 r. wyniosły natomiast ok. 1,3 mld euro. Co więcej, w okresie 2004–2006 dopłaty bezpośrednie i wsparcie rynkowe stanowią tylko ok. 40% rocznych transferów z budżetu UE. Resztę stanowią działania na rzecz rozwoju wsi (w ramach ww. PROW) oraz fundusze strukturalne w rolnictwie (SOP).

Polskie rolnictwo, stając się elementem sektora rolnego państw członkowskich Unii Europejskiej, uzyska dostęp do wielu mechanizmów pomocowych wynikających ze Wspólnej Polityki Rolnej. Działania te obejmą wsparcie bezpośrednie dochodów rolniczych (dopłaty bezpośrednie), interwencje na rynku w celu podtrzymania cen, jak też programy rozwoju obszarów wiejskich (np. wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych, programy rolnośrodowiskowe itp.). Zapewni to realną możliwość kompleksowej poprawy sytuacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich poprzez:

- poprawę konkurencyjności polskiego rolnictwa,
- wzrost zatrudnienia, prowadzący do obniżenia stopy bezrobocia i zwiększenia liczby miejsc pracy na obszarach wiejskich,
- trwały, zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w wymiarze ekonomicznym, społecznym i przyrodniczym.

Objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami WPR przyczyni się do uczynienia z niego ekonomicznie efektywnego sektora gospodarki. Skutkiem ich implementacji będzie większa stabilizacja cen skupu, których nieprzewidywalność jest jednym z największych problemów polskiego rolnictwa. Ponadto wsparciem zostanie objęta większa liczba gospodarstw rolnych niż obecnie – głównie za sprawą programu wsparcia gospodarstw niskotowarowych. Pozostawienie rolnictwa w obecnym stanie prowadziło by do niebezpiecznych napięć społecznych, a w konsekwencji zahamowałoby rozwój całego kraju.

² W 1999 r. poziom subsydiowania rolnictwa w przeliczeniu na osobę zatrudnioną w tym sektorze w Unii Europejskiej wyniósł 16 tys. EUR, podczas gdy w Polsce tylko tysiąc EUR.

Uzdrowienie sektora rolnego, jak też poprawa sytuacji polskich obszarów wiejskich to warunek konieczny do zrealizowania strategicznego celu Narodowego Programu Rozwoju, tj. rozwijania konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia i osiągnięcie spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym.

Na sytuację polskiego rolnictwa będą pozytywnie oddziaływały nie tylko działania WPR, ale również

mechanizmy i instytucje z zakresu programów strukturalnych, instrumentów służących wspieraniu przedsiębiorczości, programów dotyczących sfery rynku pracy itp. Wzajemne oddziaływania wspomnianych wyżej elementów, stanowiących elementy składowe strumienia korzyści z członkostwa dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, zostały przedstawione na schemacie 1.

Jedną z głównych zalet przedstawionego systemu pomocy dla rolnictwa i obszarów wiejskich jest zakładana spójność jego elementów. Wspierając dochody gospodarstw za pośrednictwem dopłat bezpośred-

Schemat 1. Mechanizmy wsparcia polskiego rolnictwa po wejściu do Unii Europejskiej

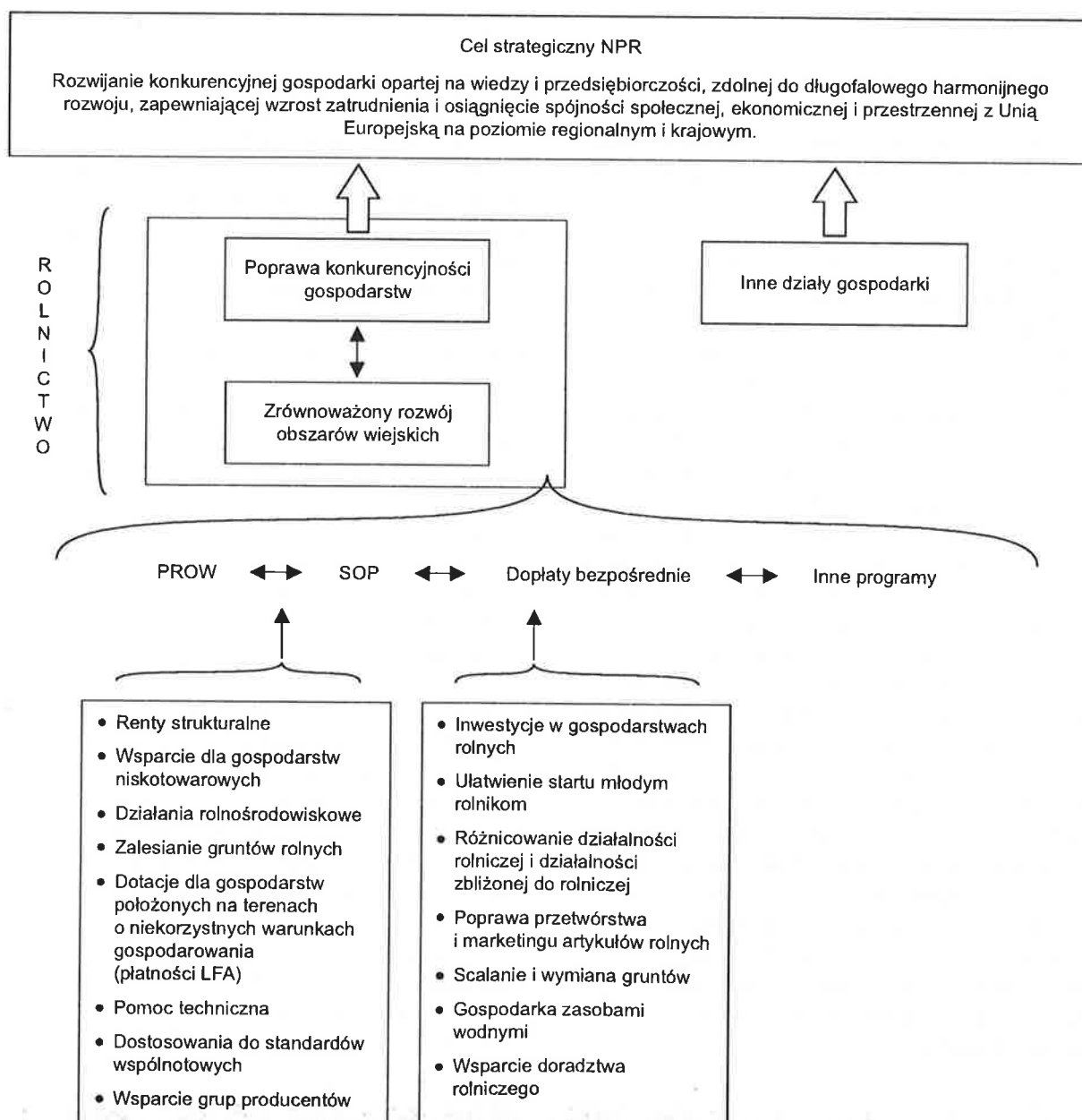

Tabela 19. Schemat dochodzenia do pełnej wysokości dopłat bezpośrednich

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podstawowa wysokość dopłat (produkty nie objęte wsparciem w UE, tj.: ziemniaki, buraki, pastewne, owoce, inne)	25	30	35	40	50	60	70	80	90	100
Dopłaty wsparte ze środków na rozwój wsi oraz budżetu państwa (produkty objęte wsparciem w UE, tj.: zboża, oleiste, wysokobiałkowe, tytoń, chmiel, ziemniaki skrobiowe oraz produkcja wołowiny, mleka i owiec)	55	60	65	70	80	90	100	100	100	100

nich, jednocześnie tworzy się mechanizmy stymulujące proces inwestycyjny w gospodarstwie, np. za pośrednictwem programu wsparcia gospodarstw nisko-towarowych. W rezultacie zachodzi pozytywne sprzężenie zwrotne między tymi instrumentami. Programy wchodzące w skład PROW oraz SOP będą służyły lepszemu wykorzystaniu dopłat bezpośrednich i odwrotnie. W dalszej części opracowania zostaną bliżej scharakteryzowane główne źródła wsparcia polskiego rolnictwa, a więc dopłaty bezpośrednie oraz środki na rozwój obszarów wiejskich, jak również działania interwencyjne na rynku rolnym (*market measures*).

Dopłaty bezpośrednie

Od chwili przystąpienia do Unii Europejskiej polskie rolnictwo zostanie objęte systemem dopłat bez-

pośrednich. Polska podjęła decyzję o zastosowaniu uproszczonego systemu dopłat bezpośrednich. System ten będzie funkcjonować przez trzy pierwsze lata członkostwa z możliwością przedłużenia o dwa kolejne lata. Oznacza to, że w odróżnieniu od obecnego systemu unijnego dopłaty bezpośrednie będą przyznawane do każdego hektara użytków rolnych (system uproszczony). Ich wysokość będzie zależała od tego, czy uprawy lub zwierzęta są obecnie subsydiowane w Unii Europejskiej.

A więc:

- podstawowa stawka do każdego hektara UR, odpowiadająca 25%, 30% i 35% krajowej kwoty,
- stawka dodatkowej dopłaty do powierzchni upraw, które w UE objęte są dopłatami bezpośrednimi (zboża, kukurydza paszowa, oleiste, wysokobiałkowe, len i konopie włókniste, strączkowe, tytoń, chmiel, ziemniaki skrobiowe),

Tabela 20. Stawki dopłat w zł/ha w zależności od profilu produkcji gospodarstwa rolnego

	2004	2005	2006
Produkcja roślinna			
stawka podstawowa	161	199	238
z II Filaru WPR	89	80	65
dofinansowanie krajowe	192	204	220
Razem	442	483	523
Produkcja zwierzęca			
stawka podstawowa	161	199	238
z II Filaru WPR	65	58	47
dofinansowanie krajowe	116	167	228
Razem	332	424	513

Źródło: Dane MRiRW

- stawka dodatkowej dopłaty do powierzchni paszowej wykorzystywanej w tej produkcji zwierzęcej, która w UE jest objęta dopłatami bezpośrednimi (bydło, owce i mleko od 2005 roku).

Górna granica „podwyższonych” dopłat może wynieść 55% w 2004 r., w wyniku przesunięcia środków z programów strukturalnych (do 2006 r.) oraz wsparcia z budżetu krajowego. Tabela pokazuje rokrocznie górną i dolną granicę należnych dopłat bezpośrednich ujętych w procentach w stosunku do należnego poziomu w UE-15.

Wstępne wyliczenia wskazują, że wysokość dopłat w pierwszym roku członkostwa może wynieść od ok. 40 (25%) do 110 EUR/ha (55%)³. Dla wielu biednych gospodarstw będą to pieniądze gwarantujące minimum egzystencji. Przyjęcie takiego schematu przydzielania dopłat spowoduje nieznaczny wzrost cen ziemi. Warto jednak dodać, że system uproszczony, obejmując dopłatami wszystkie gospodarstwa, wspiera również te z nich, których konkurenci w państwach unijnych pozbawieni są analogicznego wsparcia. Chodzi tu zwłaszcza o producentów buraka cukrowego, ziemniaka czy gospodarstwa sadownicze, które otrzymają dopłatę do każdego hektara użytków rolnych, podczas gdy ich unijni konkurenci nie zostaną objęci tymi dopłatami. Pozwoli to na wzrost konkurencyjności tej grupy gospodarstw.

Najważniejsze programy z zakresu PROW i SOP

Poza dopłatami bezpośrednimi i działaniami interwencyjnymi na rynku produktów rolnych, WPR oferuje wiele innych programów wsparcia rolnictwa. Najważniejsze z nich, wchodzące w skład PROW, to:

- instrument wsparcia gospodarstw niskotowarowych: 1250 euro płatne rokrocznie przez trzy lata, z możliwością przedłużenia na następne dwa, po pozytywnej weryfikacji realizacji biznes planu,
- dotacje dla gospodarstw położonych na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (płatności LFA – ang. *Less Favoured Areas*): dopłata będzie przyznawana na każdy hektar UR.

Dla strefy nizinnej wyniesie od 34 do 52 euro/ha, a dla strefy górskiej od 55 do 68 euro/ha⁴,

- środki na dostosowanie gospodarstwa do unijnych standardów jakościowych: roczna dotacja w wysokości 800 zł/ha dla gospodarstw produkujących mleko oraz na dostosowania do warunków utrzymania zwierząt i wyposażenie gospodarstw w urządzenia do składowania nawozów naturalnych,
- renty strukturalne: wysokość renty będzie wahała się od 310% najniższej emerytury, tj. obecnie 1711 zł, do 590%, tj. 3257 zł⁵.

Szczególnie korzystny dla polskiego rolnictwa jest program wsparcia gospodarstw niskotowarowych. Został on zaproponowany przez Komisję Europejską w trakcie negocjacji akcesyjnych jako nowy instrument dopasowany do potrzeb polskiego rolnictwa. Liczbę jego potencjalnych beneficjentów szacuje się na 300 do 400 tys. gospodarstw. Kształt tego programu wypływa z idei *europejskiego modelu rolnictwa*, a mianowicie wspierania nie tylko wielkoobszarowych gospodarstw rolnych, ale również tych o mniejszej skali produkcji, które bez odpowiedniego wsparcia na zrealizowanie niezbędnych inwestycji przestałyby funkcjonować. Program ten umożliwi osiągnięcie żywotności ekonomicznej znacznej grupie gospodarstw rolnych oraz uczyni je efektywnymi producentami żywności.

Zakładając, że kilkuhektarowe gospodarstwo otrzyma dopłaty bezpośrednie, płatności LFA, oraz weźmie udział w którymś z innych programów pomocowych, to statystyczne polskie gospodarstwo może otrzymać nawet około 2000 zł. W tabeli 24 przedstawiono sytuację trzech hipotetycznych gospodarstw rolnych i wpływ absorpcji środków pomocowych na ich dochody⁶.

Powyższy przykład pokazuje, iż dopłaty bezpośrednie w połączeniu z innymi transferami będą stanowiły ponad połowę dochodów rolniczych. Biorąc pod uwagę stały wzrost wysokości dopłat, można przyjąć, że już w kilka lat po akcesji wysokość wsparcia z UE może przewyższyć dotychczasową wielkość dochodów rolniczych. Oprócz mechanizmów wchodzących w skład PROW, polskie obszary wiejskie zostaną objęte programami pomocowymi z zakresu Sektorowego Programu Operacyjnego (SOP). Program ten –

³ SAEPR-FAPA.

⁴ Wg projektu PROW z marca 2003 r.

⁵ *Ibidem*.

⁶ W poniższych przykładach występuje tylko jedna zmienna niezależna, tj. powierzchnia UR. Bardziej szczegółowa analiza wpływu akcesji na sytuację podanych typów gospodarstw znajduje się w końcowej części opracowania.

Tabela 24. Wpływ mechanizmów WPR na dochodowość gospodarstw rolnych (w zł)

	Gospodarstwo małe	Gospodarstwo niskotowarowe	Gospodarstwo towarowe
Powierzchnia (w ha)	3,5	12,5	35
Dochód rolniczy	3190	12436	30301
Dochód całkowity	20962	24879	40532
Dopłaty bezpośrednie	560	2000	5600
LFA	700	2500	7000
Wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych		5000	
Razem: wsparcie z UE	1260	9500	12600
Wsparcie UE / dochód rolniczy, w proc.	39%	76%	42%

Założono że: płatność LFA wynosi 50 EUR/ha; dopłaty bezpośrednie 40 EUR/ha (tj. 25%); wsparcie dla gosp. niskotowarowego 1250 EUR/gosp.; kurs 1 EUR=4 PLN. Przyjęto ponadto, że wszystkie gospodarstwa kwalifikują się do dopłat LFA. Nie uwzględniono natomiast instrumentu przeznaczonego na dostosowania do jakościowych standardów unijnych, programów rolno-środowiskowych i wsparcia w ramach polityki strukturalnej. Nie uwzględniono zmian cen skupu i kosztów.

Źródło: Opracowanie własne, z wykorzystaniem danych z Józwiak W. Ocena propozycji Komisji Europejskiej UE dotycząca corocznego wsparcia gospodarstw niskotowarowych kwotą 750 EUR na jedno gospodarstwo z uwzględnieniem realnych możliwości przygotowania planów biznesowych oraz absorpcji uzyskanych środków, Warszawa, 2002.

komplementarny do PROW – realizować będzie działania wsparcia rolnictwa i wsi, będące pochodną dwóch priorytetów, którymi są:

- poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej,
- zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Cele te będą realizowane za pomocą wielu programów szczegółowych, wymienionych w tabeli 25.

Reasumując, do najważniejszych korzyści z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej dla sektora rolnego należy zatem: wejście do grupy państw o najwyższym na świecie poziomie wsparcia rolnictwa, stabilizacja cen skupu produktów rolnych, objęcie rolnictwa systemem dopłat bezpośrednich oraz wsparcie procesu przekształceń gospodarstw niskotowarowych.

Koszty integracji polskiego rolnictwa z Unią Europejską

Koszty dla polskiego rolnictwa związane z wejściem do Unii Europejskiej będą dwójakiego rodzaju.

Po pierwsze, przystąpienie do Wspólnego Rynku wiąże się z koniecznością realizacji wielu rodzajów

inwestycji, których celem będzie dostosowanie gospodarstw rolnych do unijnych wymagań sanitarnych, higienicznych, weterynaryjnych itp., a to oznacza, iż polskie rolnictwo zostanie obciążone kosztami dostosowawczymi. Zarazem jednak koszty dostosowawcze należy traktować jako inwestycje w podniesienie jakości i wydajności produkcji rolnej, które i tak musiałyby zostać zrealizowane, aby zlikwidować cywilizacyjne zapóźnienie polskiego rolnictwa. Dlatego też integracja z Unią Europejską tylko ten proces ułatwi (duża część niezbędnych inwestycji będzie sfinansowana ze środków WPR) i przyspieszy.

Po drugie, wzrostowi cen skupu produktów rolnych i nadwyżki bezpośredniej w gospodarstwach może towarzyszyć wzrost cen czynników produkcji, choć jego wystąpienia należy oczekiwać raczej w perspektywie średniookresowej. Trzeba dodać, iż podejmowanie działań inwestycyjnych związanych z dochodzeniem do standardów unijnych pociąga za sobą również znaczące koszty transakcyjne. Dzieje się tak, gdyż niezbędne jest przygotowanie rolnika do podjęcia tychże inwestycji, a więc przeznaczenie znacznych nakładów finansowych na stworzenie efektywnej sieci placówek doradczych itp. Koszty te będą jednak w dużej mierze eksternalizowane przez gospodarstwa, tj. ponoszone np. przez budżet UE i państwa, a więc nie wpłyną negatywnie na dochodowość

Tabela 25. Programy wchodzące w skład Sektorowego Programu Operacyjnego

Cele	Strategia	Działania związane z realizacją celu
1. Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej		
1.1. Poprawa efektywności ekonomicznej i produktywności	Poprawę efektywności ekonomicznej i produktywności w rolnictwie i przemyśle rolno-żywnościowym można osiągnąć poprzez inwestycje umożliwiające efektywną realokację zasobów, Innowacyjność, obniżenie kosztów, dostosowanie się do wymogów rynku i <i>acquis</i> .	Inwestycje w gospodarstwach rolnych Ułatwienie startu młodym rolnikom Różnicowanie działalności rolniczej Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych Scalanie i wymiana gruntów Gospodarka zasobami wodnymi
1.2. Poprawa dochodów w rolnictwie i na wsi	Pogłębiający się dysparytet dochodowy w rolnictwie i na obszarach wiejskich oraz pogarszający się poziom życia na wsi powoduje konieczność stosowania instrumentów poprawiających sytuację dochodową mieszkańców wsi.	Inwestycje w gospodarstwach rolnych Ułatwienie startu młodym rolnikom Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych Różnicowanie działalności rolniczej Scalanie i wymiana gruntów
1.3. Poprawa bezpieczeństwa żywności i jej jakości oraz rynkowe ukierunkowanie produkcji	Dostosowanie się do wymogów rynku, odpowiadającym zmieniającym się preferencjom konsumentów, szukanie nisz rynkowych, innowacyjność produkcji.	Inwestycje w gospodarstwach rolnych Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych Różnicowanie działalności rolniczej Szkolenia
2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich		
2.1 Wielofunkcyjność rolnictwa	Rozwój i zachowanie pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa poprzez: ochronę środowiska na obszarach wiejskich, zachowanie różnorodności biologicznej i krajobrazu	W skład SOP nie wchodzi programy dotyczące <i>explicite</i> kwestii wielofunkcyjności rolnictwa. Działania z tego zakresu zawarte są w: <i>Odbudowa i rozwój wsi oraz ochrona dziedzictwa kulturowego – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego</i> Programy rolno-środowiskowe (PROW) <i>Infrastruktura na wsi – Zintegrowany program operacyjny rozwoju regionalnego*</i> <i>Wsparcie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (LFA) – (PROW)</i>
2.2. Ograniczenie bezrobocia ludności wiejskiej	Transformacja systemowa kraju, przemiany strukturalne oraz modernizacja rolnictwa spowodowały uwolnienie się siły roboczej, głównie zlokalizowanej na terenach wiejskich. Ograniczanie bezrobocia na wsi musi się odbywać poprzez: przesunięcie nadwyżki siły roboczej do innych działów gospodarki oraz angażowanie ich w pracochłonne działy produkcji rolnej.	Ułatwienie startu młodym rolnikom Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych Szkolenia Różnicowanie działalności rolniczej
2.3. Poprawa warunków życia ludności oraz funkcji gospodarczych i społecznych wsi	Poprawa jakości życia na wsi, podniesienie atrakcyjności wsi jako miejsca pracy, zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej poprzez wzrost dochodów rolniczych, rozwój infrastruktury technicznej i społecznej	Szkolenia

Źródło: na podstawie projektu Sektorowego Programu Operacyjnego Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, MRiRW, Warszawa, 2002.

gospodarstw. Ponadto część z nich będzie bezpośrednio finansowana z programów unijnych, m.in. komponentu *wsparcie doradztwa rolniczego* Sektorowego Programu Operacyjnego.

Szacunek kosztów dostosowawczych zawarto w tabeli 24. Większość z nich stanie się udziałem gospodarstw zwierzęcych, natomiast zakres dostosowań w gospodarstwach roślinnych będzie minimalny. Gospodarstwa zwierzęce będą musiały realizować inwestycje proekologiczne, m.in. zbudować urządzenia do składowania obornika i płynnych odchodów organicznych. Brak niezbędnych urządzeń związanych z ochroną środowiska pociągnie za sobą wydatki inwestycyjne na jedno gospodarstwo w kwocie co najmniej 3,0–17,6 tys. zł⁷.

Najwięcej środków finansowych pochłoną jednak działania dostosowujące w produkcji mleka, a więc spełnienie norm dotyczących doju, chłodzenia i wyposażenia budynków. Jednak część gospodarstw mlecznych oraz zakładów przetwórczych już zrealizowała inwestycje dostosowawcze.

Dwie powyżej wspomniane grupy działań inwestycyjnych, a więc związane z ochroną środowiska oraz jakością mleka, to najpoważniejsze kategorie kosztów dostosowawczych. Łączne nakłady inwestycyjne wynikające z kosztów dostosowania polskich gospodarstw rolnych do warunków unijnych na 1708,9 mln EUR⁸. Podkreślić tu należy, że znaczna część wydatków związanych z dostosowaniami do wymogów unijnych zostanie zrealizowana do czasu akcesji. Za lata 2000–2003 z samego programu SAPARD Polska może uzyskać ok. 550 mln euro pomocy (ze środków Unii) i dodatkowo 250 mln euro jako udział krajowy z budżetu państwa. Ponadto, część inwestycji rolnicy finansują ze środków własnych. Dzięki wynegocjowanym okresom przejściowym wiele działań dostosowawczych nie musi być zrealizowanych do akcesji, lecz ich realizacja może być rozciągnięta w dłuższym okresie. Zarazem większość z tych działań będzie powodowała wzrost wydajności produkcji rolnej, a tym samym wzrost dochodowości gospodarstw.

Koszty dostosowawcze będą w części finansowane ze specjalnego programu unijnego na dostosowanie gospodarstw rolnych do wymogów jakościowych obowiązujących w państwach Unii Europejskiej. Dotacja ta będzie wynosiła 200 EUR/ha w pierwszym roku, a w następnych dwóch latach będzie sukcesyw-

nie zmniejszana. Inwestycje związane z działaniami dostosowującymi do wymogów UE zostały wymienione w ramce zatytułowanej „sektor mleczarski”.

Podsumowanie

Wynegowane warunki integracji dla sektora rolnego powinny już w pierwszych latach członkostwa znacząco poprawić sytuację ekonomiczną rolnictwa w ujęciu sektorowym. Przewidywany poziom dopłat bezpośrednich, w szczególności po uzupełnieniu ich z budżetu krajowego, powinien poprawić sytuację dochodową rolnictwa. Znacząco powinna się poprawić pozycja konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych oraz ich możliwości dostosowawcze i rozwojowe za sprawą znacznego przyrostu funduszu akumulacji. Pełne i poprawne (w sensie alokacji) wykorzystanie instrumentów z II filaru WPR powinno się przyczynić do dalszej poprawy sytuacji rolnictwa w ujęciu sektorowym oraz poprawić położenie ekonomiczne gospodarstw rolnych. Nastąpi stabilizacja cen skupu produktów rolnych. Przyrost dochodów rolniczych powinien poprawić standard bytowania rodzin rolniczych. Warunkiem koniecznym poprawy sytuacji rolnictwa i obszarów wiejskich jest spójna polityka państwa, gwarantująca wzajemną komplementarność wdrażanych programów pomocowych.

Atutem rolnictwa polskiego w pierwszych latach po integracji będą niższe koszty stałe oraz dużo niższy poziom funduszu spożycia (opłaty pracy) względem rolnictwa w krajach UE-15. Jednak czynnik ten w miarę upływu czasu będzie tracił na znaczeniu. Ponadto efekt ten zostanie osłabiony koniecznością poniesienia znaczących kosztów dostosowawczych przez niektóre grupy gospodarstw. Instrumenty WPR UE wdrożone łącznie i w pełnym zakresie nie zniwelują skutków małej skali produkcji i niskiej efektywności mikroekonomicznej w gospodarstwach. W rezultacie sytuacja gospodarstw socjalnych nie poprawi się i gospodarstwa te staną się działkami rolniczymi, co *de facto* już ma miejsce.

Opracowano na podstawie materiałów
opublikowanych na stronie internetowej
UKiE

⁷ Józwiak W., *Ocena propozycji Komisji Europejskiej UE dotycząca corocznego wsparcia gospodarstw niskotowarowych z uwzględnieniem realnych możliwości przygotowania planów biznesowych oraz absorpcji uzyskanych środków*, Warszawa 2002.

⁸ Ziętara W., *Szacunek skutków wdrożenia różnych scenariuszy integracji z Unią Europejską w rolnictwie polskim po akcesji*, Warszawa 2002.

Leszek Leśniak

Przekonywać skutecznie mogą przekonani

Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego w ścisłym powiązaniu z Akademią Rolniczą w Krakowie od kilku lat stara się aktywnie uczestniczyć w wypracowaniu modelu doradztwa rolniczego w Polsce. Na łamach czasopisma „Wieś i Doradztwo” ukazało się szereg artykułów autorstwa uczonych, administratorów i praktyków w zakresie doradztwa. Powstały opracowania i memoranda. Wszyscy zainteresowani są zgodni co do tego, że trzeba uporządkować instytucjonalny system doradztwa rolniczego, wyznaczyć nowe cele adekwatne do wyzwań, przed jakimi staje polskie rolnictwo i polska wieś. Tyle tylko, że na tej zgodzie się kończy, a doradztwo żyje swoim życiem, choć bardziej dosadnie należałoby napisać po swojemu umiera.

Być może jest trochę przesady w zastosowanym tu „umiera”, lepiej by było napisać „zanika”. Rzecz nie w nazywaniu procesu, który obserwujemy od kilku-

nastu lat, a co wnikliwsi twierdzą od kilkudziesięciu, ale w pytaniu czy doradztwo rolnicze jest w Polsce potrzebne, komu jest potrzebne i jakie doradztwo jest potrzebne.

Od razu jasno stawiam sprawę, uważam że jest niezbędne dla prawidłowego rozwoju wszystkich spraw, jakie dziś i w przyszłości niesie ze sobą życie wsi i funkcjonowanie rolnictwa. Jest także potrzeb-

ne dla dalszego prowadzenia różnorodnych form edukacji pozaszkolnej i wzmacniania pozycji rolnika w jego własnym środowisku.

Twierdzę, że gdyby polskie państwo ze wszystkimi jego elementami umiejscowionymi w obszarze wsi i rolnictwa rozumiało misję doradztwa rolniczego to bez zagrożenia dla stabilności finansów publicznych inaczej wyglądałaby kondycja polskiego doradztwa rolniczego a nawet, zaryzykuję tezę, że i kondycja polskiego rolnictwa byłaby nieco lepsza, a co za tym idzie stosunek polskiej wsi i polskiego rolnika do procesu integracji europejskiej byłby bardziej dynamiczny w stronę proeuropejskich postaw.

Tu zupełnie świadomie i z pełnym przekonaniem rzucam spory kamień do ogródka naszych elit politycznych. Otóż politycy, jak to jest w zwyczaju polityków zajmują się grą polityczną, czyli walką o władzę lub jej utrzymanie. Mądrzy politycy wiedzą, że grać trzeba o „coś”, ci pozostali tylko grają. Otóż odnoszę wrażenie, że doradztwo rolnicze stało się w pewnym momencie naszych najnowszych dziejów przedmiotem samej gry bez tej istoty stanowiącej jądro sprawy. Może zbyt wiele wymagam od polityków?

Może trzeba zapytać czy doradcy chcą być czymś więcej niż tylko przedmiotem rozgrywek? A na końcu pytanie do rolników: Czy potrzebne jest wam doradztwo? Pytań można postawić więcej, ale one tylko rodzą nowe wątpliwości. Co prawda, gdyby nie było pytań i wątpliwości to doradztwo straciłoby sens.

Rola doradztwa rolniczego w promowaniu wiedzy o Unii Europejskiej nigdy nie została doprecyzowana. Myślę, że to dobrze.

Bo sprawa nie jest ani taka łatwa ani prosta. Odkąd pamiętam, agronom, doradca zawsze był narażony na weryfikację swoich umiejętności i wiedzy przez rolników. Albo zdawał egzamin i uzyskiwał posłuch albo mogła go spotkać niejedna przykrość. W tym trudnym egzaminie przeprowadzanym przez rolników niekoniecznie najistotniejszym elementem była czysto teoretyczna wiedza fachowa, ale często spo-

sób, w jaki doradca podchodził do problemu i stosunek do rolnika. Kiedyś chłop, później rolnik dobrze wyczuwał czy ma do czynienia z cynicznym acz wykształconym urzędnikiem, czy z zaangażowanym, przejętym swoją rolą, misją sojusznikiem.

Znam wiele przykładów doradców, którzy zaprzyjaźniali się z rolnikami i odgrywali ważną rolę w ukie-
runkowaniu nie tylko samego gospodarstwa rolnego, ale nawet życia rodziny rolnika. Może znałem i wyjątki od tej reguły, ale czas pamięć wymazał je z mojej pamięci. Widocznie było ich zaledwie tyle, że starczyło na potwierdzenie reguły.

Tak wiele miejsca poświęcam sprawom, których znaczenie wydawać by się mogło jest drugorzędne, ale myślę że destabilizacja systemu doradztwa spowodowała utratę jego zdolności do oddziaływania na społeczność rolniczą. Tu też nie chciałbym się zgodzić z własną oceną, bo przecież tylko przykład kilka miesięcy temu zakończonego projektu adresowanego właśnie do rolników zatytułowanego „Więcej wiesz, chętniej oszczędzasz”¹ dowodzi jak wiele można zdziałać, gdy za sojuszników ma się doradców rolnych. To doświadczenie uczy, że jeżeli jest pomysł, jest materia do obróbki to doradcy są gotowi zaangażować się i działać nawet w sprawie trudnej, niepopularnej (kto dziś chce się uczyć ekonomii, żeby oszczędzać, jak bieda z każdego kąta wygląda) i z dużym powodzeniem.

Czy popularyzacja wiedzy o Unii Europejskiej, a nawet kształtowanie proeuropejskich postaw wśród rolników to zadanie niewykonalne? Jak dla kogo. Jestem przekonany, że gdyby poważnie potraktowano doradców i dookreślono ich rolę w całym systemie promocji Unii Europejskiej, wyposażając ich w odpowiednią wiedzę, informacje, materiały i całe niezbędne instrumentarium, to nie potrzebne by były nerwowe działania, w postaci tworzenia doraźnych struktur informacyjnych itp. Jest tu tylko pewien warunek zwykle dość trudny do spełnienia przez rządzących, otóż doradców należy traktować poważnie i po partnersku. Wpierw z nimi odbyć szereg konsultacji, debat i sporów. Przekonać do słuszności celu, jakiemu ma służyć działanie a następnie stworzyć niezbędne warunki do wykonania zadania. Tylko wówczas, gdy przekonany przekonuje może to przynieść oczekiwany skutek.

Nie mam najmniejszych wątpliwości, że dla Polski niema lepszej drogi rozwoju jak tylko w integracji ze wspólnotą państw tworzących Unię Europejską. Nawet jeżeli są wątpliwości co do konkretnych rozwiązań w poszczególnych dziedzinach i ogólnie eksplo-

atowanej tezy, przez przeciwników wstąpienia Polski do UE, że warunki naszej akcesji są złe, gorsze od tych, na jakich przyjmowano inne kraje. Nawet jeżeli rolnicy mniej otrzymają niż rolnicy hiszpańscy, czy duńscy. Nie przyjmuję takiego rozumowania, że o to Polska wstępuje do UE, bo jest szansa na dotacje, dopłaty itp. Ale to jest rozważanie na inny czas, a może już po czasie?

Chodzi o to, aby w najbliższych miesiącach, latach nie kontynuować dyskusji o integrującej się Europie w kontekście, kto komu ile da, a kto komu ile zabierze, tylko o tym, jak wspólnie możemy przyspieszać rozwój i generować pożądane dobra. Jaka jest i będzie rola naszego kraju we wszystkich procesach skierowanych ku lepszej przyszłości.

W tym zakresie niezbędna jest aktywność polskich rolników i wszystkich, którzy działają w obszarze wsi i rolnictwa. Popularyzacja wiedzy o Unii Europejskiej powinna być nakierowana właśnie na takie cele. W tym zawiera się także wiedza o możliwościach korzystania ze wszystkich stworzonych przez Unię narzędzi służących rozwojowi w najszerszym znaczeniu. Bez doradców rolnych tego procesu edukacji ku rozwojowi wsi i rolnictwa sobie nie wyobrażam. To znaczy nie wyobrażam sobie, aby ten proces mógł przynieść pożądane efekty bez sprawnego systemu doradztwa rolniczego.

Wiedzę można przyjmować ze zrozumieniem, a czasem tylko „na wiarę”. Nie każdy ma dyspozycje do rozumienia wszystkiego, są tacy, którzy hołdują zasadzie, że jeżeli mówi do mnie ktoś, kogo darzę zaufaniem, ma u mnie autorytet, to wierzę w to, co mówi. Czy należy jednoznacznie negatywnie oceniać taką postawę? Myślę że nie. Należy ją uwzględniać w planowaniu procesów edukacyjnych, a nawet wykorzystywać dla wzmocnienia oddziaływania edukacyjnego. Doradca ma szansę w stosunku do rolnika ukształtować swoją pozycję jako zaufany autorytet.

W krajach Unii Europejskiej doradztwo rolnicze – chociaż nie przyjęło jednorodnych zmonopolizowanych form organizacyjnych – tworzy system wzajemnie ze sobą powiązanych różnych instytucji (państwowych, spółdzielczych, samorządowych i prywatnych) działających w rolnictwie i jego otoczeniu. Współczesną tendencją doradztwa w tych krajach jest zmniejszanie się roli doradztwa państwowego, na rzecz doradztwa finansowanego przez rolników lub doradztwa komercyjnego. Zmiany w tym zakresie przebiegają ewolucyjnie, to znaczy stopniowo rolnicy przejmują finansowanie doradztwa. Procesy ta-

¹ Projekt z zakresu edukacji ekonomicznej realizowany przez Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, we współpracy z doradcami rolnymi i redakcjami prasy specjalistycznej wydawanej przez jednostki doradztwa rolniczego.

kie dotyczyły w pierwszej kolejności krajów wyżej rozwiniętych (np. Wielkiej Brytanii, Holandii). Ponadto w krajach Unii Europejskiej – w Austrii, Francji i częściowo w Niemczech doradztwo rolnicze jest podporządkowane izbom rolniczym, a w Danii i Finlandii – związkom zawodowym.

Forma doradztwa w zasadniczym stopniu zależy od sposobu jego finansowania, z budżetu państwa lub ze środków rolników. Biorąc jednak pod uwagę niskie dochody rolników i państwa w okresie transformacji gospodarki wydaje się, że obecnie w Polsce doradztwo rolnicze powinno mieć charakter publiczny, czyli państwowy, ale dostępny dla wszystkich rolników i przez nich zarządzany. Uwzględnić jednak trzeba, że środków z budżetu nie ma zbyt dużo, co wymaga określenia sposobów ich wydatkowania i racjonalnego gospodarowania. Wszystko to wskazuje, że jednocześnie powinny być określone warunki i czas zmian w funkcjonowaniu doradztwa. W tym celu istnieje potrzeba rozwoju i świadczenia usług doradczych przez system różnych instytucji, wzajemnie się uzupełniających i zróżnicowanych pod względem finansowania, których znaczenie – jak w innych krajach – powinno stopniowo wzrastać².

Brak środków w budżecie państwa na rozwój doradztwa nie musi być przeszkodą nie do pokonania. Jak pokazuje przykład z kampanią przedreferendalną, można było znacznie mniej środków skierować do funkcjonującego już systemu doradztwa rolniczego z dookreśleniem zadania doraźnego, niż tworzyć nowe instytucje, które mogą nie wytrzymać próby czasu. Doradztwo rolnicze, jak pokazuje doświadczenie, wiele jest w stanie wytrzymać i mogłoby się znakomicie rozwijać gdyby tylko komuś na tym zależało, od tak w interesie rolników, rolnictwa a nawet, szerzej całej wsi.

Nam, myślę tu o Małopolskim Stowarzyszeniu Doradztwa Rolniczego, bardzo zależy, ale nie jesteśmy siłą sprawczą, bo jak sama nazwa wskazuje, możemy tylko doradzać. Dla tego przygotowaliśmy i realizujemy skromny projekt zatytułowany „Z doradcami doradzamy rolnikom”. My wiemy, że bez doradców nasze nawet najlepsze rady mogą zawisnąć, gdzieś w niedookreślonej przestrzeni, tak jak dobre zamiary niejednego polityka.

Fundacja Książki i Prasy
Warszawa

² Prof. dr hab. A. P. Wiatrak. *Kierunki zmian i organizowanie systemu doradztwa rolniczego w Polsce*. WiD, nr 1, styczeń 2001.

Chcieliby bez „ale...”

Rozmowa z Andrzejem Mikołajewiczem, doradcą Małopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Nowym Targu

Redakcja: Jaki jest stan wiedzy rolników na temat Unii Europejskiej?

Andrzej Mikołajewicz: *Rolnicy posiadają wiele informacji, które są podstawą ich negatywnych przekonań co do przystąpienia Polski do UE. Stało się tak między innymi dlatego, że przeciwnicy integracji byli pierwszymi, którzy dotarli do tego środowiska ze swoimi argumentami. Opóźnienie w organizowaniu kampanii informacyjnej ze strony zwolenników integracji w tym przede wszystkim kampanii rządowej sprawiło nam wiele trudności z przekonywaniem rolników do poparcia i możliwości korzystania z pomocy UE.*

Ponadto rolnicy pamiętają, o czym mówili na spotkaniach, że od kilkudziesięciu lat ciągle ktoś im coś obiecuje za ich poparcie. Rolnicy zazwyczaj swoich obietnic dotrzymywali. Natomiast ze strony rządzących zazwyczaj na obietnicach się kończyło. Pytają, czy teraz tak samo będzie. Sami już sobie odpowiadają, że chyba nie warto, bo to jest kolejny manewr.

Red.: Jakiego rodzaju szkolenia są najchętniej aprobowane przez rolników?

A.M.: *Rolników najbardziej interesują konkrety. Ogromną popularnością cieszyły się szkolenia i spo-*

tkania informacyjne na temat Programu SAPARD, zwłaszcza działanie 4. Tą tematyką interesowali się nie tylko rolnicy, ale także drobni przedsiębiorcy prowadzący działalność na terenach wiejskich. Mieszkańcy wsi niezwiązani bezpośrednio z rolnictwem też wykazywali zainteresowanie tym działaniem, bo dzięki dotacjom można poprawiać infrastrukturę obszarów wiejskich i warunki pracy na wsi. Na spotkania przychodziło nawet ponad pięćdziesiąt osób z jednej wsi (Bukowina Tatrzańska, Czarna Góra). Ludzi interesowały informacje konkretne, o różnych możliwościach skorzystania z unijnych dotacji, przede wszystkim bezpośrednio doplaty. Dociekali jakie są realne możliwości uzyskania pieniędzy w indywidualnych, konkretnych przypadkach. I tu pojawiały się wątpliwości. Okazywało się, że niemal w każdym przypadku jest jakieś „ale”. Np. aby uzyskać rentę musi być przekazane (sprzedane) gospodarstwo o określonym areale, ale także gospodarstwo nabywcy musi osiągnąć odpowiednią wielkość. Doplaty może otrzymać rolnik, który ma uregulowany stan prawny własności ziemi, lub dzierżawy. Ziemia nie musi być uprawiana, ale musi być utrzymana w odpowiedniej kulturze rolnej. Itp.

Red.: Czy w swojej działalności informacyjnej o Unii Europejskiej zetknął się Pan z działaniami nowopowstałych Gminnych Ośrodków Informacji o UE?

A.M.: Tak. W Bukowinie Tatrzańskiej działa dwójka młodych ludzi. Są bardzo zaangażowani. Aktywnie uczestniczyli przy organizowaniu spotkań. Może czasem brakowało im wiedzy, ale na pewno nie zapału i zaangażowania. Zwłaszcza teraz są w posiadaniu dobrych materiałów informacyjnych i pomocy do prowadzenia szkoleń. Szkoda, że nie wcześniej. Zresztą spóźniona jest również dobra kampania promocyjno-informacyjna w Telewizji.

Red.: Czy po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej spodziewa się Pan zmian w sposobie traktowania doradztwa rolnego w Polsce?

A.M.: Już dziś obserwujemy zmianę roli, jaką doradcy spełniają wobec rolników i mieszkańców wsi. Odnoszę wrażenie, że rośnie nasza pozycja, a w zasadzie przywracany jest autorytet doradcy, który dawniej dorównywał pozycji nauczyciela, lekarza, a nawet proboszcza. Nasz autorytet budowany był latami poprzez trud docierania do indywidualnego rolnika. Przychodziliśmy do domu, do rodziny rol-

nika z poradą, z nowinkami technicznymi, z nowymi odmianami i sposobami chowu zwierząt, gospodarskich. Namawiając do zastosowania nowoczesnych urządzeń, czy rozwiązań technologicznych wskazywaliśmy źródła uzyskania pomocy finansowej. Zaprzyjaźnialiśmy się z rolnikami. To do dziś owocuje szacunkiem jakim nas darzą rolnicy zwłaszcza starszego pokolenia. Przedtem doradca szedł do rolnika, dziś rolnik coraz częściej przychodzi do doradcy. Mam nadzieję, że po przyjęciu Pol-

ski do UE konieczność dostosowania naszej narodowej polityki rolnej, której tak naprawdę nigdy nie było, do stabilnej Wspólnej Polityki Rolnej i Polityki Strukturalnej UE spowoduje znaczący wzrost roli doradztwa rolniczego. Wzrośnie też, moim zdaniem autorytet doradców, bo ktoś będzie musiał mieć pełne rozeznanie w regulach WPR i PS UE i potrafili doradzić rolnikom i mieszkańcom wsi jak się odnajdywać w nowej rzeczywistości.

Red.: Jak Pana zdaniem będą głosować mieszkańcy regionu pańskiego działania – Podhala?

A.M.: Jestem przekonany, że w referendum wezmą udział tylko zdecydowani, za albo przeciw przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Niestety przewiduję niską frekwencję i dużą ilość niezdecydowanych pozostanie w domach. Na pewno pójdą ci, co dziś pracują „na czarno” za granicą, bo uzyskają status równoprawnego pracownika. Przewiduję, że duża część młodzieży, mimo wątpliwości ich rodziców i dziadków zagłosuje jednak na tak.

Red.: Dziękujemy za rozmowę.

Dr inż. Bronisław Brzozowski

Dokąd zmierza współczesna spółdzielczość

1. Wstęp

Światowy ruch spółdzielczy ma wieloletnią tradycję. Spółdzielczość powstała i rozwijała się jako ruch ekonomicznej samoobrony od połowy XIX wieku. W 1844 roku tkacze rocdelscy powołują do życia *Rochdale Society of Equitable Pioneers* (Spółdzielnię Sprawiedliwych Pionierów). Była to spółdzielnia spóżywców, która w swym założeniu miała być zarówno

jednostką gospodarczą, jak i organizacją społeczną podnoszącą poziom kulturalny i polityczny członków. Rocdelczycy uznawali, że spółdzielczość to ruch społeczny mający przebudować ustrój kapitalistyczny. Swoje spółdzielnie budowali o zasady otwartego członkostwa, demokratycznego zarządu i kontroli, ograniczonego oprocentowania udziałów, neutralności religijnej i politycznej oraz prowadzenia wśród członków pracy społeczno-gospodarczej. Zasady te stały się podstawą funkcjonowania spółdzielni na całym świecie, mimo ujawnienia się w różnych krajach specyficznych nurtów ideologii spółdzielczej. Zasady rocdelskie były kultywowane w tym ruchu bez ich formalnego skodyfikowania aż do 1937 roku. Wówczas to Międzynarodowy Związek Spółdzielczy na Kongresie w Paryżu podjął decyzję o przyjęciu w sposób formalny zasad spółdzielczych. Nieprzestrzeganie tych zasad groziło wykluczeniem krajo-

wych związków spółdzielczych z międzynarodowego ruchu spółdzielczego. Zasady te z późniejszymi zmianami (1966 r. Wiedeń, 1995 Manchester) obowiązują do dnia dzisiejszego i z jednej strony integrują ruch spółdzielczy a z drugiej krępują spółdzielczość w wolnej grze rynkowej.

Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, różnorodność kultur i uregulowań prawnych w poszczególnych państwach świata spowodowały powstanie wielości spółdzielczych form i struktur. Istotne jest jednak to, że dla całego międzynarodowego ruchu spółdzielczego wspólne są wartości i zasady działania. Są one oparte na zasadach rocdelskich. Obecnie obowiązujące zasady zawarte zostały w Deklaracji Spółdzielczej Tożsamości uchwalonej w 1995 roku na Kongresie w Manchesterze w stulecie powstania Międzynarodowego Związku Spółdzielczego. Deklaracja ta zawiera definicję spółdzielni, wartości spółdzielcze oraz siedem zasad spółdzielczych. W myśl tej deklaracji „spółdzielnia jest autonomicznym zrzeszeniem osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez wspólne i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo”.

Spółdzielnie opierają swoją działalność na wartościach samopomocy, samoodpowiedzialności, demokracji, sprawiedliwości i solidarności.

2. Potrójny kryzys spółdzielczości

Obowiązujące obecnie zasady spółdzielcze z jednej strony gwarantują pewną jednolitość ruchu spółdzielczego, z drugiej ograniczają swobodę działania, a tym samym stwarzają bariery pozyskiwania dodatkowego zewnętrznego kapitału. Pomimo wielu osiągnięć ruchu spółdzielczego, można obecnie na całym świecie zauważyć pewien kryzys spółdzielczości. Niemiecki badacz spółdzielczy Hans Munkler [za Piechowski 2002] uważa, że kryzys ten jest wynikiem

trzech współzależnych „częstkowych kryzysów”, a mianowicie:

- **kryzysu tożsamości** będącego wynikiem upodobnienia się wielkich organizmów spółdzielczych do firm kapitalistycznych (na Zachodzie), bądź przedsiębiorstw państwowych, jak to miało miejsce w krajach „realnego socjalizmu”, a przez to utraty swej spółdzielczej odrębności;
- **kryzysu efektywności** związanego z niższą zazwyczaj efektywnością ekonomiczną przedsiębiorstw spółdzielczych w stosunku do innych form gospodarki;
- **kryzysu środowiska** wynikającego z niesprzyjającego spółdzielniom środowiska politycznego (nie tylko w naszym kraju), gospodarczego (wolny rynek do którego spółdzielnie nie zawsze są w stanie dostosować się), a także społecznego (uprzedzenia wobec spółdzielni), co prowadzić może do swoistej bariery psychologicznej, „poczucia niższości” wśród działaczy i menedżerów spółdzielczych w stosunku do reprezentantów innego typu przedsiębiorstw.

Przezwyciężenie tego kryzysu jest rzeczą niezmiernie trudną i wymaga czasu, głębokie są bowiem przyczyny tego kryzysu, a podejmowane działania organizacyjne w ruchu spółdzielczym nie są wystarczające.

3. Niektóre problemy zarządzania spółdzielnią i pozyskiwania kapitału

Spółdzielnia musi konkurować na rynku i chcąc zapewnić swoim członkom odpowiedni poziom życia oraz rozwijać się musi tę konkurencję wygrywać. Rynek bowiem kieruje się zasadami ekonomiki, według których przedsiębiorstwo powinno generować zysk, na bazie efektywnego wykorzystywania pracy ludzi i zaangażowanego kapitału. Zasady demokracji spółdzielczej, ograniczonej roli kapitału niestety nie sprzyjają efektywnemu działaniu spółdzielni jako przedsiębiorstwa. Współczesne zarządzanie może być efektywne jedynie wówczas, gdy decyzje podejmowane są przez sprawnych menedżerów, którzy nie obawiają się ryzyka, a za skutki swych decyzji w pełni ponoszą odpowiedzialność. Dlatego też coraz częściej spółdzielnie w rozwiniętych krajach (również w Polsce) podejmują decyzje o tworzeniu jednoosobowych zarządów. Znane są także przykłady funkcjono-

wania spółdzielni, w których pochodzące z wyboru zarządy kolegialne zatrudniają fachowców od zarządzania (menedżerów), którzy na co dzień kierują spółdzielnią, natomiast zarządy w tym również prezesi rozliczają etatowych menedżerów z realizacją powierzonych im zadań, reprezentują spółdzielnię na zewnątrz oraz wypełniają funkcje związane z demokracją wewnątrz spółdzielczą, jak np. przygotowanie

i zwoływanie Walnych Zgromadzeń Członków. Ten sposób zarządzania spółdzielnią przyjął nazwę „zarządzania menedżerskiego” i jest coraz częściej stosowany w spółdzielczości krajów wysoko rozwiniętych.

Innym problemem są ograniczenia wynikające z drugiej i trzeciej zasady spółdzielczej. W drugiej zapisano m.in. „członkowie spółdzielni szczerbła podstawowego mają równe prawo głosu (jeden członek – jeden głos)”, niezależnie od wniesionego kapitału. Taka zasada mimo zrównania wpływu wszystkich członków na decyzje Walnego Zgromadzenia nie sprzyja pozyskiwaniu dodatkowego (poza obowiązkowymi udziałami) kapitału od członków spółdzielni. Wniesienie bowiem dodatkowych kapitałów nie wzmacnia siły decyzyjnej członka spółdzielni, a więc wolne środki finansowe członków są inwestowane poza spółdzielnią. Widząc te niewątpliwe utrudnienia w zasilaniu kapitałowym spółdzielni, działacze spółdzielczy próbują uelastyczniać zasadę „jeden członek – jeden głos”, tak by w sprawach osobowych ta zasada obowiązywała nadal, natomiast w sprawach gospodarczych by była możliwość zwiększenia roli wniesionego kapitału na podejmowane decyzje. Dalszym utrudnieniem w pozyskiwaniu kapitału jest zapis trzeciej zasady spółdzielczej, która ogranicza oprocentowanie i rekompensatę z tytułu wniesionego kapitału. Ten zapis także nie sprzyja inwestowa-

niu wolnych środków finansowych będących w posiadaniu członków w własne przedsiębiorstwo spółdzielcze. Wydaje się więc, że rola kapitału angażowanego w spółdzielnię przez jej członków musi wzrosnąć, aby zwiększyć możliwość pozyskiwania dodatkowych środków finansowych dla rozwoju spółdzielni. Aby ominąć te ograniczenia znane są przypadki kupowania lub tworzenia przez spółdzielnię innego przedsiębiorstwa, w którym spółdzielnia posiada ponad 50% udziałów, a więc ma pełną kontrolę nad tym nie spółdzielczym przedsiębiorstwem, a jednocześnie członkowie spółdzielni, pracownicy nie będący członkami czy osoby z zewnątrz mogą wносить udziały lub kupować akcje inwestując w ten sposób i czerpiąc określone korzyści z wniesionego kapitału.

Innym problemem współczesnej spółdzielczości jest zagadnienie efektywności ekonomicznej a odpowiedzialności społecznej za byt swoich członków. Odpowiedzialność społeczna wynika z samej istoty spółdzielczości. Polega ona m.in. na zapewnieniu członkom spółdzielni pracy, odbiorze surowców wyprodukowanych przez członków, umożliwieniu szkolenia oraz dbanie o podstawowe socjalne warunki do życia. Dlatego też zarządy spółdzielni muszą zapewnić pracę nawet mało wydajnym członkom spółdzielni, a ich wykluczenie z grona członków napotyka szereg przeszkód ustawowych. Jest to więc z jednej strony ochrona jednostek słabszych, którym należy pomagać, a z drugiej strony utrudnienie rezygnacji z osób, którym obojętny jest los wspólnego przedsiębiorstwa, a ich zaangażowanie w pracę na rzecz spółdzielni pozostawia wiele do życzenia.

4. Nowe tendencje w spółdzielczości

Problemy opisane powyżej, a także zmiany w gospodarce światowej zmusiły spółdzielnie do poszukiwania nowych rozwiązań, zarówno w strukturach organizacyjnych jak i w stosunkach członkowskich. W zakresie zmian struktur organizacyjnych zaobserwować można dwie zgoła odmienne tendencje, a mianowicie:

- odchodzenie od struktur federacyjnych na rzecz dużej samodzielności spółdzielni,
- połączenia firm w celu sprostania konkurencji.

Te dwie tendencje występują równolegle, niezależnie od kraju czy branży. Okazuje się bowiem, że niektóre spółdzielnie mogą wykazać większą elastycz-

ność działając na rynku jako samodzielne średniej wielkości firmy, inne natomiast widzą swoją przyszłość w dużym, działającym na wielu płaszczyznach przedsiębiorstwie. Jest rzeczą pewną, że każde z tych rozwiązań ma swoje wady i zalety.

W ostatnich latach szczególnie w spółdzielczości wiejskiej obserwuje się tendencję do integracji pionowej. Chodzi o to by cały łańcuch wiążący producenta z konsumentem pozostawał w gestii spółdzielni. Indywidualni producenci rolni są członkami spółdzielni, która skupuje, przetwarza i często sprzedaje ich

produkty. W ten sposób poszczególne etapy drogi produktu od producenta do konsumenta są w rękach spółdzielni, a korzyści finansowe powstałe na kolejnych etapach pozostają do dyspozycji członków spółdzielni.

Obserwowane zmiany w stosunkach członkowskich to głównie:

- surowsze warunki dostawy surowca czy półproduktu,
- handel z partnerami nie będącymi członkami.

Działania te były konieczne w celu poprawy jakości produktów oraz zapewnienia ciągłości dopływu surowców w okresie, kiedy członkowie spółdzielni nie byli w stanie tej ciągłości zabezpieczyć.

Inną tendencją współczesnej spółdzielczości to powstawanie spółdzielni „nowej fali” nazywanej także spółdzielczością alternatywną. Spółdzielnie te rozwijają się głównie w Skandynawii, w Niemczech, Wielkiej Brytanii, USA i Kanadzie. Ich początki związane są z buntem środowisk młodzieżowych końca lat sześćdziesiątych przeciwko kapitalistycznemu modelowi życia i stosunkom w gospodarce rynkowej. Ruch alternatywny, przyjmując idee spółdzielczego działania za własne, nie akceptował istniejących

organizacji spółdzielczych z ich strukturalną nadbudową jako zbyt zbiurokratyzowanych [Stolińska Janic 1992]. Na świecie powstało wiele spółdzielni alternatywnych i grup paraspółdzielczych, w tym głównie; spółdzielni produkcji ekologicznej, wspólnego zaopatrzenia i zbytu, różnego rodzaju usług energetycznych, agroturystycznych, edukacyjnych, opieki socjalnej czy usług komunalnych. Szczególnie w ostatnich latach rozwinął się system spółdzielni socjalnych. Przykładem mogą być spółdzielnie dziennej opieki nad dziećmi, zorganizowane przez rodziców zainteresowanych utworzeniem przedszkoli dla własnych dzieci. Spółdzielcze przedszkola mają niższe koszty, gdyż znaczną część prac pomocniczych (administracja, rachunkowość) wykonują sami zrzeszeni rodzice traktując to jako wkład materialny uzupełniający wniesione udziały. Są organizacjami działającymi na zasadzie „non-profit”. Jako kolejny przykład można wymienić spółdzielcze kluby zakupów będące uproszczoną formą spółdzielni spożywców [Brodziński 1997]. Bardzo interesującym przykładem są spółdzielnie socjalne we Włoszech, których obecnie funkcjonuje około 4,5 tysiąca. Około 70% z nich świadczy usługi socjalne, a 30% prowadzi programy reintegracji społeczno-zawodowej. Mocnymi ich stronami jest to, iż są związane z lokalnymi społecznościami. Innym przykładem są spółdzielnie socjalne w Finlandii. Nowe spółdzielnie wykorzystują leasing pracowniczy, wynajmując do pracy swoich członków innym firmom. Spółdzielczość alternatywna to także warsztaty społeczne i lokalne stowarzyszenia dla bezrobotnych, które zapewniają bezrobotnym młodym ludziom półroczne doświadczenie zatrudnienia w usługach motoryzacyjnych, naprawie rowerów, usługach stolarskich itp. Członkami udziałowcami spółdzielni socjalnych w Finlandii są władze lokalne, oddziały związków zawodowych, parafie czy wreszcie lokalne oddziały banków [Leś 2002].

W ostatnim okresie szczególnie podkreślana jest rola nowych spółdzielni w ograniczaniu problemu bezrobocia poprzez organizowanie miejsc pracy w ramach różnego rodzaju grup wytwórców lub przejmowanie bankrutujących niewielkich przedsiębiorstw przez kolektywy pracownicze. Przykładem efektywnego wsparcia dla tworzonych spółdzielni są Agencje Rozwoju Spółdzielczego w Szwecji czy Wielkiej Brytanii [Spółdzielczość 2000].

Nowe formy działalności spółdzielczej pozwalają na readaptację społeczno zawodową osób długotrwale bezrobotnych, zaspokajanie potrzeb społecznych i socjalnych oraz sprzyjają rozwojowi lokalnemu.

Przedstawione problemy współczesnej spółdzielczości są dyskutowane zarówno w gronach teorety-

ków jak i praktyków spółdzielczych. Część z nich już jest rozwiązywana a część musi być rozwiązana w najbliższym czasie dla dobra całego ruchu spółdzielczego.

5. Wnioski

1. Europejski i światowy ruch spółdzielczy przeżywa w chwili obecnej pewien kryzys, który po części wynika z dość konserwatywnych zapisów zasad spółdzielczych, a po części z ogólnych zewnętrznych warunków rozwoju gospodarczego na świecie.
2. Spółdzielnie ze swej istoty muszą i ponoszą odpowiedzialność społeczną w stosunku do swoich członków, co często nie sprzyja osiąganiu wysokich efektów ekonomicznych.
3. Podejmowane w ostatnich latach działania zmierzają do zwiększenia roli kapitału w podejmowaniu najważniejszych długofalowych decyzji, wprowadzaniu zarządzania menedżerskiego, wprowadzaniu zmian w strukturach organizacyjnych i stosunkach członkowskich po to, by spółdzielczość mogła konkurować na rynku z innego typu firmami.
4. Oryginalnym dorobkiem głównie młodzieżowego ruchu spółdzielczego są spółdzielnie alternatywne, których celem jest walka z bezrobociem i rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

Akademia Rolnicza w Krakowie

Wydział Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa

Literatura

1. Boczar K. 1979. *Spółdzielczość, PWE, Warszawa.*
2. Brodziński M. 1997. *Przeobrażenia spółdzielczości w procesie transformacji w Polsce. Vademecum Spółdzielczości, Spółdzielczy Instytut Badawczy, Warszawa.*
3. Brzozowski B. 1998. *Spółdzielczość wiejska, Akademia Rolnicza w Krakowie, skrypt.*
4. Leś E. 2002. *Jak ponownie zdobyć pracę. Gazeta Prawna nr 167.*
5. Piechowski A. 2002. *Alternatywne modele rozwoju spółdzielczości w krajach Unii Europejskiej. www.spoldzielczosc.pl*
6. Stolińska Janic J. 1992. *Różnorodność form spółdzielczych w gospodarce rynkowej, Spółdzielczy Instytut Badawczy, Warszawa.*

Dr inż. Ryszard Kata, dr inż. Teresa Miś

Zróżnicowanie popytu na kredyty inwestycyjne w rolnictwie regionu podkarpackiego

Znaczenie kredytów inwestycyjnych w finansowaniu rolnictwa

Każde gospodarstwo rolne znajduje się nieustannie pod ciśnieniem czynników wymuszających w nim określone zmiany strukturalne (wymagania rynku, nowe technologie, naśladownictwo nowych modeli gospodarowania), każde też ma swój wewnętrzny mechanizm zmian (np. zmiany pokoleniowe). Efektem tych zmian każdorazowo winno być podniesienie siły ekonomicznej gospodarstwa, którą A. Woś definiuje jako „zdolność rolnika do pomnażania majątku i rozwoju o własnych siłach, przystosowania się do zmiennych warunków otoczenia oraz utrzymania się na rynku” [Woś A., 1996]. W rozdrobnionym rolnictwie z uwagi na jego słabości strukturalne i kapitałowe zmiany te zachodzą bardzo wolno. Ich dynamizacja wymaga wsparcia poprzez środki szeroko rozumianej polityki restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa [Kolbusz F., Płonka M., 1997]. Polityka sterowania rozwojem rolnictwa to wybór odpowiednich instrumentów (narzędzi) służących do osiągania obranych celów rozwojowych w krótkim i długim okresie [Kozioł Z., 1997]. Instrumenty ekonomiczne stymulujące procesy rozwojowe w gospodarstwach rolnych można podzielić na:

- rynkowe: kształtowanie cen usług, środków do produkcji i produktów rolnych,
- pararynkowe: cła i kontyngenty importowe, kwotowanie produkcji i podaży rolniczej, itp.,
- kredytowe: głównie kredyty preferencyjne inwestycyjne i obrotowe,
- regulacje prawno-administracyjne: podatki, regulacje dotyczące wieku emerytalnego i wielkości emerytur rolniczych, obowiązkowe ubezpieczenia majątkowe, itp. [Woś A., 1996].

Skuteczność wymienionych instrumentów jest uzależniona od konkretnych warunków miejsca i czasu w jakim są stosowane oraz od tego czy towarzyszą im inne instrumenty (znamionując tym samym działania systemowe – czy też nie. W rolnictwie rozdrobnionym politykę kredytową, realizowaną w szczególności za pośrednictwem preferencyjnych kredytów inwestycyjnych należy postrzegać jako najistotniejszy instrument wsparcia procesów restrukturyzacyjnych i modernizacyjnych gospodarstw rolnych. Drobne, nisko-

towarowe gospodarstwa nie są bowiem w stanie zmobilizować środków własnych na wydzwignięcie się do poziomu, na którym istotne znaczenie zaczynają odgrywać inne czynniki ekonomiczne (rynkowe, pararynkowe, podatkowe, itd.). Ponieważ procesy restrukturyzacyjne mają charakter złożony i długofalowy, w pierwszym etapie najważniejsze jest wykorzystanie mechanizmów akumulacji i dźwigni finansowej [Kolbusz F., Płonka M., 1997]. Zgromadzony w efekcie mnożnika kapitał inwestycyjny uruchamia sprzężony łańcuch przemian, pozwalających gospodarstwom na osiągnięcie kryterium efektywności, przywrócenie więzi z rynkiem i wzrost potencjału ekonomicznego. W ten sposób uruchomione zostaje zjawisko „samofinansowania się rozwoju”, pozwalające w dalszym etapie na wykorzystanie mniej kosztownych i bardziej elastycznych instrumentów cenowych, podatkowych, itd. [Woś A., 1999]. Procesy rozwojowe mają charakter dynamiczny i są efektem ciągu podjętych przez rolnika decyzji i działań inwestycyjnych, reorganizacyjnych i dostosowawczych [Kulawik J., 1998]. Przy założeniu dobrych wyborów dokonanych przez rolnika samofinansowanie się rozwoju w skali gospodarstwa (mikroekonomicznej) to proces przeistoczenia się kapitału w inwestycje, a inwestycji w nowe technologie, które pomnażając dochód dają początek kolejnym inwestycjom [Woś A., 1999]. Najtrudniejszy dla rolnika – zwłaszcza dysponującego ograniczonymi możliwościami akumulacji funduszu inwestycyjnego – jest zatem punkt startu. W tym miejscu wyłania się istotna rola jaką w inicjowaniu tych procesów może odgrywać kredyt bankowy. W warunkach gospodarki rynkowej jest on bowiem najbardziej elastycznym i efektywnym narzędziem, za pomocą którego można zwiększać dopływ kapitału do gospodarstw rolniczych [Jarka S., 1997]. Zakres wykorzystania kredytów we wsparciu przekształceń w rolnictwie jest jednak uzależniony nie tylko od ich dostępności (zwłaszcza na warunkach preferencyjnych), lecz także od zainteresowania i gotowości rolników do stosowania tego typu instrumentów finansowych. W tym kontekście informacje dotyczące popytu na kredyty inwestycyjne w rolnictwie, mogą stanowić miernik określający stopień gotowości rolników do podejmowania programów restrukturyzacyjnych, w określonych warunkach strukturalnych i ekonomicznych.

Popyt na kredyty inwestycyjne w rolnictwie podkarpackim w latach 1996–1999

Analizę popytu na kredyty inwestycyjne w rolnictwie podkarpackim ograniczono do kredytów subsydiowanych przez ARiMR, gdyż zdecydowanie przeważały one w globalnym wolumenie kredytów inwestycyjnych udzielanych rolnikom przez banki¹. Popyt na ten rodzaj kredytów może być mierzony liczbą pozytywnie zaopiniowanych przez ODR-y wniosków kredytowych, a także kwotą wnioskowanych kredytów. Tak wyrażony popyt na inwestycyjne kredyty rolne, w latach 1996–1999, wykazywał w regionie podkarpackim istotne zróżnicowanie. W pierwszych dwóch latach badanego okresu, był on znacznie wyższy, biorąc pod uwagę zarówno bezwzględną liczbę i kwotę wnioskowanych kredytów jak i odsetek gospodarstw rolniczych wykazujących takie zapotrzebowanie (tab. 1). W latach 1996–1997 na każde 1000 gospodarstw rolniczych w regionie, przeciętnie 12–13 wykazywało zapotrzebowanie na kredyty inwestycyjne, natomiast w latach 1998–1999, takich gospodarstw było już tylko przeciętnie 3–4.

Udział rolnictwa podkarpackiego w globalnym popycie na kredyty inwestycyjne subsydiowane przez ARiMR w zakresie liczby wnioskowanych kredytów oscylował w granicach 3,1%, zaś w zakresie kwot –

2,6%, przy czym w latach 1998–1999 i w tym aspekcie zarysowała się tendencja spadkowa. Spośród wszystkich wnioskowanych kredytów 76,7% dotyczyło inwestycji w działalność rolniczej, zaś 23,3% inwestycji w przedsiębiorczość pozarolniczą lub okołorolniczą w gospodarstwach (przetwórstwo rolno-spożywcze małej skali, agroturystyka). W zakresie kwoty wnioskowanych kredytów stosunek ten kształtował się jak: 60,9% (rolnictwo) do 39,1% (przedsiębiorczość).

Szczegółowe badania wskazują, iż na obszarach wiejskich regionu podkarpackiego występowało duże przestrzenne zróżnicowanie w strukturze popytu na kapitał inwestycyjny zgłaszany przez rolników. W gminach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków miejsko-przemysłowych (np. Rzeszowa), a także na obszarach przygranicznych lub charakteryzujących się atrakcyjnymi walorami turystycznymi (powiaty bieszczadzkie, krośnieński, brzozowski, sanocki), notowano większe zainteresowanie kredytami na finansowanie działalności pozarolniczej (ich udział w kwocie wnioskowanych kredytów wahał się tu od 32,7% do 50%). Natomiast na obszarach typowo rolniczych – w takich powiatach jak np. lubaczowski, ropczycko-sędziszowski – dominował popyt na kredyty rolne, stanowiący tu od 84% do 94% globalnej sumy wnioskowanych kredytów inwestycyjnych.

Tabela 1. Popyt na preferencyjne kredyty inwestycyjne zgłaszany przez rolników regionu podkarpackiego w latach 1996–1999

Wyszczególnienie	jedn. miary	Rok				Razem 1996–1999
		1996	1997	1998	1999	
1. Liczba wnioskowanych kredytów	szt.	2.426	2.528	740	575	6.328
– udział w kraju	%	3,0	3,6	2,9	2,3	3,1
a) w tym kredytów:						
– rolnych	szt.	1.891	1.973	549	440	4.853
– na rozwój przedsiębiorczości*	szt.	525	624	191	135	1475
2. Kwota wnioskowanych kredytów	tys. zł	83.937,9	126.877,2	38.514,5	41.073,2	290.402,8
– udział w kraju	%	2,3	3,0	2,7	2,5	2,6
3. Odsetek gospodarstw zgłaszających popyt na kredyty	%	1,19	1,30	0,37	0,28	–
4. Obszar UR przypadający na 1 wniosek kredytowy	ha	290	265	922	1222	–
5. Średnia kwota wnioskowanego kredytu w przeliczeniu na 1 ha UR	zł	115,9	180,4	55,3	57,6	–

* kredyty: na tworzenie nowych miejsc pracy, branżowe na rozwój przetwórstwa w gospodarstwach, inwestycyjne podstawowe na rozwój agroturystyki oraz pożyczki na rozwój małej przedsiębiorczości.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych podkarpackich ODR oraz sprawozdań z działalności ARiMR w latach 1996–1999.

¹ Według danych GINB udział kredytów preferencyjnych w wolumenie kredytów inwestycyjnych ogółem na Podkarpaciu w latach 1996–1999 kształtował się na poziomie od 74,5% w 1996 r. do 79% w roku 1999 i był nieco niższy niż przeciętnie w kraju, gdzie oscylował w granicach 80%.

Podobnie jak w całym kraju, w latach 1996–1999 rolnicy podkarpaccy najchętniej wnioskowali o środki z linii przeznaczonych dla młodych rolników, a także z linii kredytów inwestycyjnych podstawowych (tab. 2). W stosunku do przeciętnej w kraju, na Podkarpaciu notowano mniejsze zainteresowanie kredytami na zakup ziemi, co świadczyć może o wolniejszym, niż w innych regionach, przebiegu przekształceń struktury agrarnej rolnictwa. Wyższe od przeciętnej w kraju było natomiast zapotrzebowanie na kredyty i pożyczki finansujące „małą przedsiębiorczość” i tworzenie nowych miejsc pracy na wsi.

Udział rolnictwa podkarpackiego w globalnej kwocie kredytów inwestycyjnych subsydiowanych przez ARiMR w latach 1996–1999 wynosił 3,7%, zaś w liczbie udzielonych rolnikom kredytów 6,1%. Największy, bo aż 9,5% – w liczbie i 8,5% w kwocie – był udział regionu w kredytach przeznaczonych na tworzenie nowych miejsc pracy na wsi, najmniejszy zaś w kredytach branżowych i regionalnych (2,6% globalnej kwoty). Odsetek gospodarstw, które od początku funkcjonowania linii kredytów inwestycyjnych objętych dopłatami ARiMR do końca roku 1999, skorzystały z tej formy finansowania inwestycji wynosił w regionie podkarpackim 6,15%. Kwota kredytów inwestycyjnych udzielonych gospodarstwom rolnym w roku 1999 w przeliczeniu na 1 ha UR (w odniesieniu do całości UR w regionie), wynosiła na Podkarpaciu 39 zł, wobec przeciętnej krajowej równej 62 zł [Sprawozdanie...].

Czynniki determinujące popyt na kredyty inwestycyjne w rolnictwie

Popyt na kredyty sprzężony jest z gotowością rolnika do podjęcia ryzyka, co jest atrybutem jednostek ekonomicznie silniejszych i przedsiębiorczych [Żu-

rawski W., Józwiak W., 1998]. Potrzeba kształtowania efektywnej strategii kredytowania rolnictwa nakazuje zatem zwrócić uwagę na czynniki, które mogą sprzyjać wywoływaniu popytu na kredyt w gospodarstwie rolnym, zwłaszcza zaś na kredyt inwestycyjny. W tym celu podjęto próbę określenia związku pomiędzy popytem na kredyty inwestycyjne, a szeregiem zmiennych określających potencjał ekonomiczno-rozwojowy gospodarstw w regionie.

Po przeprowadzeniu weryfikacji merytoryczno-logicznej do rachunku korelacji wybrano kilka czynników (oznaczonych jako zmienne niezależne $X_1 - X_{12}$), które odniesiono do popytu mierzonego liczbą wniosków kredytowych pozytywnie zaopiniowanych przez podkarpackie ODR-y (Y_1), a także kwotą wnioskowanych kredytów (Y_2). Wszystkie wartości zmiennych wprowadzone do rachunku korelacji zostały ujęte dla obszaru gminy, a powiązania między nimi badano dla popytu – w ujęciu ilościowym – odniesionego do powierzchni UR w gminie, zaś w ujęciu wartościowym – przeliczonego na 1 gospodarstwo. W ten sposób uzyskano wartości dla 160 obserwacji, tj. dla wszystkich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, znajdujących się na terenie woj. podkarpackiego. Statystyczną istotność powiązań oceniono przy użyciu testu t Studenta. Przed przystąpieniem do weryfikacji statystycznej istotności współczynnika korelacji zakładano brak zależności między zmiennymi. Hipotezę tę odrzucano dopiero wówczas, gdy związane z tym prawdopodobieństwo błędu było mniejsze od 0,05 (tab. 3).

Na podstawie współczynników korelacji można wnioskować o sile i kierunku zależności zachodzącej pomiędzy dwiema cechami. Wyniki badań wskazują, iż popyt na kapitał inwestycyjny w gospodarstwach rolnych jest istotnie skorelowany z szeregiem zmiennych określających ich siłę ekonomiczną i potencjał rozwojowy (tab. 3). Istnieje istotna, dodatnia współza-

Tabela 2. Struktura popytu na preferencyjne kredyty inwestycyjne w rolnictwie w przekroju poszczególnych linii kredytowych w latach 1996–1999

Rodzaj wnioskowanych kredytów	Struktura (w%)			
	liczby kredytów		kwoty kredytów	
	Polska	Podkarpacie	Polska	Podkarpacie
Inwestycyjne podstawowe (IP)	33,8	29,9	32,9	24,3
Zakup gruntów rolnych (KZ)	20,5	13,1	6,2	2,8
Dla „młodych rolników” (MR)	30,3	33,0	33,8	32,7
Branżowe i regionalne (BR, RE)	7,6	6,5	18,1	17,6
Rozpoczęcie lub wznowienie produkcji (RP, WP)	0,3	0,1	0,4	0,1
Pożyczki na „małą przedsiębiorczość” (MP/mn)	3,1	11,1	2,2	7,2
Kredyty na tworzenie nowych miejsc pracy (MP)	1,6	5,2	4,5	14,3
Inne	2,8	1,1	1,9	1,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

leżność pomiędzy popytem na kredyty inwestycyjne zgłaszanym przez rolników, a średnią powierzchnią gospodarstw oraz wartością produkcji sprzedanej odniesionej na 1 ha UR. Przy czym areał gospodarstw silniej determinuje popyt na kredyty niż wartość produkcji towarowej. Popyt na kapitał inwestycyjny, wykazuje także stosunkowo silną istotną współzależność z odsetkiem gospodarstw spłacających kredyty w danej gminie. Wcześniej nabyte doświadczenia (własne lub np. sąsiadów) związane z finansowaniem gospodarstwa kredytami zwiększają skłonność rolników do korzystania z tych instrumentów. Analiza korelacji dowodzi, iż w gminach gdzie notuje się wyższy odsetek rolników młodych, z co najmniej średnim wykształceniem ogólnym lub zawodowym rolniczym oraz pozytywnie ustosunkowanych do perspektyw rozwojowych swojego gospodarstwa, wyższy jest też popyt na kredyty inwestycyjne w rolnictwie. Czynniki te wpływają pozytywnie na skłonność rolników do podejmowania często trudnych, kosztownych i ryzykownych przedsięwzięć inwestycyjnych. Umiarkowaną dodatnią zależność stwierdzono także pomiędzy popytem na kredyty wyrażonym w liczbie przedłożonych przez rolników wniosków kredytowych z terenu danej gmi-

ny, a jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej i odsetkiem gospodarstw utrzymujących się tylko lub głównie z produkcji rolniczej.

Ujemną, istotną współzależność stwierdzono pomiędzy popytem na kredyty w ujęciu ilościowym, a zasobami siły roboczej w gospodarstwach. Współzależność ta może sugerować, iż gospodarstwa dysponujące dużymi zasobami siły roboczej dążyły do równowagi ekonomicznej w oparciu o te zasoby, wykorzystując zasadę substytucyjności kapitału przez pracę.

Dla ustalenia mechanizmu powiązań pomiędzy zmiennymi niezależnymi $X_1 - X_{12}$, a zmiennymi zależnymi Y_1 i Y_2 , określającymi poziom popytu na kapitał inwestycyjny w gospodarstwach rolnych regionu, wykorzystano analizę liniowej regresji wielorakiej. W celu określenia postaci równia regresji, zastosowano procedurę regresji krokowej standardowej. Uzyskane w wyniku analizy równania regresji przedstawiają się następująco;

1. Popyt na kredyty inwestycyjne mierzony liczbą pozytywnie zaopiniowanych wniosków kredytowych w przeliczeniu na 100 ha UR;

$$Y_1 = -13,86 + 0,15x_1 + 1,15x_2 + 0,09x_8$$

$$R = 0,75 \quad R^2 = 0,56 \quad S_e = 2,79 \text{ szt.}$$

Tabela 3. Zależności korelacyjne między popytem na kredyty inwestycyjne w rolnictwie podkarpackim – a wybranymi czynnikami określającymi potencjał ekonomiczno-rozwojowy sektora

Wyszczególnienie (liczba obserwacji = 160 gmin)	Popyt na preferencyjne kredyty inwestycyjne w gospodarstwach rolniczych wyrażony:	
	liczbą wnioskowanych kredytów (na 100 ha UR) [Y_1]	kwotą wnioskowanych kredytów (na 1 gospodarstwo) [Y_2]
Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej [X_1]	0,205*	0,138
Średnia powierzchnia gospodarstw (w ha) [X_2]	0,506**	0,500**
Produkcja towarowa na 1 ha UR (w zł) [X_3]	0,179*	0,257*
Wydatki na zakup środków do produkcji rolnej na 1 ha UR (w zł) [X_4]	-0,037	-0,049
Liczba osób w przeliczeniu na 100 ha UR [X_5]	-0,281**	-0,080
Liczba ciągników (szt./100 ha UR) [X_6]	0,038	-0,136
Udział GO w powierzchni UR (w%) [X_7]	-0,043	-0,164
Odsetek gospodarstw uznanych za rozwojowe w opinii użytkowników [X_8]	0,452**	0,366**
Odsetek gospodarstw utrzymujących się tylko lub głównie z produkcji rolniczej [X_9]	0,421**	0,077
Odsetek użytkowników gospodarstw z wykształceniem ¹ [X_{10}]	0,246**	0,419**
Odsetek rolników w wieku od 20 do 40 lat [X_{11}]	0,402**	0,209*
Odsetek gospodarstw spłacających kredyty [X_{12}]	0,332**	0,416**

¹ kierownicy gospodarstw z wykształceniem; wyższym, policealnym i średnim oraz zawodowym rolniczym.

* – istotność przy prawdopodobieństwie $p = 0,05$,

** – istotność przy prawdopodobieństwie $p = 0,01$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań ODR oraz danych US w Rzeszowie.

2. Popyt na kredyty inwestycyjne mierzony wartością wnioskowanych przez rolników kredytów w przeliczeniu na 1 gospodarstwo;

$$Y_2 = -4,73 + 0,66 x_2 + 0,06 x_3$$

$$R = 0,72 \quad R^2 = 0,52 \quad S_e = 1,35 \text{ tys. zł}$$

Równania regresji wskazują, iż popyt na inwestycyjne kredyty rolne w poszczególnych gminach regionu podkarpackiego wyrażony ilościowo, tj. liczbą wnioskowanych kredytów, determinowany był głównie przez: jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej w gminie, średnią powierzchnię gospodarstw rolnych oraz odsetek rolników uznających swoje gospodarstwa za rozwojowe. Wszystkie te czynniki wpływały stymulująco na tak wyrażany popyt. Natomiast popyt w ujęciu wartościowym, determinowany był przez średnią powierzchnię gospodarstw oraz wartość ich produkcji towarowej.

Wnioski

1. Zapotrzebowanie na kapitał inwestycyjny w gospodarstwach rolnych świadczy o presji rozwojowej rolnictwa. Poziom i struktura popytu na kredyty inwestycyjne w rolnictwie podkarpackim wskazuje, iż instrumenty kredytowe są w bardzo ograniczonym zakresie wykorzystywane w finansowaniu przekształceń tego sektora. Jest to zarazem poziom dalece niewystarczający, jeśli zważyć na ogromne potrzeby w zakresie przebudowy i unowocześnienia gospodarstw rolniczych regionu.
2. Niski poziom finansowania rozwoju gospodarstw rolniczych na Podkarpaciu kredytami bankowymi wynika w dużej mierze z silnej bariery popytu na kredyty w rolnictwie regionu, będącej pochodną jego strukturalnego rozdrobnienia. Przy czym rozdrobnienie to należy rozumieć nie tylko przez pryzmat struktury agrarnej, ale również rozproszenia zasobów pozostałych czynników produkcji, tj. kapitału i pracy.
3. Wyższy na Podkarpaciu – niż przeciętnie w kraju – udział kredytów finansujących przedsiębiorczości pozarolniczą w gospodarstwach rolnych w wolumenie popytu na kredyty inwestycyjne, wskazuje na istnienie w regionie znaczącej grupy rolników, którzy skłonni są odchodzić od tradycyjnej produkcji rolniczej na rzecz alternatywnych działalności.
4. Wykazano, iż istnieje zależność między popytem na kredyty inwestycyjne w rolnictwie, a cechami osobowymi użytkowników gospodarstw rolnych. Młodszy wiek, lepsze wykształcenie i pozytywna ocena perspektyw gospodarowania, sprzyjają wzrostowi zainteresowania rolników kredytami. Oferta kredytowa banków winna być zatem adresowana ze szczególną uwagą do użytkowników takich gospodarstw.
5. Na podstawie wyników badań, można wnioskować, iż w tych gminach, w których rolnictwo charakteryzuje się dobrą jakością przestrzeni produkcyjnej, gospodarstwa rolne zaś większym od przeciętnej w regionie obszarem UR oraz wartością produkcji towarowej na 1 ha, można oczekiwać większego zapotrzebowania na rolnicze kredyty inwestycyjne.
6. Wzrost wykorzystania kredytów w finansowaniu przekształceń rolnictwa rozdrobnionego – poza formułowaną powszechnie dla całego sektora koniecznością poprawy dochodowości produkcji rolnej oraz perspektyw rolnictwa w gospodarce – będzie uzależnione od pokonania ograniczeń tkwiących w jego dysfunkcjach strukturalnych. Można zaliczyć do nich m. in. małą skalę produkcji, jej rozproszenie i niedostosowanie do potrzeb zmieniającego się rynku oraz niski poziom wykształcenia i edukacji ekonomicznej rolników.

Wydział Ekonomii w Rzeszowie
Uniwersytet Rzeszowski

Literatura

1. Jarka S. 1997. Wykorzystanie kredytów w gospodarstwach rolniczych. *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej. Zeszyty Naukowe SGGW*, nr 31, s. 73–84.
2. Kolbusz F., Płonka M. 1997. Restrukturyzacja polskiego rolnictwa jako etap wstępny wchodzenia do Unii Europejskiej. [W:] *Prace z zakresu polityki agrarnej i spółdzielczości. Zeszyty Naukowe AE w Krakowie*, nr 503, s. 13–28.
3. Kozioł Z. 1997. System kredytowy gospodarki rolnej w Polsce. [W:] *Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych. T. 1, Fundacja Rozwój SGGW*, s. 7–25.
4. Kulawik J. 1998. Celowość interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie, *Wies i Rolnictwo*, nr 100, s. 62–71.
5. Sprawozdanie z działalności ARiMR w 1999 r., ARiMR, Warszawa, 2000.
6. Woś A. 1996. Drogi restrukturyzacji rolnictwa. *Wies i Rolnictwo*, nr 92, s. 61–79.
7. Woś A. 1999. Instrumenty restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych. *IERiGŻ*, nr 3, Warszawa.
8. Żurawski W., Józwiak W. 1998. Ekonomiczno-finansowa analiza sytuacji gospodarstw indywidualnych, które w 1995 roku zaciągnęły kredyt dla młodych rolników. *IERiGŻ*, W-wa.

Prof. dr hab. Ryszard Kostuch

Synantropizacja

Synantropizacja jest zjawiskiem polegającym na zbliżaniu się zwierząt i roślin do siedzib ludzkich oraz miejsc działalności człowieka. Są to więc rośliny i zwierzęta towarzyszące człowiekowi ale przez człowieka nie wykorzystywane, które po prostu nazywa się synantropami.

Synantropy dzielimy na dwie zasadnicze grupy, a mianowicie na synantropy zwierzęce i na synantropy roślinne.

Do synantropów zwierzęcych należą te gatunki zwierząt, które żyją dziko, nie są przez człowieka udomawiane ani hodowane, gdyż nie przynoszą mu korzyści produkcyjnych ale przebywają w pobliżu, a niekiedy nawet w obrębie domostw, gdzie znajdują korzystne warunki dla swojego rozwoju. Do synantropów zwierzęcych, oprócz muchy domowej, myszy domowej i szczura należą przede wszystkim różne gatunki ptaków, a szczególnie wróbel, jaskółka, czyżyki, kawka, sroka, wrona, sowa, kos, synogarlica, dzikie gołębie, mrówki, karaluchy i inne. Ich obecnością w pobliżu miejsc zamieszkania człowiek nie jest zainteresowany i nic właściwie nie robi, żeby utrzymywać ich populacje. Niemniej jednak ich występowanie jest niekiedy nie tylko bardzo masowe. Może też być szkodliwe, co zmusza człowieka do podejmowania z nimi walki ograniczającej ich występowanie. Dokonuje się tego przez stosowanie rozmaitych trucizn, np. na szczury, myszy, mrówki, muchy, karaluchy. Niszczenie jaj lub odstrzeliwanie wron itp. Do podejmowania tego rodzaju niszczących działań zmuszają człowieka wyrządzone przez gryzonie szkody polegające na niszczeniu przez zjedanie dużych ilości ziarna zbóż i mąki. Zanieczyszczanie odchodami. Przenoszenie zakaźnych chorób itp.

Kosztowne jest też czyszczenie skalanych pomiotem ptasim zabytków, miejsc wypoczynku, placów i ulic. W zdecydowanej większości przypadków synantropy zwierzęce przynoszą poważne szkody gospodarcze, choroby, a nawet bezpośrednio mogą zagrażać człowiekowi, budząc w nim przy tym wstręt i przerażenie, co odnosi się najczęściej względem szczurów.

Synantropy roślinne są to rośliny, które również towarzyszą człowiekowi przy czym w zależności od tego gdzie występują dzielimy je na dwie grupy, a to:

- rośliny ruderalne, oraz
- rośliny segetalne.

Rośliny ruderalne to głównie te, które rosną przede wszystkim w sąsiedztwie zabudowań mieszkalnych i gospodarskich, na przychaciach, rumowiskach, gruzowiskach i wysypiskach odpadów komunalnych. Najczęściej spotykanymi synantropami ruderalnymi są: pokrzywa zwyczajna, uczepek trójzębny, szarłat szorstki, łopian pajęczynowaty, glistnik jaskółcze ziele, jasnota biała, stulicha lekarska, lulek czarny, rzepień pospolity, mierznica czarna, bylica pospolita, gwiazdnica średnia i inne.

Synantropy segetalne są to przede wszystkim chwasty agroekosystemów, czyli chwasty roślin uprawnych [Aldrich 1997]. Synantropy segetalne dzielą się na dwie zasadnicze grupy, a mianowicie na synantropy segetalne krótkotrwałe i synantropy segetalne wieloletnie.

Do synantropów segetalnych krótkotrwałych należą rośliny jednoroczne, a do wieloletnich, zwanych bylinami rośliny o zdolności rozmnażania wegetatywnego w ciągu kilku kolejnych lat. Na ogół można powiedzieć, że bardziej uciążliwe do zwalczania są synantropy segetalne wieloletnie, jak np. perz zwyczajny czy mietlica rozłogowa.

Segetalne synantropy roślinne zwane powszechnie chwastami pól uprawnych i użytków zielonych są nie mniej szkodliwe niż synantropy zwierzęce ponieważ: zmniejszają plony uprawianych roślin, obniżają ich przydatność konsumpcyjną oraz techniczną, są przenośnikami chorób i szkodników roślin uprawnych, konkurują z roślinami uprawnymi o światło, wodę, przestrzeń życiową oraz składniki pokarmowe prowadząc w wielu sytuacjach do nieudawania się upraw. Z powyższych więc względów muszą być zwalczane. Walka z chwastami upraw polowych, ogrodniczych, a także szkodliwymi chwastami łąkowo-pastwiskowymi jest uciążliwa i bardzo kosztowna, gdyż prowadzona

musi być systematycznie i różnymi sposobami dostosowanymi do ich liczebności, szkodliwości oraz form bio-morfologicznych.

Walka z synantropami segetalnymi jest bardzo trudna, gdyż wydają one bardzo duże ilości nasion, rozprzestrzeniają się w rozmaite sposoby (np. przez zwierzęta, ludzi, wiatr, wodę, środki transportu) nawet na duże odległości. Ponadto potrafią się dostosowywać do cykli rozwojowych roślin uprawnych przez co są trudne do wyeliminowania.

Walka z chwastami agroekosystemów obejmuje rozmaite sposoby z czego najczęściej stosowane są: walka mechaniczna, chemiczna i biologiczna.

Mechaniczne zwalczanie chwastów polega na ich usuwaniu przez wyrywanie ręczne względnie niszczenie przez koszenie, wałowanie, bronowanie, przyorywanie, kultywowanie, glebogryzowanie lub wypalanie, a na użytkach zielonych także przez spasanie. Niestety nie zawsze mechaniczna walka z synantropami segetalnymi przynosi zadowalające rezultaty. Przyczyny tego bywają różne. Najczęściej są to zalegające w glebie nasiona, które po usunięciu rozwiniętych osobników kiełkują i tworzą nową populację chwastów. Tak samo skoszone czy w inny sposób uszkodzone chwasty wieloletnie po jakimś czasie ponownie odrastają i szkodzą gatunkom roślin uprawnych. Ze względu na niewystarczającą skuteczność mechanicznej walki z chwastami bardziej dziś rozpowszechniona jest **walka chemiczna**. Polega ona na stosowaniu takich chemicznych środków ochrony roślin uprawnych, które nie niszcząc zbyt silnie upraw likwidują pojawiające się w nich chwasty względnie szkodniki. W zależności od tego czy preparaty chemiczne przystosowane są do niszczenia chwastów czy szkodników roślin noszą one nazwę herbicydów lub pestycydów.

Herbicydy dzielimy z kolei na kontaktowe i systemiczne. **Herbicydy kontaktowe** niszczą te rośliny, ewentualnie ich części, które zetknęły się z zastosowanym środkiem chemicznym, którym zostały potraktowane, np. przez rozpylenie względnie opryskanie. Wówczas w miejscu zetknięcia się preparatu z rośliną, występuje zjawisko plazmolizy polegające na odwodnieniu tkanek roślinnych i ścinaniu się białka w następstwie czego następuje obumieranie rośliny. Skuteczność działania herbicydów kontaktowych zależy od tego ile preparatu osadziło się na powierzchni rośliny. Dlatego herbicydy kontaktowe nadają się najlepiej do niszczenia chwastów szerokolistnych, na których preparaty osadzają się przeważ-

nie w dużych ilościach. Ponadto na efektywność działania herbicydów kontaktowych mają też duży wpływ warunki pogodowe, a szczególnie brak opadów atmosferycznych, dobre nasłonecznienie oraz niezbyt wysokie temperatury powietrza.

Herbicydy systemiczne zwane też układowymi należą do tzw. regulatorów wzrostu. Działanie ich polega na wnikanii do roślin i zakłócaniu normalnego przebiegu przemian biochemicznych co w konsekwencji prowadzi do obumarcia roślin. Skuteczność działania herbicydów systemicznych jest dużo większa niż herbicydów kontaktowych. Z tego też wzglę-

du są one najczęściej stosowane w rolnictwie współczesnym, ogrodnictwie, sadownictwie, a nawet w leśnictwie szczególnie przy odchwaszczaniu szkółek drzew leśnych. Podobnie działają również tzw. pestycydy, których używa się do zwalczania szkodników roślin uprawnych oraz drzew owocowych.

Należy przy tym powiedzieć, że wiele herbicydów i pestycydów jest dostosowanych do zwalczania albo wszystkich roślin i szkodników albo tylko do niektórych ich grup czy populacji. Z tego też względu noszą one nazwy totalnych lub selektywnych. Stosowanie tych drugich jest znacznie częściej praktykowane, gdyż uboczne skutki ich działania są o wiele mniejsze niż herbicydów totalnych [Kostuch 1990, 1999].

Walka biologiczna z chwastami i zwierzęcymi szkodnikami roślin polega na wyszukiwaniu ich naturalnych wrogów nie jest jeszcze w wystarczającym stopniu stosowana, gdyż jest trudna. Wymaga dokładnego poznania biologii i właściwości pokarmowych poszczególnych gatunków chwastów lub szkodników roślin oraz na znalezieniu organizmów roślinnych (bakterie, wirusy, grzyby) i zwierzęcych, które będą na nich żerować, przenosić choroby patogenne lub w inny sposób niszczyć. Można powiedzieć, że walka biologiczna z synantropami roślinnymi i zwie-

rzęcymi zagrażającymi roślinom uprawnym, plagom much, gryzoni i niektórych ptaków jest z punktu widzenia ekologii najbardziej wskazana, gdyż najmniej szkodliwa dla środowiska przyrodniczego. Jednakże zbyt pochopnie i bezkrytycznie również nie można jej stosować, żeby nie spowodować niezamierzonych strat w roślinach uprawnych, które zamierzamy chronić przed chwastami i szkodnikami. A jest to przecież bardzo możliwe, gdyż patogenami grzybowymi można niszczyć nie tylko chwasty roślin uprawnych, ale też same rośliny uprawne. Np. mączniak wrzekomy atakuje i niszczy nie tylko osobniki tasznika pospolitego (*Capsella bursa pastoris*) ale też koniczynę łąkową (*Trifolium pratense*), którą zachwaszcza. Podobnie jest z wieloma innymi patogenami i szkodnikami roślin uprawnych. Niemniej jednak walka biologiczna ma olbrzymie znaczenie i powinna być bardziej powszechnie stosowana również ze względów ekonomicznych. W krajach o rolnictwie dobrze rozwiniętym walkę biologiczną stosuje się już w znacznie większym zakresie niż to ma miejsce u nas i z bardzo dobrymi rezultatami.

Synantropizacja ekosystemów trawiastych i leśnych

Wydawać by się mogło, że ekosystemy trawiaste i leśne, których zbiorowiska roślinne są bardziej zbliżone do naturalnych nie powinny ulegać synantropizacji. Okazuje się jednak, że nie są one jej pozbawione.

W ekosystemach trawiastych synantropizację runi powoduje w głównej mierze nieracjonalne, bo zbyt obfite nawożenie azotowe zarówno organiczne (gnojówka, gnojowica), jak też mineralne oraz stosowanie dużych ilości potasu. W takich warunkach użytk zielony opanowuje masowo tzw. flora azoto- i potasolubna, do której należą rośliny baldaszkowe, a szczególnie: trybula leśna (*Anthriscus sylvestris*), barszcz zwyczajny (*Heracleum sphondylium*), ostrożeń polny (*Cirsium arvense*), szczaw tępolistny (*Rumex obtusifolius*), pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*) i wiele innych. Wypierają one wartościowe trawy pastewne i rośliny motylkowate, co prowadzi do pokarmowej degradacji runi. W taki sposób zdegradowane użytki zielone nie są łatwe do renowacji, gdyż wymagają stosowania radykalnych i bardzo kosztownych sposobów zagospodarowania i nie zawsze przynoszą zadowalające rezultaty.

Synantropizacja ekosystemów leśnych też jest ostatnio coraz częściej postrzegana. Jest ona następstwem fragmentacji kompleksów leśnych przecinanych drogami, rowami, liniami kolejowymi, wyciągami, kolejkami liniowymi itp. Wzdłuż tych wszystkich

szlaków fragmentujących kompleksy leśne ulega zmianie klimat interioru leśnego polegający na dochodzeniu do wnętrza lasu większych ilości światła słonecznego i wiatru. W wyniku tego dotychczasowa roślinność runa leśnego zaczyna w zmienionych warunkach ekologicznych obumierać. Powiększają się wolne przestrzenie pozbawione roślinności opanowywane stopniowo przez gatunki roślin synantropijnych. Jest to zjawisko wielce szkodliwe ponieważ zmienia istniejącą strukturę (architekturę) ekosystemu leśnego, ale też spowalnia przyrosty drzew leśnych.

Wynika to głównie stąd, że synantropy roślinne pobierają z gleby duże ilości biogenów ograniczając w ten sposób ich dostępność dla drzew. Do synantropów, które najczęściej wkraczają do ekosystemów leśnych należą: pokrzywa zwyczajna, jasnota biała (*Lamium album*), szczaw tępolistny, łoczyska pospolita (*Lapsana communis*), żółtlica drobnokwiatowa (*Galinsoga parviflora*), serdecznik pospolity (*Leonurus cardiaca*), trędownik bulwiasty (*Scrophularia nodosa*) i inne.

Wnioski

1. Synantropy są to rośliny i zwierzęta towarzyszące człowiekowi ale nie kultywowane przez niego ani gospodarczo nie wykorzystywane.
2. Synantropy roślinne jak też zwierzęce przy masowym występowaniu przynoszą niewątpliwie duże szkody gospodarcze.
3. Do najbardziej szkodliwych synantropów roślinnych należą chwasty roślin uprawnych, a do zwierzęcych gryzoni oraz niektóre ptaki.
4. Synantropia jest zjawiskiem charakterystycznym nie tylko w agroekosystemach ale też w ekosystemach leśnych, których kompleksy są fragmentowane szlakami komunikacyjnymi. Wszędzie przynosi szkody.

Katedra Ekologicznych Podstaw
Inżynierii Środowiska
Akademia Rolnicza w Krakowie

Literatura

- Aldrich R.J. 1997. *Ekologia chwastów w roślinach uprawnych*. Opole, ss. 460.
- Kostuch R. 1990. *Roślinność synantropijna upraw rolniczych w Meksyku*. *Studia i Mat.* nr 14, AR w Krakowie; 83–94.
- Kostuch R. 1999. *Wpływ rolniczego oddziaływania na środowisko przyrodnicze*. *Konf. SITWM Kule k. Wąsosza*; 14–15.

Dr Andrzej Żurek

Rozwój rolnictwa ekologicznego na przykładzie Niemiec

Najważniejsze cechy rolnictwa ekologicznego

Rolnictwo ekologiczne oznacza sposób gospodarowania w warunkach równoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w oparciu o naturalne zasoby biologiczne i mineralne. Podstawowa zasada rolnictwa ekologicznego to odrzucenie środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej. Dzięki temu osiąga się ochronę środowiska rolniczego: gleby, wody, krajobrazu oraz wysoką jakość płodów rolnych, podobną do produktów powstających naturalnie w przyrodzie bez ingerencji człowieka.

Uprawa roli powinna być wykonywana z myślą o stałym podwyższaniu żyzności gleby. Ogólne zasady uprawy gleby to:

- płytkie odwracanie, głębokie spulchnianie,
- ograniczenie liczby przejazdów narzędzi,
- skrócenie czasu pozostawiania gleby bez pokrywy roślinnej.

Okres przestawiania gospodarstwa na kierunek ekologiczny wynosi zasadniczo 2 lata. W okresie przestawiania rolnik powinien założyć przyzmy kompostowe i co najmniej raz nawieźć wszystkie pola nawozami organicznymi z gospodarstwa.

Podstawowe nawozy w rolnictwie ekologicznym to: kompost, obornik, gnojówka, woda gnojowa, uprawy na nawóz zielony. Gnojowicę dopuszcza się tylko w terenie górskim, pod kontrolą instruktora rolniczego. Istnieje możliwość wapnowania dla utrzymania pH gleby.

W systemie upraw ekologicznych rozsądne gospodarowanie obornikiem i odpadami roślinnymi odgrywa istotną rolę. Obornik jest cennym bogactwem naturalnym, który uzupełnia cykl odżywczy i umożliwia powrót do gleby azotu, zawartego w roślinach motylkowych wykorzystywanych jako pasze.

Do nawozów uzupełniających zalicza się: mielone skały (np. bazalt, dolomit, gips), wapno magnezowe, kredę nawozową, boraks, skały fosforytowe (mączki), popiół drzewny, nawozy organiczne (mączka z krwi, kości, rogów, pierza), muł i osady ze zbiorników wod-

nych, torf. Nawozy uzupełniające stosuje się na ogół jako dodatki do kompostu.

Płodozmian winien służyć utrzymaniu optymalnej zawartości próchnicy i żyzności gleby oraz zapobieganie rozwojowi chorób i szkodników roślin oraz chwastów. Płodozmian musi spełniać następujące warunki:

- rotacja powinna być co najmniej czteroletnia,
- powinien uwzględniać rośliny motylkowate w płonie głównym,
- musi obejmować międzyplony,
- powinien uwzględniać tolerancję roślin po sobie.

Zwalczaniu chwastów sprzyja czyszczenie materiału siewnego, przedsięwzięta uprawa roli prowadzi do ograniczania zachwaszczenia. Prowadzi się odchwaszczanie mechaniczne, niszczenie badyli i suchych resztek roślin. Zwalczanie chwastów dokonuje się też przy pomocy roślin przygłuszających je. Odmiany roślin odporne na choroby, wysoko cieniuujące, mogą pokonać chwasty, przerosnąć je. Np. mieszanka koniczyn może przerosnąć oset, zdominować i zagłuszyć go.

Walka z chorobami roślin następuje poprzez odpowiednie odstępy czasowe dla poszczególnych roślin, aby choroby te wyginęły. Np. żyto – brak odstępów, pszenica 2–4 lata, ziemniaki 4–5 lat, groszek polny – 5 lat, koniczyna czerwona – 6 lat.

W bezpośrednim zwalczaniu zachwaszczenia stosuje się metody mechaniczne i metody termiczne.

Niedozwolone jest stosowanie herbicydów, technik radiacyjnych (napromieniowanie roślin). Dozwolone są natomiast naturalne substancje, takie jak preparaty biodynamiczne, wyciągi kompostowe, ekstrakty roślinne. Dopuszcza się niektóre minerały i chemikalia. Można stosować emulsje na bazie tłuszczów roślinnych i zwierzęcych, szarego mydła, ziemi okrzemkowej, jak również pyły skalne, szkło wodne (krzemian sodu), preparaty krzemionkowe, siarkę mineralną i miedź przeciw grzybicom i pleśniam.

Do ograniczenia populacji szkodników dopuszcza się stosowanie preparatów bakteryjnych i grzybowych, preparatów roślinnych (skrzyp, cebula, czosnek, chrzan), w uzasadnionych przypadkach wyciągów z tytoniu. Stosuje się ponadto pułapki na owady, sterylizację samców szkodliwych owadów.

W gospodarstwie ekologicznym prowadzi się jednocześnie produkcję roślinną i zwierzęcą. Chów zwierząt usprawnia zamknięcie obiegu materii organicznej w gospodarstwie. Obsada zwierząt powinna orientacyjnie wynosić 0,5–1,5 SD na 1 ha przeliczeniowy. Klasy bonitacyjne gleby wyraża się w hektarach przeliczeniowych. Przedstawia się to jak poniżej:

Klasy bonitacyjne:	I	II	IIIA	IIIB	IVA	IVB	V	VI
Hektary przeliczeniowe:	1,8	1,6	1,4	1,2	1,0	0,8	0,6	0,4

Ekologiczny chów zwierząt jest przyjazny środowisku naturalnemu, minimalizuje stopień jego zanieczyszczenia, nie doprowadza do przepasienia użytków zielonych i erozji gleby. Nawożenie obornikiem nie może przekraczać 170 kg N/ha/rok. Opracowano przeliczniki ilości poszczególnych zwierząt na 1 ha odpowiadające powyższemu poziomowi nawożenia obornikiem. Ilości zwierząt odpowiadające produkcji 170 kg N/ha rocznie przedstawiają się jak następuje:

Kategoria zwierząt	Ilość sztuk
Konie	2
Cielęta do 1 roku	5
Buhajki i jałówki 1-2 lat	3,3
Buhajki ponad 2 lata	2
Jałówki hodowlane i do opasu	2,5
Krowy mleczne	2
Owce matki	13,3
Kozy	13,3
Warchlaki	7
Maciory	6,5
Tuczniki	14
Kurczęta brojlery	580
Kury nioski	230

Zaleca się stosowanie ras i odmian zwierząt cechujących się dobrym zdrowiem, długowiecznością i dobrym wykorzystaniem pasz gospodarskich, niekoniecznie rekordowych pod względem wydajności. Nie dopuszcza się do chowu zwierząt wyhodowanych przy pomocy inżynierii genetycznej. Preferuje się zwierzęta pochodzące z innych gospodarstw ekologicznych.

Nie można zwierząt cały czas trzymać w pomieszczeniach zamkniętych. Ważne jest zapewnienie zwierzętom legowiska z naturalną ściółką. W budynkach inwentarskich nie można stosować toksycznych materiałów oraz toksycznych farb i lakierów. Dopuszcza się trwałe znakowanie zwierząt (kolczyki, tatuaż) w stadach zarodowych, ale nie w chowie towarowym i amatorskim. Dozwolona jest kastracja młodych zwierząt, obcinanie ogonków jagniętom i zakładanie kółek nosowych buhajom.

Żywnienie zwierząt ma na celu utrzymanie dobrej kondycji i zapewnienie optymalnej produkcji zwierząt. Pasje powinny być produkowane w gospodarstwie lub sprowadzane z innych gospodarstw ekologicznych. Nie więcej niż 10% pasz może pochodzić z gospodarstw konwencjonalnych.

Dopuszcza się wyłącznie naturalne dodatki mineralne i witaminowe do pasz (mączka kostna, tran, drożdże, sól pastewna). Wyklucza się stymulatory wzrostu, barwniki syntetyczne, konserwanty, odchody zwierzęce, mocznik, leki (np. antybiotyki). W wychowie młodzieży stosuje się mleko pełne z produkcji ekologicznej. Dopuszcza się wyjątkowo preparaty mlekozastępcze w odchowie cieląt, ale nie mogą one jednak zawierać niedozwolonych dodatków.

• Profilaktyka i leczenie zwierząt

Ogólną zasadą w ekologicznym chowie zwierząt jest: lepiej zapobiegać niż leczyć. Podstawą jest utrzymywanie higieny dla zapobiegania infekcjom. Można stosować niekonwencjonalne metody, jak fitoterapię czy homeopatię. Na leczenie konwencjonalne zezwala się tylko w wyjątkowych przypadkach, takich jak: ratowanie życia zwierząt, zapobieganie cierpieniom, epidemie chorób i pasożytów. Dopuszcza się odrobaczanie zwierząt wprowadzanych z zewnątrz do gospodarstwa. Szczepienia zwierząt dopuszcza się, gdy są wymagane urzędowo i w przypadku wystąpienia epidemii chorób, których inaczej nie można opanować. W przypadku podawania leków syntetycznych, karencja dla produktów zwierzęcych wynosi minimum 2 tygodnie po ustaniu podawania leków.

• Ekologiczna produkcja mleka, wołowiny i baraniny

Zwierzęta powinny mieć możliwość ruchu w budynkach, na okólnikach i na pastwiskach. W sezonie pastwiskowym muszą mieć dostęp do pastwisk. Ostatnia faza tuczu bydła i owiec może odbywać się pod dachem, nie dłużej jednak niż 3 miesiące. Budynki muszą mieć gładkie, ale nie śliskie posadzki, a kraty czy listwy nie mogą obejmować więcej niż połowę powierzchni budynku. Część wypoczynkowa musi być wyłożona ściółką, być czysta i sucha. Cielęta winny być trzymane grupowo w wieku powyżej 1 tygodnia.

Dąży się do wyeliminowania trzymania zwierząt na uwięzi, gdyż ogranicza to poruszanie się i kontakty społeczne z innymi zwierzętami. W krajach UE przewidziano 10-letni okres przejściowy do pozbycia się obór wiązanych, bo jest ich jeszcze bardzo dużo, zwłaszcza w mniejszych gospodarstwach. W zamian, zwierzęta muszą dużo przebywać na pastwisku.

Mleko krów może uzyskać atest po co najmniej 1-miesięcznym pobycie zwierząt w gospodarstwie ekologicznym, a mięso po co najmniej 1 roku.

W żywieniu bydła i małych przeżuwaczy chodzi głównie o jakość, a nie o ilość produktu. Do 30% dawki może być przetworzoną paszą (lub 60% w przypadku własnych pasz). 60% dawki muszą stanowić pasze objętościowe, świeże, suszone lub kiszone.

Młode zwierzęta winny być żywione mlekiem naturalnym (cielęta przez 3 miesiące, jagnięta i koźlęta 45 dni). Zabrania się podawania antybiotyków, innych leków, stymulatorów wzrostu oraz skarmiania pasz sporządzonych ze składników zmodyfikowanych genetycznie.

• Ekologiczna produkcja wieprzowiny

Świnie muszą mieć dostęp do pastwisk i wybiegów na otwartym powietrzu, jeśli tylko pozwala na to ich stan fizjologiczny, warunki pogodowe i stan gruntu (podłoża). Wybieg umożliwia świnom oddawanie odchodów i rycie w ziemi w poszukiwaniu potrzebnych im substancji. Dla świń przewiduje się ponadto możliwość kąpieli. Maciory prośne powinny być trzymane w grupach, z wyjątkiem okresu przed samym rozwiązaniem oraz w czasie karmienia prosiąt. Obowiązuje zakaz trzymania prosiąt w klatkach.

Ostatni okres tuczu świń może odbywać się w pomieszczeniach, ale nie dłużej niż 3 miesiące. Budyn-

ki muszą mieć gładkie, ale nie śliskie podłogi, kraty i szczeliny nie mogą zajmować więcej niż połowę powierzchni podłogi. Część wypoczynkowa musi być wyłożona ściółką, czysta i sucha. Budynki, kojce i narzędzia winny być czyste i zdezynfekowane.

W ekologicznym żywieniu świń zalecane są ziemiaki, zielonki, mleko, strączkowe, drożdże piwne

• Ekologiczny chów drobiu

Przy ustalaniu obsady drobiu trzeba brać pod uwagę miejsce na rozwinięcie skrzydeł. W ekologicznym chowie drobiu obowiązuje zakaz stosowania klatek. Drob winien mieć możliwość ruchu na wolnym po-

wietrzu. Ptactwo wodne powinno mieć dostęp do otwartych zbiorników wodnych. 1/3 powierzchni budynków dla drobiu musi mieć podściółkę: słomę, wióry, piasek lub torf. Maksymalna ilość ptaków na 1 budynek wynosi: 4800 kurcząt, 3000 kur niosek, 2500 gęsi lub indyków. Zaleca się następujące systemy chowu:

- pomieszczenia z głęboką ściółką z zewnętrznym wybiegiem,
- system otwartej przestrzeni – stado wraca na noc do ruchomych baraków,
- ruchome baraki polowe, w których trzymane jest stado.

W ekologicznym tuczu drobiu powinno być co najmniej 65% zbóż w dawce pokarmowej, przy czym do karmy należy dodawać pasze objętościowe świeże, suszone lub kiszone. Udział ziarna owsa, żyta i kukurydzy nie powinien być większy niż 35% dawki pokarmowej, a ziarna strączkowych nie więcej niż 30%. Dla młodych ptaków należy ograniczyć ilość skarmianej sruoty żytniej.

Rolnictwo ekologiczne w Niemczech

W Niemczech rolnictwo ekologiczne stale zyskuje na znaczeniu. Ogół ludności coraz bardziej jest świadomy znaczenia w żywieniu człowieka produktów otrzymywanych w sposób naturalny. W Niemczech funkcjonuje i stale poszerza się sieć sklepów oferujących atestowaną ekologiczną żywność wytwarzaną w gospodarstwach zlokalizowanych w Niemczech i innych krajach Unii Europejskiej. Sklepy te funkcjonują w wielu miejscowościach i w obrębie samych gospodarstw ekologicznych. Sprzedaje się tam szeroki asortyment żywności ekologicznej: mięso i wędliny, owoce i przetwory owocowe, mleko, sery, jogurty, jaja, chleb z własnego wypieku. Pomimo, że ceny tych produktów są znacznie wyższe niż produktów wytwarzanych w sposób konwencjonalny, cieszą się one dużym powodzeniem u konsumentów.

Cenną inicjatywą realizowaną w gospodarstwach ekologicznych w Niemczech jest szeroko rozumiana resocjalizacja ludzi niepełnosprawnych i tych, którzy zerwali z nałogami, głównie narkomanią i alkoholizmem. Ludzie ci uczestniczą w działalności produkcyjnej, wykonując prostsze i mniej skomplikowane czynności, przy czym pozostają cały czas pod opieką personelu nadzorującego. Jest to działalność popierana przez państwo, które częściowo finansuje te gospodarstwa ekologiczne i zakłady przetwórcze, które prowadzą resocjalizację.

Poniżej przedstawia się kilka przykładów gospodarstw ekologicznych i zakładów przetwórczych zlokalizowanych w kraju związkowym Hesja.

- **Gospodarstwo ekologiczne Bioland Betrieb „Hornischer” w Ettingshausen koło Gruenberg,**

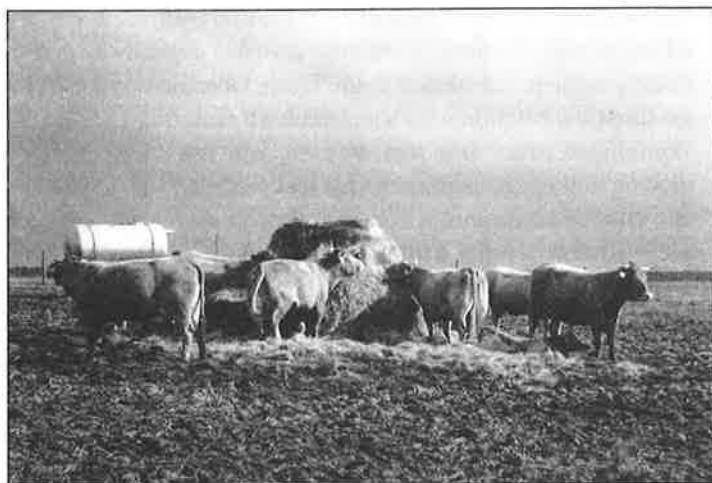
Gospodarstwo jest nastawione na chów bydła mięsnego rasy Limousine. Obejmuje 100 ha użytków rolnych, w tym 70 pól uprawnych i 30 ha użytków zielonych. Z tych 100 ha tylko 30 ha jest własne, a reszta jest dzierżawiona. W gospodarstwie trzyma się 75 szt. bydła rasy Limousine, w tym 27 dorosłych krów, reszta to młódzież i cielęta. Obsada zwierząt wynosi 1,1 sztuki dużej na 1 ha użytków rolnych. Właściciel przestawił gospodarstwo na kierunek ekologiczny w 1992 r. Dwa lata trwała kwarantanna gleby od nawożenia mineralnego i środków ochrony roślin.

Właściciel przeszedł z dawniej stosowanej trójpolówki: pszenica – jęczmień – groch na zmianowanie 6-letnie: pszenica – jęczmień – orkisz (niem. Dinkel) – groch – trawy z motylkowymi – owies.

Wzmiankowaną obsadę 1,1 sztuki dużej na 100 ha użytków rolnych ma to gospodarstwo ekolo-

giczne jest w stanie osiągnąć, głównie z powodu niskich plonów upraw paszowych. Za 1 ha upraw ekologicznych w Niemczech dopłata w 2001 r. wynosiła 350 DM rocznie. Bydło rasy Limousine wybrano, bo krowy tej rasy łatwo się wycielają. Żywnienie bydła opiera się na pastwisku, kiszonce z traw i niewielkim dodatku własnych śrut zbożowych. Cielęta pozostają przy matkach do 9–10 miesięcy życia i wypijają praktycznie całe mleko. Cielęta byczki są kastrowane w wieku 10 dni i przebywają razem z cielętami jałówkami.

Obora została zaadaptowana z budynku służącego dawniej do opasu bydła. Jest to budynek ze środkowym korytarzem paszowym i położonymi po obu

stronach kojcami z podłogą szczelinową. Dla dotrzymania wymagań dla gospodarstwa organicznego do budynku dobudowano zadaszoną część otwartą wysięloną słomą, służącą zwierzętom jako część wypożyczkowa.

- **Gospodarstwo doświadczalne Gladbacherhof k. Limburga**

Gospodarstwo istnieje jako ekologiczne od 1983 r. Posiada 160 ha, z czego 100 ha ziemi ornej i 60 ha użytków zielonych. W tym i w innych gospodarstwach ekologicznych na wiosnę pojawiają się problemy z niedoborem azotu w paszach dla zwierząt. W gospodarstwie trzyma się 60 krów mlecznych z przychówkiem. Wydajność krów sięga 7100 kg mleka na sztukę rocznie. Podstawą żywienia jest kiszzonka z kukurydzy i z traw oraz siano z lucerny. Stosuje się kiszonkę, gdyż mleko nie jest przeznaczone do produkcji serów. Uprawia się następujące zboża: pszenicę ozimą i jarą, żyto, orkisz, kukurydzę, owies, triticale, ziemniaki. Gospodarstwo sprzedaje pszenicę, ziemniaki, mleko, mięso. Zbudowano dużą przechowalnię ziemniaków (w paletach). Oprócz tego jest prowadzona działalność naukowo-doświadczalna i szkolenio-

wa, w tym doświadczenia żywieniowe i doświadczenia polowe nad różnymi typami płodozmianów.

• **Gospodarstwo Hofgut Fleckenbuehl k. Marburga**

Jest to gospodarstwo przeznaczone dla ludzi, chcących zerwać z nałogiem, głównie narkomanią i alkoholizmem. Obecny kierownik gospodarstwa wcześniej również był narkomanem, ale od wielu lat zerwał z nałogiem.. Ludzie, którzy tam przybywają, muszą wyrzec się swych nałogów, a przyłapani na nich natychmiast odchodzą. Otrzymują przy tym spory kredyt zaufania, mogą wyjeżdżać na urlopy, odwiedzać rodziny. Gospodarstwo przeszło na kierunek ekologiczny od 1984 r., a w 1989 r. dostało certyfikat od organizacji Demeter. Gospodarstwo jest częściowo finansowane przez władze landu Hesji. Obecnie w gospodarstwie zatrudnionych jest około 40 osób. Wydajność pracy nie jest wysoka, ale też główną funkcją gospodarstwa nie jest produkcja, chociaż funkcjonuje dobrze i rozwija się, ale reedukacja ludzi uzależnionych, głównie poprzez pracę. Gospodarstwo jest wielogałęzowe, oprócz gospodarki polowej prowadzi chów bydła mlecznego, świń, kóz. Na miejscu funkcjonuje serowarnia, sklep sprzedający produkty żywnościowe oraz wyroby ceramiczne z własnego gospodarstwa. Gospodarstwo posiada warsztaty mechaniczne, gdzie utalentowany ślusarz sporządza rzeźby z metalu, eksponowane na wystawach artystycznych. Na miejscu istnieje obszerna biblioteka.

Gospodarstwo jest położone 220–240 m npm, średnia temperatura roczna wynosi około 8°C. Średnio w roku występuje 728 mm opadów. Odległość pól od ośrodka gospodarczego nie przekracza 10 km. Przeważają gleby gliniasto-piaszczyste.

Obszar gospodarstwa wynosi 220 ha, z czego 90 ha to dzierzawa. Uprawia się 105 ha zbóż (pszenica ozima, żyto ozime, orkisz, jęczmień ozimy, triticale, owies). Plony zbóż nie przekraczają 30–40 q/ha, bo jest to gospodarstwo ekologiczne. Oprócz tego uprawia się bobik, len, buraki pastewne (4 ha – 650 q/ha), ziemniaki (5 ha – 180 q/ha), zielonki na paszę (13 ha), użytki zielone (57 ha).

Jeśli chodzi o usprzętowanie, gospodarstwo posiada m.in. 3 ciągniki z towarzyszącymi narzędziami do uprawy, siewu i sprzętu, prasę do słomy, rozlewacz do gnojówki.

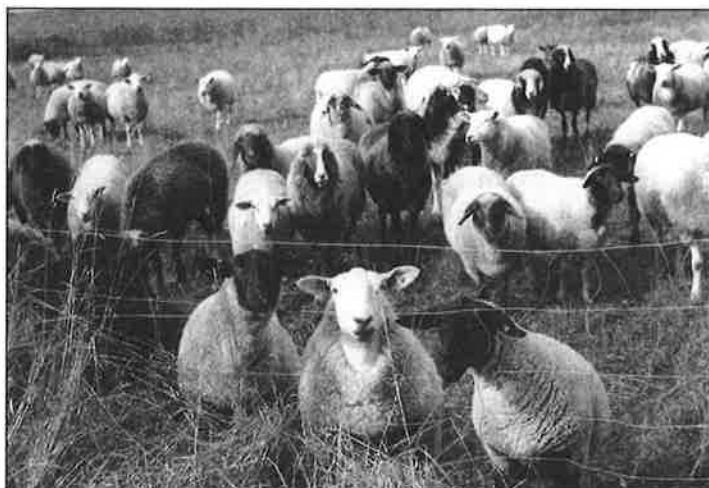
W gospodarstwie trzyma się 45 krów rasy czerwono-białej (niem. Rotbunte) oraz 35 sztuk jałowizny. Wydajność mleka dochodzi do 7600 kg mleka/krowę rocznie. Prócz tego chowa się 35 kóz z przychówkiem, 100 tuczników, 3 konie. Zgodnie z wymaganiami rol-

nictwa ekologicznego zwierzęta utrzymuje się na ściółce ze słomy.

• **Rzeźnia ekologiczna Herzberghaus w Alsfeld**

Należy do kościoła ewangelickiego. W 18 podobnych placówkach w całej Hesji i w 3 fermach ekologicznych znajduje zatrudnienie 500 ludzi ułomnych. Zarabiają oni mniej niż normalnie, ale mają wyżywienie i mieszkanie za darmo i w 2001 r. otrzymywali 400 DM na osobę miesięcznie. W ekologicznych fermach drobiarskich obsada wynosi 5 kurcząt na 1 m² powierzchni budynku. W 2001 r. 1 jajko z produkcji ekologicznej kosztowało 38 fenigów, a 1 jajko z produkcji masowej 20 fenigów.

Na początku lat 90. w całym landzie Hesja było tylko 8 osób opiekujących się osobami upośledzonymi

zatrudnionymi w rolnictwie ekologicznym, a obecnie ta liczba wzrosła do 35. Opiekują się oni około 400 osobami upośledzonymi. Wiele z nich ma uszkodzenia mózgu w następstwie alkoholizmu i narkomanii, co przejawia się m.in. zaburzeniami pamięci. Są wdrażani do pracy w różnych zawodach, nie tylko w rolnictwie, ale zawsze pod nadzorem. Pracują też w zakładach przetwórstwa mięsnego. Produkuje się tam szynki, kiełbasy wieprzowe i wołowe. Surowiec pochodzi z gospodarstw ekologicznych i ma certyfikaty jakości.

W pobliżu Alsfeld funkcjonuje gospodarstwo ekologiczne specjalizujące się w chowie świń. Zbudowano tam obszerne cementowane wybiegi z basenikiem do kąpeli, gdyż świny chętnie się kąpią. Prosięta z maciorami przebywają w kojcach z przesuwaną przegrodą. Na podwórzu założono wzorową przyręcz obornika.

Akademia Rolnicza w Krakowie
Zakład Rolnictwa Światowego

Mgr inż. Edward Piorunek

Chemizm wody pochodzącej ze studni w rejonie Borku Fałęckiego w Krakowie

1. Lokalizacja studni

Studnia wiercona, której woda była badana znajduje się na obszarze Wysoczyzny Krakowskiej stanowiącej wyższy poziom Kotliny Sandomierskiej. Jest to obszar występowania pagórków i garbów zbudowanych z iłów miocenijskich. Studnia zlokalizowana jest na łagodnym stoku opadającym w kierunku południowo-zachodnim. Spadki powierzchni terenu są tu niewielkie. Wnoszą one średnio 5%. Rzędne wysokości powierzchni w sąsiedztwie studni mieszczą się w granicach 240,8–248,0 m n.p.m.

Sieć hydrograficzną tego terenu stanowi rzeka Wilga wraz z dopływami. Wilga przepływa w odległości około 600 m na południowy zachód od terenu badań. Jest prawobrzeżnym dopływem Wisły, której to koryto oddalone jest o około 2600 m na północ od omawianego terenu.

2. Charakterystyka budowy geologicznej

Opisywany teren położony jest w zachodniej części jednostki geologicznej noszącej nazwę zapadliska przedkarpackiego. Pod względem stratygraficznym na obszarze tym występują utwory wieku jurajskiego, kredowego, oraz przykrywające je osady miocenijskie i czwartorzędowe.

Utwory jurajskie wykształcone są w postaci silnie spękanych wapieni skalistych. Tworzą one wypiętrzenia o charakterze zrębów w rejonie Bonarki (widoczne odsłonięcia na powierzchni) i Kurdwanowa. W innych rejonach strop utworów jurajskich zalega znacznie głębiej. Ze względu na brak głębszych otworów dokumentujących podłoże geologiczne, głębokość występowania utworów jurajskich nie jest dokładnie znana. Utwory kredowe stanowią lokalnie cienkie płyty margli o miąższości 2,3 m. Przykrywają one utwory jurajskie. Utwory miocenijskie powstały w wyniku transgresji morskiej. W tych warunkach powstała gruba seria utworów ilastych które wypełniają wszelkie zagłębienia w starszym podłożu [Hydrogeowiert 1995].

W omawianym rejonie strop występujących utworów miocenijskich zalega na głębokości 1,0 m poniżej powierzchni terenu. Wykształcony jest

w postaci iłolupków przechodzących w łupki, przewarstwionych cienkimi wkładkami piaskowców drobnoziarnistych bardzo słabo związanych. Takie wykształcenie miocenu stwierdzono do głębokości 12,2 m oraz od 15,2 m do 32,0 m. Na głębokości 12,2 m znajduje się ił zwarty dochodzący do głębokości 15,2 m. Od 30,0 m do 32,0 m czyli końcowej głębokości wiercenia wystąpiły iłolupki. Budowa głębszych stref miocenu i jego ogólna miąższość nie jest jeszcze znana. Czwartorzęd stanowi w omawianym rejonie cienką pokrywę. Spoczywa ona na podłożu miocenijskim. Tworzą go drobnoziarniste piaski fluwioglacjalne (plejstocen) o miąższości 0,6 m. Wierzchnią warstwę o miąższości około 0,4 m stanowi gleba. W podłożu dokumentowanego terenu wyróżnić można trzy poziomy wodonośne: jurajski, trzeciorzędowy i czwartorzędowy. Poziom jurajski tworzą silnie spękane wapienie skaliste zalegające pod iłami miocenijskimi. Wody tego poziomu mają charakter ciśnieniowy. W rejonie płytkiego występowania utworów jurajskich są ujmowane otworami studziennymi. Informacje na temat głębokości występowania poziomu jurajskiego nie są dotychczas wystarczająco dokładne. Poziom trzeciorzędowy związany jest z serią osadów miocenijskich. Występowanie wody związane jest z obecnością przewarstwień piaskowców drobnoziarnistych słabo związanych, których

Tabela 1. Wyniki analizy fizyko-chemicznej badanej wody i ich odniesienie do normatywnych wymagań jakości wody do picia

Wskaźnik jakości wody	Wartość pomierzona	Wartość normatywna [13]	Jednostka
PH	7,4	6,5 (8,5)	–
twardość	245–285	500	Mg CaCO ₃ /dm ³
zw. żelaza	–	0,3	–
zw. manganu	–	0,1	–
zw. azotu	0,23	–	mg/dm ³ N
azotyny	–	1,0	–
azotany	0,2	10,0	mg/dm ³ N
chlorki	18	250	mg/dm ³ Cl
barwa	5	15	mg/dm ³ Pt
mętność	1	3	mg/dm ³
siarczany	157,8	200	Mg/dm ³ SO ₄
utleniałość	2,2–2,8	5000	Mg/dm ³ O ₂

miaższosc nie przekracza kilkunastu centymetrów (0,1 (0,15 m). Takie wykształcenie miocenu stwierdzono do głębokości 12,2 m. Poniżej warstwa wodonośna zalega na głębokości (od 15,2 m do 30,0 m) [Hydrogeowiert 1995].

W interwale 15,2 do 30,0 m występujący poziom wodonośny ma wody słodkie o składzie chemicznym mieszczącym się w granicach norm wód pitnych. Istnieje przeto możliwość ich wykorzystania do celów socjalnych po uzyskaniu zgody Sanepidu.

3. Jakość ujmowanej wody

Celem określenia jakości ujmowanej wody pobrano jej próby do analizy fizykochemicznej i bakteriologicznej. Analizy powyższe wykonane zostały przez Terenową Stację Sanitarno-Epidemiologiczną. Wyniki analizy zostały przedstawione w tabeli nr 1.

Własności fizyczne analizowanej wody charakteryzują się mętnością i barwą mieszczącą się w granicach norm przewidzianych dla wód pitnych. Woda, jest bez zapachu i ma średnią twardość w granicach 245,0 (285,0 mg CaCO₃/dm³. Jej odczyn jest słabo zasadowy i wynosi pH =7,4. Z innych składników, na uwagę zasługują związki żelaza i manganu znajdujące się w próbce wody pochodzącej z początkowego okresu pompowania w ilościach śladowych. Pod koniec pompowania związków tych w badanej wodzie nie stwierdzono. Związki azotu w badanej wodzie występują również w niewielkich lub śladowych ilościach. W końcowej fazie pompowania zawartość ich wynosiła 0,23 [mg N/l]. Azotynów nie wykryto w ogóle, a azotany występowały w ilości 0,2 [mg N/l]. Zawartość chlorków jest niska. Wynosi ona 18,0 [mg/l] Cl. Siarczany w badanej wodzie występują w ilości wynoszącej 157,80 [mg/l] SO₄ (pod koniec próbnego pompowania). Utlenialność wody jest niska (2,8–2,2 [mg/l] O₂), co dowodzi braku trwałych zanieczyszczeń organicznych. Nie ma też stałych powiązań wspomnianych wód z wodami powierzchniowymi. Wykonane badania bakteriologiczne obu pobranych prób wody nie wykazały żadnych zanieczyszczeń. Wyniki bakteriologicznych badań wody przedstawiono w tabeli nr 2.

W opinii Terenowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej woda pochodząca z omawianej studni spełnia więc wymagania sanitarne. Jej skład fizykochemiczny i bakteriologiczny nie budzi zastrzeżeń. Nadaje się do konsumpcji po uprzednim zatwierdzeniu przez lokalny oddział Sanepidu.

Badana woda swymi parametrami w pełni odpowiada także wymaganiom jakościowym dla celów technologicznych.

Tabela 2. Wskaźniki mikrobiologiczne badanej wody i ich odniesienie do normatywnych parametrów jakości wody podawanej do sieci oraz wody w sieci

Wskaźnik mikrobiologicznej jakości wody	Wartość pomierzona badanej wody	Wartość dla wody podawanej do sieci [13]	Wartość dla wody w sieci [13]	Jednostka
liczba bakterii e. coli (ew. grupa coli termoodpornych)	0	0	0	szt./100 ml H ₂ O
liczba bakterii grupy coli (nie więcej niż)	0	0	1	szt./100 ml H ₂ O
liczba bakterii w temp. 37°C po 24 h (nie więcej niż)	2	10	20	szt./1 ml H ₂ O
liczba paciorkowców kałowych	0	-	-	szt./100 ml H ₂ O

4. Możliwości wykorzystania wody

Wody pochodzącej z omawianej studni nie wykorzystuje się w ogóle, chociaż miała to zrobić Spółdzielnia „Trud”, która wykonała odwierty i w związku z tym poniosła pewne koszty. Ze powodu jednak braku środków finansowych całkowite ukończenie studni wraz z pompownią i hydroforem nie zostało zrealizowane. Nasuwa się pytanie, czy należałoby korzystać ze studni dla celów przemysłowych czy socjalnych? Zależne będzie od tego czy wydajność studni spełni pod tym względem oczekiwania Spółdzielni. Zapotrzebowanie wody wynosi ok. 3,2 [m³/h].

W ostatecznym rozrachunku mogłaby ona być wykorzystana do celów awaryjnych i przeciwpożarowych, gdyż w sytuacjach zagrożeń pożarowych i innych wody nigdy nie jest za dużo.

5. Wnioski

Doprowadzenie ww. studni do eksploatacji powinno być priorytetem w najbliższym czasie, gdyż jest to w interesie społecznym. Ta studnia przy tych walorach fizyko-chemicznych powinna być użytkowana nie tylko do celów przemysłowych, przeciwpożarowych czy też awaryjnych, lecz również do celów konsumpcyjnych. W związku ze zbyt dużym chlorowaniem wody wodociągowej powinno się właśnie wykorzystywać studnie głębinowe nie tylko w tym konkretnym przypadku, lecz w ogóle na szeroką skalę.

Akademia Rolnicza w Krakowie
Katedra Ekologicznych Podstaw
Inżynierii Środowiska

Literatura

- Gabryszewski T., Wieczysty A. 1985. *Ujęcie wód podziemnych*. Arkady.
- Aneks do dokumentacji Hydrogeologicznej z wykonania awaryjnego otworu studziennego. 1995. *Hydrogeowiert, Kraków*.
- Warunki jakościowe wody. 1995. *Sanepid, Kobierzyn*.

Prof. dr hab. Elżbieta Pisulewska, mgr inż. Halina Puchalska

Wykorzystanie i uprawa tymianku właściwego (*Thymus vulgaris* L)

Tymianek właściwy (*Thymus vulgaris* L) należy do rodziny jasnotowatych – *Lamiaceae*, dawniej wargowych – *Labiatae*. Słowo *thymus* wywodzi się od greckiego słowa *thymon*, co znaczy „odważny”. Wiele starożytnych zwyczajów jest związanych z tym znaczeniem. Rzymscy żołnierze dla dodania sobie męstwa kapali się w wodzie z tymiankiem. W średniowiecznej Europie damy wręczały swoim rycerzom gałązkę tymianku. Szkoccy górale pili herbatę z dzikiego tymianku dla dodania sobie odwagi.

Tymianek jest typowym gatunkiem śródziemnomorskim. Występuje na obszarze od Półwyspu Iberyjskiego po Alpy Nadmorskie, zachodnie i południowe Włochy oraz Grecję. Spotykany jest także w północnej Afryce. Był uprawiany już w starożytności, a w średniowieczu uprawiali go mnisi w ogrodach przyklasztornych. Do Polski przywieźli tymianek zakonnicy włoscy za czasów królowej Bony. Obecnie uprawiany jest w całej Europie, w Ameryce Północnej (głównie w Kalifornii), a także w Norwegii i Islandii.

Tymianek ma duże zastosowanie kulinarne. Już w przepisie na zupę, pochodzącym z XVII wieku, zaleca się stosowanie tymianku. Liście i młode pędy tego gatunku używa się przede wszystkim do przyprawiania mięs, sosów, paprykarzy, do rosółu i innych zup. Przyprawia się nim również dziczyznę, królika, wędzone mięso, sery i sałatki. Tymianek nadaje się też do wszelkich dań z duszonych i pieczonych pomidorów. Stosuje się go w kuchni francuskiej, hiszpańskiej, włoskiej i greckiej, a także w krajach bałkańskich, Afryce i Europie Środkowej. Tymianek wchodzi w skład popularnej mieszanki ziołowej „bouquet garni”, a obok lebiodki (oregano), jest główną przyprawą klasycznej włoskiej pizzy.

Zapach i smak tymianku nadaje się doskonale do przyprawiania potraw z nasion roślin strączkowych. W mieszankach można go łączyć z pietruszką, czosnkiem, cebulą i liściem laurowym. Nie należy go mieszać z majerankiem. Dodatek tymianku usuwa przykry zapach morskich ryb (podczas smażenia lub pieczenia można włożyć do naczynia gałązkę świeżego lub suszonego zioła). Wpływa korzystnie na konserwację tłuszczów i mięsa dzięki swym właściwościom przeciwutleniającym.

Tymianek znajduje zastosowanie w lekach do użytku wewnętrznego i zewnętrznego. Zawiera substancje działające pobudzająco na organizm, zarówno fizycznie, jak i psychicznie. Wpływa korzystnie na krążenie krwi w naczyniach włosowatych, wzmacnia sprawność układu nerwowego, pobudza sprawność umysłową i łaknienie, podwyższa ciśnienie krwi, działa moczopędnie, napotnie, wiatropędnie, pobudza leukocytozę (zwiększa liczbę białych ciałek krwi w przypadku chorób zakaźnych).

Tymianek stosowany jest leczniczo głównie w schorzeniach dróg oddechowych. Preparaty z tymianku działają wykrztuśnie np.: pastylki do ssania „Tymianek i podbiał”, syropy: *Tussipect*, *Thymi compositus*. Na poprawienie trawienia oraz przyswajanie pokarmów wpływają związki gorzkie zawarte w tymianku, wzmagające wydzielanie soku żołądkowego, a flawonoidy znoszą stany skurczowe w obrębie przewodu pokarmowego.

Do użytku zewnętrznego tymianek używany jest jako antyseptyk, środek bakteriobójczy, przeciwnie, przyspiesza zabliznianie trudno gojących się ran, niszczy drożdżaki. Odwar z tymianku zaleca się do kąpieli wzmacniających i odkażających skórę, a także do okładów i przymoczek oraz przemywań w łojotokowym zapaleniu skóry i wypryskach bakteryjnych. Olejek tymiankowy stosuje się w aromaterapii do: masażu (bezsennaść, depresja, lęki, katar, grypa, kaszel, bronchit, astma, przeziębienia), kąpieli (reumatyzm, artretyzm, podrażnienia skóry, wypadanie włosów), inhalacji (bezsennaść, astma, przeziębienie, zaburzenia w krążeniu, niskie ciśnienie krwi). W kosmetyce wywar z tymianku można używać do parówek oczyszczających skórę twarzy i do maści na wypryski. Zaparzony razem z rozmarynem służy do płukania włosów – ma działanie przeciwłupieżowe. Olejku tymiankowego używa się jako dodatku do past do zębów i płynów do płukania ust.

Tymianek jest rośliną wieloletnią. Łodygi ma drobne, prosto wzniesione, sięgające około 30 cm wysokości, dołem drewniejące. Liście osadzone parami są drobne, skórzaste, szarozielone. Kwiaty drobne, zebrane w szczytowej części pędów, barwy od różowej do fioletowej. Kwitnie od końca maja do lipca. Tymianek

jest gatunkiem miododajnym i w okresie kwitnienia jest bardzo licznie odwiedzany przez pszczoły. Owocem jest rozłupnia rozpadająca się na cztery niełupki. Surowcem jest ziele tymianku zbierane na początku fazy kwitnienia. Zawiera olejek tymiankowy (0,7–5,4%), garbniki (10%), kwasy polifenolowe, gorycze, flawonoidy, saponiny, składniki mineralne i inne.

W uprawie tymianek wymaga stanowiska ciepłego, słonecznego i osłoniętego, dobrze znosi suszę, w stosunku do gleb nie ma wysokich wymagań, jednak lepsze plony daje na glebach ciepłych, przepuszczalnych, żyznych, zasobnych w wapń. Zwykle uprawia się go po roślinach okopowych, warzywach, rzepaku lub mieszankach roślin strączkowych przeznaczonych na zielonkę. Wymaga bardzo starannej uprawy roli. Przy zakładaniu plantacji wiosną konieczna jest głęboka orka przedzimowa, a wiosną włókovanie i bronowanie. Przed samym siewem wskazane jest zastosowanie wału. Jeśli plantację zakłada się latem, to po zbiorze przedplonu stosuje się orkę średnią, bronowanie i w razie potrzeby, wałowanie lekkim wałem.

Przed założeniem plantacji należy stosować nawozy fosforowe i potasowe w ilości: 40–50 kg/ha P_2O_5 i 100–120 kg/ha K_2O . Nawozy azotowe w dawce 40–60 kg/ha N wysiewa się przed wschodami lub sadzeniem rozsady (1/2 dawki) i pogłównie (pozostała część dawki). W kolejnych latach uprawy zaleca się stosowanie podobnych ilości nawozów mineralnych, przy czym nawożenie fosforowe i potasowe oraz pierwszą dawkę nawozów azotowych wnosi się po ruszeniu vegetacji, drugą zaś po pierwszym zbiorze ziela. Tymianek bardzo dobrze reaguje na jesienne stosowanie kompostu, który jednocześnie chroni przed wymarzaniem.

Istnieją dwa sposoby zakładania plantacji tymianku: przez wysiew nasion wprost do gruntu na plantacji lub przygotowanie sadzonek na rozsadniku. Siew do gruntu przeprowadzać należy w kwietniu, w ziemię odpowiednio przygotowaną i wyrównaną na głębokość ok. 0,5 cm. Norma wysiewu wynosi 3–4 kg/ha. Nasiona wysiewa się w rzędy co 40 cm. Wschody tymianku w sprzyjających warunkach ukazują się już po 10–15 dniach. W przypadku przygotowania sadzonek na rozsadniku, siew przeprowadza się w kwietniu lub październiku wysiewając 1,5 kg nasion na 1 ha. Nasiona wysiewa się w rzędy co 25 cm. Rozsadę można wysadzać do gruntu jeszcze jesienią lub wczesną wiosną, gdy siewki mają ok. 6–8 cm wysokości, w rozstawie 40×20 lub 30×20 cm. Przy tej rozstawie na obsadzenie 1ha plantacji potrzeba około 125 tys. sztuk roślin.

Tymianek początkowo rośnie bardzo wolno i wymaga wczesnego rozpoczęcia prac pielęgnacyjnych, aby przez spulchnienie gleby i usuwanie chwastów przyspieszyć wzrost roślin. Po każdym zbiorze ziela zaleca się głębokie spulchnienie międzyrzędzi, a przed

zimą obredlenie roślin lub przykrycie słomą, liśćmi, łąkami lub gałęziami. Wczesną wiosną usuwa się chroniące przed wymarzaniem materiały, wysiewa się nawozy mineralne i bronuje w poprzek rzędów lekkimi bronami.

Ziele ścina się na początku kwitnienia ręcznie lub maszynowo na takiej wysokości, aby zapewnić dobre odrosty. Ścinając ziele należy uważać, aby nie naruszać systemu korzeniowego. Ze względu na zawartość olejku najodpowiedniejszą porą zbioru są godziny popołudniowe. W pierwszym roku dokonuje się zbioru jednorazowego, w latach następnych dwukrotnie. Ostatni zbiór należy wykonać do końca sierpnia, gdyż w przeciwnym razie rośliny są narażone na wymarzanie, szczególnie przy bezśnieżnych zimach i dużych skokach temperatur na przedwiośniu.

Ziele suszy się w cieniu, w miejscu przewiewnym. Wykorzystane mogą być suszarnie typu płaskiego, z nawiewem nie nagrzanego powietrza. W suszarniach ogrzewanych temperatura nie może przekraczać 35°C ze względu na utratę olejków.

Plon ziela z 1hektara plantacji wynosi w pierwszym roku ok. 1 tony, a w latach następnym 2–3 tony. Tymianek porażają najczęściej choroby zgorzełowe siewek (*Fusarium*) oraz szara pleśń (*Botrytis cinerea* Pers.). Ponadto na plantacjach obserwuje się pchełki (*Halticinae*) wygryzające w liścieniach i młodych liściach otworki oraz skoczki (*Jassidae*) powodujące powstawanie jasnych, punktowych przebarwień, a nawet zniekształceń oraz zahamowanie wzrostu roślin.

Katedra Szczegółowej Uprawy Roślin
Akademia Rolnicza w Krakowie

Literatura

1. Brud W.S., Konopacka I. 1993. *Pachnąca apteka – tajemnice aromaterapii*. Agencja Wyd. Comes.
2. Buczacki S. 1998. *Zioła*. Wyd. Elipsa.
3. Górnicka J. *Apteka Natury, Poradnik Zdrowia*. Wydanie IV. Agencja Wydawnicza „Morex”
4. Jasińska Z., Kotecki A. 1999. *Szczegółowa Uprawa Roślin*. Wyd. AR Wrocław.
5. Kluszczyńska D. 2001. *Wiadomości Zielarskie*, 7/8: 13–16.
6. Lanska D. 1990. *Polne rośliny w kuchni*. Wyd. Watra.
7. Podlech D. 1998. *Rośliny lecznicze*. Wyd. Muza S.A. Warszawa.
8. Rumińska A. 1991. *Poradnik plantatora ziół*. PWRiL, Poznań.
9. Strzelecka H., Kowalski J. (red.) 2000. *Encyklopedia zielarstwa i ziołolecznictwa*. PWN, Warszawa.

Rozpoczęły się szkolenia
w ramach Projektu SAPARD pt.

„Cykl konferencji nt. wdrażania Programu SAPARD”

MAŁOPOLSKIE
STOWARZYSZENIE

MAŁOPOLSKIE STOWARZYSZENIE DORADZTWA ROLNICZEGO

zs. w Akademii Rolniczej w Krakowie

ul. Czysta 21, 31-121 Kraków

tel. (012) 662 43 28, fax (012) 633 15 61

e-mail: zdr@ar.krakow.pl www.msdr.edu.pl